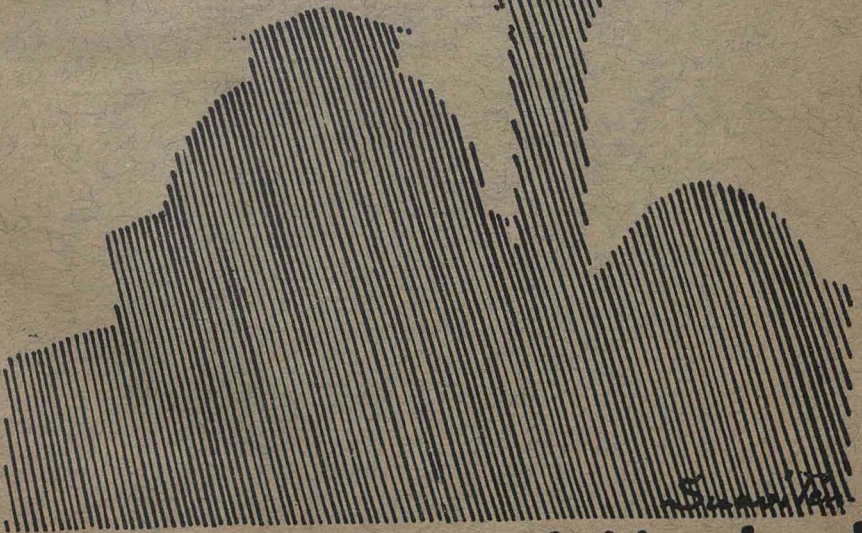

KONYA

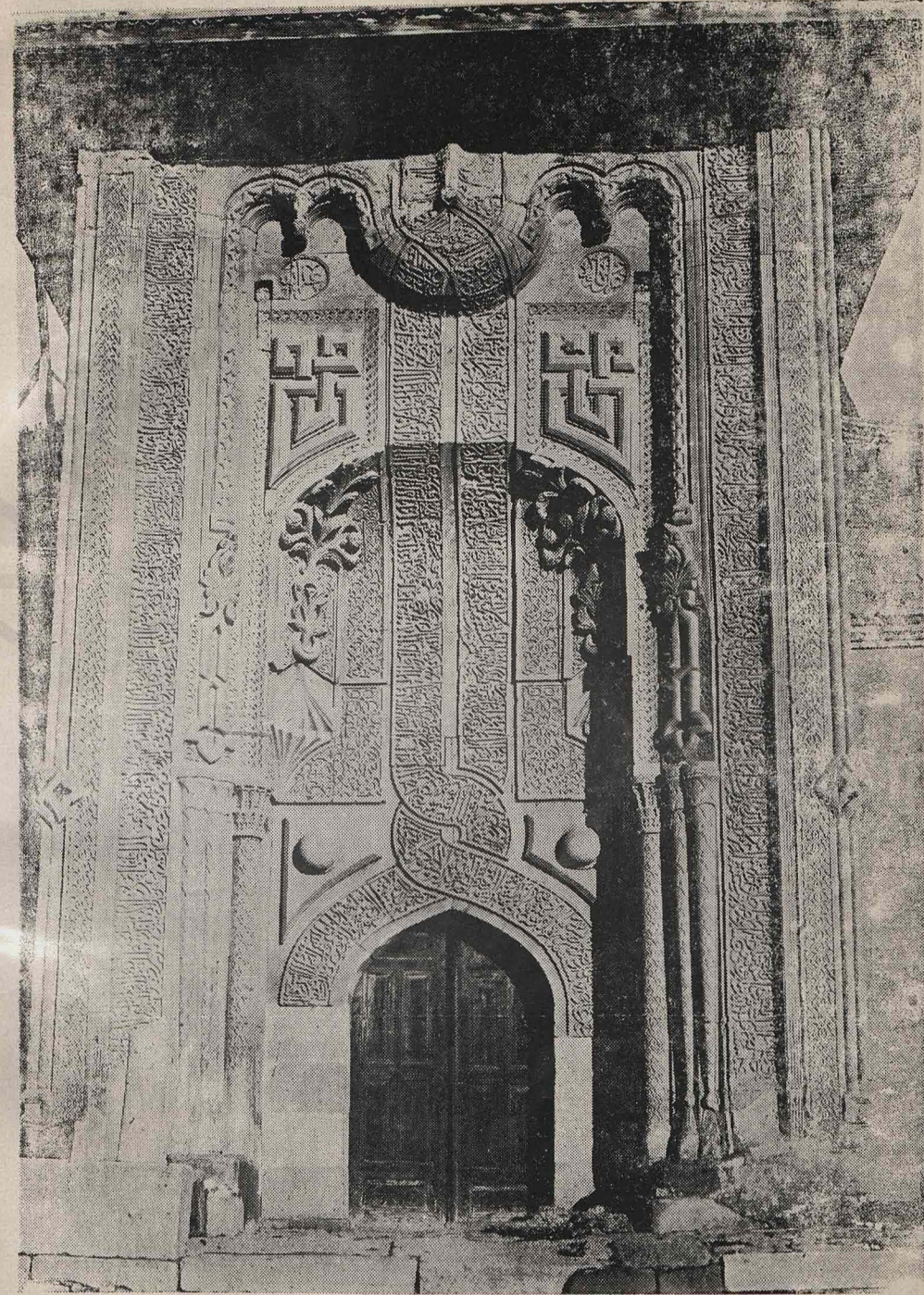

Sanatçı

Halkı tarafından aydabir çıkarılır

İÇİNDEKİLER

Konya Niçin Çıkıyor?	Konya
Konya	Naci Fikret
Selçuklar tarihinde üç kardeş hükûmeti	H. Fehmi Turgal
Şikâri tarihine başlarken	Ferit Uğur
Selçuk kervansaraylarından Zazadın hanı	Ferit Uğur
Mahmudu Hayranînin, kardaşı Ahmedin torunu	
Seyid Alinin sandukaları	Abdülkadir Erdoğan
Şirzad Hatun	M. Turhan Tan
Müzekki - n Nüfusun dil bakımından değerleri	H. Göncel
Namaz ve Şivlilik	Naci Fikret
Halk san'at ve edebiyatına dair düşünceler	Namdar Rahmi Karatay
Mimarî Türk — Osmanlı Devri	M. Yusuf Akyurt
Tarih yazarken	Dr. Osman Şevki Uludağ

KONYADA İNCE MİNARE KAPISI

(KONYA) Revüsü : I

5012670
1336-1939/112/19

KONYA

Halkevi Tarafından Aydabir Çıkarılır.

KONYA NİÇİN ÇIKIYOR?.

Neşir sahasına yeni atılan her gazete, her mecmua, gayesini, tutacağı yolu, yürüyeceği izleri belirtir.

"Konya,, adlı bu revüyü hazırlayıp neşir sahasına koyarken, biz de, Klâsik başlangıca uyup "Konya niçin çıkıyor?," sualinin karşılığını vermeği lüzumlu bulduk.

Konya gibi mazisi pek eski devirlere kadar çıkan, bugünkü Türkiyenin Tarih bakımından nüvesini, özünü teşkil eden bir şehirde, muhitin karakteristik vasıflarını inceleyecek, tesbit edecek ve yayacak ilmî bir mecmuanın bulunmaması büyük bir eksiklik idi. Bu eksikliğin giderilmesi lüzumu vakit vakit düşünülmüş ve konuşulmuş ise de bir türlü iş sahasına çıkarılamamıştı.

Bugün Halkevimiz bu ülküsünü tahakkuk ettirmiş bulunuyor.

Her ay çıkacak olan bu Revü, imkân dahilinde, hep Konyayı ilgilendiren eski medeniyetlerden bahsedecek Tarih, Folklor, Dil, Edebiyat, Etnoğrafya, Coğrafya, Arkeoloji, Jeoloji yönlerinden Konyayı belirtecektir.

Revünün yapacağı en büyük hizmetlerden biri de, büyük Türk tarihinin doküman hazırlamak, bu büyük âbideye harç vermek olacaktır.

Yurdumuzu, ulusumuzu bize tanıtır, sevdirmeye hizmet edecek olan bu devletin gün geçtikçe güzelleşeceğini, dâiminin artacağını ve bütün bilgi acununu ilgilendireceğini sanıyoruz.

Bu vesile ile, Revüye değerli yardımlarda bulunan sayın bilginlerimizi ve bu önemli işin başarılmasına ânı olan ilbayımıza teşekkür ederiz.

K o n y a .

K O N Y A

[Preistorik devirde Konya — Hitit medeniyeti ve Konya — Friky medeniyeti ve Konya — Yunanlılar ve Romalılar zamanında Konya — Selçukiler zamanında Konya]

NACİ FİKRET

Konyanın en eski âbidesi, bugün üzerinde Selçukî âbidelerini yüklenmek olan "Alâeddin tepesi," dir. Çünkü bu tepe; Kablettarih bir "Tümülüs," tür. Ve bu da dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi, (Yeni taş = Néolithique) devrinin asarındandır. Paléolithologie'nin büyük taksimatını gözden geçirirsek (Neolitik) denilen devrin beheriyetin tekâmül merhaleleri arasında şgal ettiği mevkii görürüz: 1 — Pek kaba aletleri olan (Anthropoïde) ler.

— İnsanın mübeşşiri olan Antropoïder ki el işlerini icat etmişler ve bunların eserlerinin izlerine (Oligosen = Oligocène) devriyle onu takip eden devri alis tabakalarında tesadüf olunmuştur.

— Dördüncü devir insanı ki ikinci evirdeki el işlerine tevarüs etmiş ve nları şayanı hayret bir derecei inkişafa ötürmüştür. Bu devir de başlıca yedi aşfaya ayrılır: 1 — Paleolitik = Paléolithique. 2 — Arkeolitik = Archéolithique. 3 — Mezolitik = Mésolithique.

— Neolitik = Néolithique. 5 — Eneolitik = Enéolithique yahut Halkolitik = Chalcolithique yani bakır devri. 6 — Tunç devri. 7 — Demir devri.

İşte Tümülüs denilen bu sun'î toprak yığınları ekseriyetle Neolitik ve Halkolitik devirlerinde vücade getirilmişlerdir.

Gerek (Troya = Troie) ve gerek Akdeniz adalarında ve hassatan Giritte yapılmış olan hafriyat neticesinde meydana çıkan (Ege = Egée) medeniyetini paleoetnoloji âlimleri şu suretle üç büyük devre ayırıyorlar: (Eski Minoen bakır devri: İsadan 2000 — 3400 sene evvel), orta minoen (ilk tunç devri: İsadan 1600 — 2000 sene evvel), son Minoen (tunç devrinin sonu: İsadan 1200 — 1600 sene evvel).

Buna nazaran Neolitik devrinin sonlariyle Halkolitik devrinin bidayetlerinde vücade getirilmiş olması muhtemel olan bu tepe: İsadan evvel 2000 ile 2400 senelik bir kідeme malik olmalıdır. Bunu teyit edecek delâili ise, doğrudan doğruya değil, fakat mukayese ve istidlâl suretiyle bulabileceğiz:

Konyanın dokuz saat şimalinde ve bir vadi içindeki (Sızma) karyesi de böyle Alâeddin tepesi gibi preistorik bir tepenin sathı maillerinden biri üzerindedir. 1924 senesinde bu tepe üzer-

rinde hafriyat yapan M. Robinson David (The discovery of a prehistoric site at Sızma) isimli küçük eserinde şu malumatı vermektedir:

(Şeklen gayrı muntazam olan bu tepenin tul ve arzı seksener metredir. Tepeyi tetkik ve muayene için her istikamette on kadar tecrübe hendeği kazdırıldı ve bir ikisi müstesna olmak üzere diğerleri kâfi derecede derin kazılmadı. Çünkü tepenin vaktiyle meskun olduğuna delâlet edecek bir takım izler, başka yerden nakledilmiş olmyan iskeletler bulundu. Dördüncü hendekte bulunan altısı yumuşak çamurdan, onuncu hendekten çıkan diğer altısı sert maddeden müteşekkil ve beşinci hendekte bulunan biri (X), diğeri (N) ve obürü de (8) şeklinde bir yarık ile işaretli bulunan bir hayli evzan ve bir çok halkavî inler meydana çıkarıldı. Dördüncü hendekte eskiden kalma furunun yakınında zeminden altı metre derinliğinde, (Hisarlık) ta keşfolunanlara müşabih, yüz kırktan fazla aşık kemigi bulunmuştur. Bundan başka bir çok tencereler, bir kaç el değirmeni, havan elleri ve kırılmış lâmbalar çıkarıldı. Bulunmuş olan şeylerden en mühinleri İsadan evvel 2500 sene evveline veyahut takriben o kadar eski bir zamana ait olan kırk kadar kablettarih kablardır. Bunların kısmı azamı el ile yapılmış olup her nevi tezyinattan âridirler. Bir çoğu siyahımtırak bir renktedir. Diğer bir kısmının sathı kırmızı bir boya ile cilâlanmış. Bazılarında zikzak çizgiler ve bir kaç parça da kaba surette yapılmış kabartma şekiller vardır. Bu kabil-den üç parça da, dördüncü hendekte ve bunun boyunca ve iki metre derinliğinde kabaca kırmızı veya boz renkli ve zirveyedoğru sivriken ehramiyüşşekil uzun

taşlar ile bir kaç tane de yine bu kabil-den halkavî taş ve iki tane de inek boynuzu bulundu. Kırmızı renkli ve kabaca yapılmış geniş bir parçanın üzerinde kabartma olarak tersim edilmiş, bir dereceye kadar hususî manzaralı, boynuzlu, narin vücutlu, uzun kuyruk ve bacaklı, kısa gövdeli bir hayvan görülür. Hayvanın ağzında kemiğe müşabih bir şey vardır. Aynı kaba diğer bir parça bir baş gösteriyor ve bu baş bir bacağı ısırmaktadır. Aynı kabin bir üçüncü parçası bir cismin ihtimal iki ayağı gözükken bir masanın şeklini kabartma olarak gösteriyor. Dördüncü hendekte, ihtimal ki iki ayağı üstüne oturan bir vazoya ait bir parça dahi zuhur etmiştir. Kahve renginde olan bu ayaklar kabaca bir ayakkabıyı gösterecek şekilde yapılmıştır. Aynı hendekte iki metre derinliğinde cilâlanmış kırmızı kilden mamul ve burnunda kulaklarına kadar ufki girintilerle işlenmiş bir at başı dahi zuhur etmiştir. Bunların zuhur ettiği satıhtan yarım metre daha derinde aynı hendekte görülen, göz yerine çukur noktalar geniş, anudî bir burnu, alt tarafında her iki tarafta üç müselles ile iki muvaz hatlar arasında bir uzun hayvan pençesini havi bir toprak baş bulundu. Başın arkası çukur idi. Bunun yakınında bir pençelere müşabih iki pençe daha bulundu. Bunun hangi hayvanı arzettiğini ifade edemeyeceğim. Her halde kurun ulâya ait bir hayvan olduğunu zannedirim. (Baltimür müzesinde, Kıbrist bulunan kurunuulâya ait böyle bir hayvan şekli vardır.) Buna en yakını olarak Atınadaki millî müzede nazar dikkatimi celbeden ve aynı nevi toprak ve kilden imal edilmiş olan böyle bir il baş vardır. Bu başlar (Naksüs) de zuhu-

etmiştir. Aynı müzede bulunan ve Truvada zuhur eder buna müşabih bir vazoda dahi vardır. Mamafih bu başlar hayvandan ziyade insana benzetilmek üzere yapılmıştır. Dördüncü hendekte zuhur eden parçaların birleştirilmesiyle husule gelen Riton = Rhyton başı bu hayvaniyyüşşekil vazolar meyanındadır. Umumiyetle tahmin ediliyor ki hayvan başı şeklinde olan ritonlar İsadān evvel beşinci asır ibdaatındandır. Fakat Evansın Minos'un sarayında bulduğu Ritonlar meşhurdur ve bu gibi eşkâlin Anadoludan neş'et ettiğini zannetmek mütebait değildir. Çünkü İstanbul müzesinde bu gibi bir çok evani vardır. Hayvanatı bahşiye arzeden = theriomorphe bu kabilden pek eski kablara şarkî Anadolu ve şimalî Suriyede müşterek olarak bulunmaktadır. Hattâ Mısır ve Kıbrısta bulunanlar Asyaî ilk nümuneyi iyma ederler. Fakat Sızmada bulunan nümuneler, kendileriyle aynı mahalde birlikte mesadûf olunan diğer kabaca bir surette yapılmış siyah parçalara nazaran en az İsadān evvel 2000 — 2500 senelerine aittir. Bizim Sızmadakine en yakın bir misal Tellülkerab = Tell Kerab da zuhur eden öküz başı bir Hitit ritonudur. Bu da, aynı surette boz esmer renkte kilden mamul olup zarif bir surette cilâlanmış ve bir çakı ile bitirilmiştir. Aynı surette özler baştan dışarı fırlamıştır. O, Giridin ön Mineon devrindeki asara benziyorsa fakat muhakkak surette ondan çok daha eski olan Hitit devrine ait olmalıdır. Sızmada görülen bu vahşi hayvan başı gösteren Ritonların menşei, Frankfortun zannettiği gibi şimalî Suriye Glanovilin zannettiği gibi Mısır olmakla daha ziyade Anadoludur. Altı adet Hitit siklet için müstamel parça ile taş havan, Riton yanındaki hendekte

bulunmuştur ki bunların İsadān evvel üçüncü bine ait olmaları iktiza eder. Bulunan kablara hepsi de el ile yapılmış ve kırmızı, yahut siyah veya esmer renkli hep kablettarih eşya olup, daha eski değilse bile tahminen İsadān evvel 2500 sene evveline aittirler. Çünkü bütün bu kablara hep aynı tabakada bulunduğu ve aralarında diğer tabakat bulunmadığına çok dikkat ettiğimiz cihetle bunların hep aynı devre aidiyetine hükmediyoruz. Muhtemeldir ki siyahlar kırmızılardan daha eskidir. Bunların bir kısmı kaba, diğer bir kısmı düz ve mücellâ ve bir ikisi de çizgilerle tezyin edilmiştir. Bu kablara küçük Asyanın pek eski hıttalarında: ezcümle Misya = Mysie'deki Yortan = Yortanda, Gordiyon = Gordionda, Petan = Petane'da ve Apama = Apamea = Dinarda ve daha başka yerlerde zuhur eden kablara büyük bir müşahabeti vardır. Ben, Yortanda zuhur eden parçaları İstanbul'da, Luvr'da, oksforttaki Aşmol = Ashmole müzesinde ve Britiş müzeumunda tetkik ettim. Bunları Sızmada bulunmuş olanlara üslup cihetiyle müşabih buldum. Sızmada bulunan kablara, şarkî Akdeniz havzasında vücuda getirilen bir nevi eşyanın kırmızı yahut siyah cinslerinin aşağı tabakasını gösterirler ve bunlar (Forsdik = Forsdike) in söylediği veçhile, "daha ziyade Ege mıntakasındaki mamulâta aittirler. Ancak gerek ibdaî ve gerek taklidî olsun Girid ve nefsi Yunanda buna mümasil kablara aşağı Neolitik = Sule Néolitique den sonra hemen yok gibidir.", Bilâkis küçük Asyada bu devir mamulâtı bütün tunç devrini işgal etti. Halbuki onlar Suriye ve Trakya mamulâtı ile sıkışıkya münasebettar olmakla beraber gerçekten Anadoluludur. Bu nevi kablara, daha

uzakça olarak şarkta Kızılırmak kenarlarında ve cenupta İstanozda (Antalya'nın şimali garbisinde) ve Pisidyadaki İspartada ve Pamilyada ve Toros dağlarında bulunmuştur. Buna mümasil kablara Hisarlıkta (Troya = Troie) de aşağıdan itibaren beşinci tabakada şeklen bir dereceye kadar tadil olunmuş olarak bulunmuşlardı. Bu kablara, eski Kiklad = Cyclades kabclılığı ile de münasebettardır. (Bahusus Şiraninkilerle). Gerçi onlar şeklen pek çok istiklâl gösteriyorlarsa da eski Kıbrıs ve eski Mineon asarı ile (ikinci ve üçüncü Mineon) asarıyla aralarında pek çok müşahabetler arzederler. Halbuki Girid ve Kıbrısın bu eserleri küçük Asyadan müteessir olmuşlardı. Bu Anadolu mamulâtı mutlaka (Öbe = Eubée) adasına kadar garp tarafındaki uzaklara intikal etmişler ki Papazilyosta bir çok nümuneleri bulunmuştur ve buna mümasil kırmızı veya siyah renkli iptidâî kablara, Yunandaki (Tirint = Tirynthe) de bulundular. Bu gösteriyor ki bir az yukarıda münasebetlerini gösterdiğimiz Girid ve Naksos gibi adalar ve hattâ daha şimalde Tesalya, bu intikal için mütevassıt istasyolar vazifesini görmüşlerdi. İşte bu Anadolu kabclılığıdır ki Minoen devrindeki eşyaya ve nihayet Beosya ve Eolya ve daha sonra Etrürya eşyalarının inkişafına hadim olmuştur. Minien = Minyen (1) kablara Beosyada ve bunun haricinde o kadar azîm bir

(1) Minyen = Eski Yunanda merkezi Tep şehrinin şimalindeki (Orhomen — Orchomène) şehri olan bir hıttanın ahalisi ki ilk kiral ve kahramanları olan (Minyas) a nisbetle böyle tesmiye olunmuşlardır. Bu kelimeyi, Girid hükümdarı (Minos) un nisbeti olan (Minoén) ile karıştırmamalıdır.

sahada yayılmış olmalarının ve nihayet teknik itibariyle bunların terakkilerinde doğan, klâsik devirdeki, (Eolis) (2) ve (Etrürya) nın (Bukkero — Bucchero) denilen kırmızı ve siyah renkli kablara nın menşei işte bu Anadolu kabclılığına aramalıdır. Gerçi Yunan vâdilerinde adalarda mütevassıt safhaların hepsi dâhenüz bulunmuş değildir; şu kadar var ki Ege mıntakasının her iki yanındaki kablara arasındaki müşahabet yalnız bir suretle izah olunabilir.

Sızmada çıkıp hattâ az miktarda bulunan ve ekseriyetle el ile yapılmış olan kablara tetkikini istihdaf eden bu mutalealar, husule getirecekleri netice itibariyle azîm bir ehemmiyetle iktisap ederler ki o da, bu nakışlı kablara aslını uzakta: Küçük Asyanın ortalarında göstermiş ve küçük Asyanın eski ahalisi ile Adalar sakinlerinin aynı kökten gelmiş ve müşterek bir menşei ve tarihe malik olmuş olduklarını göstermektedir.

Sızmada bulunup Konya müzesine konulmuş olan kablara bir listesi burayadercolumuştur:

1 — Küçük desti. İrtıfai 0,15 M. azamî muhiti 0,34 M. altıncı hendekte sathıtan üç metre aşağıda bulunmuştur. Ağzı cüz'ice kırılmıştır. Gövdesi beyaz kaidesi oyuk ve dışarı çıkık ve boğaz amudi şivlidir. Sakil ve yuvarlak bir ilmiş şeklindeki kulpu omuzdan ağzına doğru yükselmiştir. Taş gibi sert esmer kilden mamul olup kırmızı sathı mücellâ ve perdahlıdır.

2 — Çömlek. İrtıfai 0,13 M. tepesi

(2) Eolis = Aeolis — Anadoluda Misya = Mysia'nın aksamından olan bir hıttâ idi ki Troyadan İzmir kadar imtiyaz ededi.

inde kutru 0.04 M. haçvari kaidesinde 0.03 M. azamî muhiti 0.12 M. Dördüncü hendekte satıhtan altı metre aşağıda bulunmuştur. Gövdesi söbü, dar olan kaidesi yassı, boğazı uzun şivli, ağzı geniştir. Kulpu yoktur. El ile yapılmış ve sarıca renklidir.

3 — Küçük desti. İrtifai 0.08 M. kutru münhanisi tepede 0.06 M. azamî muhiti 0.245 M. dördüncü hendekte satıhtan altı metre aşağıda bulunmuştur. Gövde müdevver, boğaz ve ağız genişçe, yukarı doğru çıkan şiv el ile yapılmış, ilâlanmamış, pürüzlü bir kırmızı kap.

4 — Desti. İrtifai 0.10 M., azamî muhiti 0.23 M. ağzından kulpuna kadar olan kutru 0.07 M. dördüncü hendekte satıhtan altı metre aşağıda bulundu. Gövde yuvarlak, ağız genişçe, yanlar kulptan itibaren sivrilmiş bir oluğa doğru muntahi. 3 ve 4 numaraların aşka yerlerdeki müşabihleri: ATH. MITT. XXII. 1897. P. 24 XXIV, 1899, L. 11, 1 (Boz — öyük), (Gordion) SCHLIMANN: İLİOS, 1881, FIGS: 1050, 065 Troja, 1893, FIG. 51. el ile yapılmış, pürüzlü gayrı mücellâ kırmızı aptır. Eski Minoenin II inci tabakasına ait olup (Mochlos) de çıkmış olan akışlı destiler de aynı üslupta gibidir. Evans: Palace of Minos, fig, 57.

5 — Çömlek. İrtifai 0.05 M. tepesinde kutru 0.06 M. boğazında dairenemadar muhiti 0.20 M. çepçevre gövdesi 0.315 M. bir yanında delik vardır. Dokuzuncu hendekte, satıhtan beş metre derinlikte bulunmuştur. Gövde alçak, kaide geniş, amudî yaka ve boğaz. El ile yapılmış pürüzlü siyah kap.

6 — Desti yahut Enohoe = Oeno-

choe (1) İrtifai 0.18 M. azamî muhiti 0.41 M. Beşinci hendekte, satıhtan üç metre aşağıda bulunmuştur. Kürrevî gövde ile amudî yan satıh ve boğaz, amudî, genişçe ağız, mail, yukarıya müteveccih iştirilmiş kulp. Ağzının kenarı hafifçe kırılmıştır. Kaide basıktır. Gövdenin sathı, kilin yarı kuruduğu bir zamanda kör bir alet ile vücutte getirilmiş iki kat zikzak ile tezyin edilmiştir. Kabin tepesinde ve boğazın dibinde aşağıya doğru basılmış çizgiler vardır. El ile yapılmış, mücellâ kırmızı kaptır.

7 — Desti yahut Enohoe. İrtifai 0.15 M. azamî muhiti 0.225 M. beşinci hendekte, satıhtan üç metre aşağıda bulunmuştur. Yassılmış kaidesinin kutru 0.085 M. dir. Ağzının ön tarafta olan kenarı biraz kırılmıştır. Amudî şekilde gövde ile amudî boğaz ve genişçe ağız. Uzun gövde ve ağızdan ortaya doğru uzanan kulp. Açık sarı renkte ve el ile yapılmıştır.

8 — Desti. İrtifai 0.17 M. azamî muhiti 0.38 M. beşinci hendekte ve satıhtan üç metre aşağıda bulunmuştur. Kaidesi düz, kürrevî gövdesi kaideye doğru söbücedir. Kulpu tamamiyle kırılmıştır. Yan satıhları uzunca ve ağzı genişçedir. Kutru 0.045 M. dir. Kırmızı ve sathı pürüzlüdür.

9 — Desti. İrtifai 0.16 M. azamî muhiti 0.36 M. altıncı hendekte ve satıhtan üç metre aşağıda bulundu. Kaidesi düz, gövdesi uzunca ve yuvarlak, yan satıhları boğaza doğru yarı

(1) Enohoe = Oenochoé = Oinokhoe = Oigoxon Yunanca bir kelime olup iki asıldan teşekkül etmiştir. Oinos = şarap ve choe = ibasyon demektir. Hey'eti mecmuası: mabette veya mezbahta mabutlara şarap dökmek için kullanılan kap demektir.

amudî, ağzı kırılmıştır. Kulpu yoktur. El ile yapılmış, mücellâ ve kırmızıdır.

10 — Desti yahut (şenabelkan = Schnabelkanne) irtifai 0.13 M. azamî muhiti 0.315 M. kulptan ucedek ölüğü 0.06 M. beşinci hendekte ve satıhtan beş metre aşağıda bulundu. Gövde kürevî, kaide düz, şibih amudî boğaz, ilmik tarzında kulp. Yukarıya doğru olan yan satıhları ölüğün altında çukurlaşmış ve ucun altı delik bulunmuştur. Ön tarafında iki yumruluk vardır. Üç sıra keskin zikzak yahut Şevron = Chevron'lar ile tezyin edilmiştir ki bu da çamurun yaş bulunduğu esnada sivri bir aletle derince tersim edilmiştir. Açık sarı renkte ve mücellâdır.

11 — Desti. İrtifai 0.11 M. azamî muhiti 0.235 M. üçüncü hendekte, sathın iki metre aşağısında bulunmuştur. Biraz yuvarlakça gövde ile cüz'ice yassılmış kaide üzerine nakıs olarak istinat etmektedir. Ön tarafında bulunan iki yumruluk, Hisarlık = Troyada bulunan kablarda olduğu gibi, memeleri göstermektedir. Boğaz amudîdir. Yan sathın üzerinde oyulmuş ve yukarıya doğru yükselmiş bir ülük yahut şenabel vardır. Kulpu ilmik tarzındadır. Esmer kil üzerine hafifçe sürülmüş kırmızımtırak hafif sarı bir renkle boyanmış ve mücellâdır. Bu tarz ve ülük bir dereceye kadar Mohlos = Mochlos'tan çıkan eski Miroen devrine ait destileri hatırlatmaktadır.

12 — Çanak. İrtifai 0.08 M. azamî muhiti 0.275 M. tepede kutru 0.05 M. beşinci hendekte, satıhtan iki metre aşağıda bulundu. Ağzı kırıktır. Kürrevî gövde, geniş yayvan boğaz, genişçe ağız. Yalnız kaidesi cüz'ice yassıdır. Gövde çizilmiş beş sıra zikzak yahut şevronlarla tezyin edilmiştir. Çizilmiş olan nünuneler kil yaş iken sivri bir

aletle yapıldıklarını ve fakat bu çizgilerin çukurlukları beyaz bir madde ile doldurulmuş olmadıklarını arzetmektedir. El ile yapılmış, esmer-kırmızı renkli kaba bir kaptır. Biraz buna müşabih kablara görmek için şu esere müracaat edilmelidir:

Schmidt: Schlimann's Sammlung No. 2251, Papabasileios: Peri ton en Euboia archéon taphon, Pl. H. no. 6.

13 — Yandan ülüklü çanak, yahut "çocuk besiliyen = İnfan—feeder". İrtifai 0.075 M. azamî muhiti 0.23 M. ağzında kutru 0.04 M. beşinci hendekte, satıhtan iki metre aşağıda bulundu. Yuvarlak ve sathı ma'illi gövde, ağza doğru daralmış boğaz, haricen çarhtan geçmiştir. Kaidesi dairevidir. Yan tarafında iştirilmiş yassı ve yüksekçe bir kulp. Gövde üzerinde onunla bir zaviyei kaime teşkil edecek surette boru şeklinde ve yukarıya doğru sivrilmiş bir ülük vardır. Perdahlı ve siyahıdır. Eski Mikenyen = Mycénien devrinde tamamiyle inkişaf etmiş olan ve nünuneleri Britiş müzeumun katalogunda görülen kaplar ile bunlar arasında müşabehet vardır. (Cat. Brit. Mus. 1891, Pl. X, A 924).

Yortan = Yortan'dan çıkmış bir "yandan ülüklü desti", de orada tersim edilmiştir. (Pl. 1, A 24), yalnız onda ülük kısa ve kap başka şekildedir (Yandan ülüklü), "Eski Minoen", devrine mahsus bir nümune olduğu halde daha müahhar devirlere kadar devam etmiş ve aynı şekiller (Hisarlık = Troya) nın en eski kablari arasında da bulunmuştur. Yalnız bunlar şayanı dikkat bir surette ıslâh olunmuş ve bu şekil son zamanlara hattâ klâsik zamanlara kadar muhafaza olunmuştur. Sızmada bulunan bu kap belki de şimdiye kadar bulunanların en eskisi olup küçük çocuklara süt emzir-

meğe mahsus bir kap olmak üzere tefsir edilmektedir..

14. üncüden 33. üncüye kadar muhtelif cesametteki pişmiş topraktan mamul esmer veya kırmızı kablarda Robinsonun verdiği tafsilat yalnız bunların eb'at ve eşkaline ait olduğundan buraya naklinden sarfı nazar ettim. Yalnız 33. üncü kap hakkında: "Bozüyükten ve Troyadan çıkan buna müşabih kablettarih Pitos = Pithos lar için bakınız: "Athen. Mitt. XXIV, 1890, P. 33., diyor. Pitos arkeoloji istilâhatından olup gerek edvarı tarihiyede ve gerek kablettarih devirlerde bulunan fışlara verilen Yunanca bir isimdir. Pitos ki manası: fış, daha doğrusu şarap doldurmak için kullanılan küp demektir.

34. üncü kap hakkında da şu izahat vardır: "Böyle çarh ile yapılmış siyah ve pürüzlü kablarda nefsi Yunan yahut Mikeniyen şekillerde ve hattâ İsadan evvel yedinci asırda Lidya kablarda bile bazı mertebe nûmuneleri görülmüşdür).

İşte David M. Robensonun Sızmadaki Tümüüste çıkan asardan kablettarih devre ait olanlar hakkındaki izahatı bundan ibarettir. Diğer kısımları Frikyâ ve Romalılar zamanına ait asara mütealliktir.

Sızma tepesi de Konyadaki Alâettin tepesi gibi bir tümüüstür ve bunların hepsi de hemen aynı devirde vücuda getirilmişlerdir. Dünyanın pek çok yerlerinde bulunan bu sun'î toprak yığınlarının arkeoloji lisanındaki ismi Latince Tumulus ise de muhtelif memleketlerde hususî isimler de almışlardır.

Sardenyada: Norag = Noraghe, İngilterede Barrow, Eski Golde: Galgal, Cenubî Rusyada ve garbî Türkistanda: Kourgane, Peruda: Chullpa, Hindistanda: Stupa, Fransanın bazı yerlerinde: Pujol, yahut Puy — joli dedikleri gibi, Anadu-

luda da: Yüg, höyük veya öyük derler. Alâettin tepesinden başka Konya şehri etrafında, muhtelif cesamette bir kaç hüyük daha vardır. Şarkta Şeyhalaman mahallesinin müntehası karşısında: (İlbiz-yüğü), cenubunda Abdürreşidde demir yolu üzerinde ve biraz şarkı cenubîde Karaaslanın şimalindeki tepeler, sonra garbi cenubîde (Hatıp) yolu üzerinde (Karayüg) hep böyle bir takım kablettarihî sun'î tepelerdir.

Her ne kadar Alâeddin tepesinde sistematik bir tarzda pek az hafriyat yapılmış ve çıkan asardan yalnız kitabesi olan taşlara ehemmiyet verilerek toprak asar ihmal edilmiş ise de 1926 senesinde (Bey) ve (Mukbil) pınarları sularının tepedeki (Çayırbağı suyu) hazinesine ilhak için hazinenin cenup tarafında yapılan kazma ameliyesi esnasında bir arada çıkan üç büyük küp, belki de kablettarih kablardan maduttur. Velhasıl, zaten aralarında sekiz dokuz saatten fazla mesafe bulunmayan bu iki tepe: Alâettin ve Sızma tepeleri, hep aynı devrin masnuatından olacakları cihetle birisi hakkında verilecek ilmi hüküm, diğerine de haksız olmıyarak teşmil edilebilir.

Sızmada çıkan kablarda, şekilleri ve renkleri itibariyle kendilerinin (Ege) medeniyetinin eski Minoen devrine ait kablarda sırasına girebileceklerini göstermişler ve bu devir ise İsadan evvel: 2500 — 3000 senelerine tesadüf etmekte bulunmuştur. Kablarda bu devre yani Bakır devri = Chalcolithique'nin iptidalarıyla (Yeni taş = Néolithique) devrinin sonlarına ait olunca asıl tepenin tamamıyla Neolitik devrine ve hattâ onun da bidayetlerine ait olması icap etmektedir ki, bu da İsadan evvel: 3000 ile 10000 senelerine yükselmektedir.

— Devam edecek —

SELÇUKLAR TARİHİNDE ÜÇ KARDEŞ HÜKÜMETİ

H. FEHMİ TURGAL

BAŞLANGIÇ

[Pek sevdiğim ve saydığım İlbay Cemal Bardakçı Konya tarihiyle ilişkili bazı yazılar yazmamı istediler. Ben ötedenberi ve son zamanda çocuklarımız için kaynakları Türkçeleştirmeyi doğru buluyorum. Biz onlara kaynakları olduğu gibi göçürecek olursak onlar yeni ve asrî görüşlerle o kaynakları okurlar, yeni eserler meydana getirirler düşüncesindeyim. Bunun için İbni Bibi kadar önemli bir Anadolu tarihi olan Aksaraylı Kerimüddinin (Müsamere-tülahyar) ını ağdasını süzerek göçürmeyi düşündüm. Aksarayî tezkeresi denilen bu eser gençlerimiz için yabancı değildir. Bir çok ustalarımız bu eserden arasına parçalar alıp bastırmıştır. Daha önce Münecim başıdan çıkarıp bastırdığım Anadolu Selçukîleri kısmen bu eserden toplanmıştır. Aceleye gelen o eserdeki yanlışlarımı da bu sırada imleyerek onu faydalı bir hale sokmak gibi bir arzum da vardır. Aksarayî eserini dört parça olarak yazmıştır. Birinci kısımda zaman ifade eden tarih kelimesi yüresinde ve neveleri hakkında bilgi vermiştir. İkinci kısım da Peygam-

ber hicretinden Abbasîlerin sonuna kadar olan vekayii yazmıştır. Üçüncü kısımda da büyük Selçuklardan ve Selçukların asıllarından başlayarak kısaca Anadolu Selçuklarından Alâeddin Keykubadın oğlu Gıyâsüddin Keyhüsrevde bitirmiştir. Dördüncü kısım bir çok vakalarını görmüş olduğu mühim bir parçadır. Ben bundan önceki üçüncü parçayı da tercüme etmiş bulunuyorum. Ancak dördüncüden başlamayı münasip gördüm. Bundan evvelki kısım pek kısa yazıldığından okuyucuların umutlarını kırar deye korktum. Arasıra hamişlerde bazı açıklamalar da yapacağım. Sayın bay Cemal Bardakçının arzularını birazcık olsun yapabilirsem kendimi bahtiyar sayacağım. — H. F. TURGAL]

Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev ölünce üç oğul bıraktı: İzzeddin Keykâvüs, Rükneddin Kılıç aslan, Alâeddin Keykubad. En küçükleri sonuncusudur. Annesi Abhaz melikesi Gürcü hatun olması sebebiyle öbür kardeşlerine ana tarafından bir soy üstünlüğü taşıyordu. Babası onu hepsinden artık seviyordu. Sağlığında iken saltanatı ona ısmarlamıştı. Memleketin gerçekten buyuran

Celâleddin Karatay [1] beylerbeyi Tutaş idi. Her ikisi de takva ve din ehli idiler. Celâleddin Karatayın fermanlarda adı Velîyullâh lâkabiyle süslenirdi. İyi bir ahlâka sahip, temiz bir akideye malikti. Hayratiyle fakirseverlikleriyle son kerteyi bulmuştu. Öyle anlatırlar kim: Zamanto vilâyetinde [2] Elbüstan caddesi üzerinde yaptırdığı han bitince Kayseriden gelip yapıyı dışından seyre daldı. Yakından görünce yaptırdığına pişman oldu. Seyrinden kendisine benlik ve gurur geleceğinden ve bu sebeple beklediği karşılığın, sevabın yok olacağından korkmuştu. Bu şenlik öyle hökemli bir yapı idi ki dünyada tek bir eşi yoktu. Hesap defterlerini gördü. Büyük bir para harcanmıştı. Hemen bu defterlerin yakılmasını buyurdu. Yapıların, ustaların, işçilerin ve inancının bir gün bir sağışa çekilmesine meydan bırakmamak istemişti. [3].

[1] Emir Celâleddin Karatay rumiyâlası idi. Kerim ve mübarek sıfatlarla muttasıf, her türlü fevahişten müctenip, mütteki bir müstâhan olmuştu.

— Muhtasar İbni Bibi —

[2] Bugün Bünyan kazasında bir nahîye merkezidir. Elebaşı da denilir.

[3] (Subhu aş) nın cilt 14, sayfa 122 de adı Muhiddin bin Abdüzzahir Baybarsın Anadolu seferi dolayısıyla yazdığı risalede der: «Karatay hanı banisinin himmetine delâlet edecek bir eserdir. Genişlikte, yükseklikte en özel eserlerdendir. Mermer gibi yontulmuş rumuz bir taştan yapılmıştır. Çepe çevre duvarında kalemle yapılması güç nakışlar tersim almıştır. En kolay istimal edilecek bir biçimdeki kapıları demirdendir. Avlusunda bir çok ikkânlar yapılmıştır. İçerde yazlık, kışlık vanları tasvir edilemeyecek güzelliكتedir. Hattat ve hastanesi ve her türlü levazımı vardır. İvanı, kâtipleri mübaşirleri olup eşyanın giriş çıkışını aynı zamanda vakıflarının cibayet sairesini idare ederler. Mogollar bu eserde küçük bir hasar yapmamışlardır. Anadolu lı bu eserin banisini fevkalâde tebail ederler.

İşte bu Karatay küçük kardeşin tahta geçerek büyüklerin mazul bir halde kalmasına razı olmadı. Beylerbeyi Tutaşla ve başka beylerle birleşerek her üç kardeşin bilece tahta geçirilmesine karar verdiler. Her üç kardeş için beş nöbet çalınıyor, [1] her üçü adına para ve altın kesiliyor, hutbelerde her üçünün de adı geçiyordu. Bir zaman Devlet bu karar üzerine yürüdü. Memleket işleri bu büyük Devlet adamlarının varlığı ile bütün parlaklığını korudu. Celâleddin Karatayın ölümünedek hal böylece sürüp gitti. Ondan sonra kardeşler arasında ayrılık koptu. Alâeddinin adamları babasının ısmarışını (vasiyet) ele alarak fitneyi depremeğe başladılar. Onun için yalnız başına saltanat elde etmek üzere Batu han katına gitmesini ileri sürdüler ve kandırdılar. Hazırlığa da başladılar. Kardeşleri de memleketin selâmeti için Alâeddinin memlekettten bir zaman olsun uzaklaşmasına razı oldular. Bir çok hazneler tansuhlar, sunularla yola çıkardılar. Erzuruma yaklaştıkları sırada Bayçunun Mogol beylerinden Engerek ve Haçu Noyen ve başkalarıyla birlikte büyük bir ordu ile Anadolu'ya gelmekte olduğu duyuldu. Alâeddin Keykubad bu haberi alınca tercemesi aşağıya konulan şu mektubu saltanat orununa gönderdi. Uzunca bir başlangıçtan sonra şunları sağlık veriyordu:

«Yüce reynize arz olunur ki: Yer yüzü padişahının elçileri gelmiştir. Yüce Noyen Bayçu başlarındadır. Padişah haznesine henüz gönderilmeyen kesimlerin alınması, toplanması hakkında ellerinde yarlıg vardır. Eğer bunlar çabukça

[1] Selçuklarda beş nöbet müstakil hükümdarlara vurulurdu. Küçük ve tabi sultanlara ve meliklere tam nöbet çalınmazdı.

geri döndürülmezse memleketin başına bir çok belâler gelecek, bir çok masraflar açacaktır. Gereğen çabuk tedbirler alınarak elçilerin geri dönmelerini temir ediniz. Cevabınızı ulu Noyen Bayçuya gönderiniz. Gerek ulu Noyen Bayçu ve gerek Engerek ve Haço ile iyi bir dirlik yapınız, saygı ve hürmette eksiklik göstermeyiniz, savaşa götürecekt her şeyden sakınınız» diyordu.

Alâeddin yola çıkıp Kıfcağa iriştikleri ve Batu hana yüz sürecekleri sıralarda onun bu gidişine razı olduklarına pişman oldular. İstediklerini elde edip, yarlıklarla dönüp gelirse saltanat ellerinden çıkacağından korkmağa başladılar. Arkasından çarşılar yolladılar, Alâeddinin lalası Muslih Hadimi bir çok adaklarla kandırarak yemeğine ağı kattırdılar. Zavallı sultan müfsit Hadimi Muslihin hainliği yüzünden ölüp gitti.

Alâeddinin hareketinden sonra sultan İzzeddin ile sultan Rükneddin sözlerinde durmadılar, ortaklıkta sebat etmediler, iş sonunda döğüşmeğe, düşmanlığa değin vardı. İki kimse arasında bir şeyde ortaklık pek güçtür. Hele iş saltanat olursa imkânsızdır. İki Tanrının bulunamayacağı gibi. İki Tanrı olunca biri gökte, biri de yerde oturacak, biri gündüz yapmak isterse, öteki gece yapacağını deyecek, böylece varlığın düzen bağları çözülüp yıkılacaktı. Bunun gibi iki kardeş arasında da kavga ve döğüş uzadı. Savaşın sonunda İzzeddin, Rükneddine galip geldi ve kendisini muhaliflerinin muhafazası altında uça bulunan Burdula gönderip hapsedtirdi [1], kendi dayısı olan Rum Kirhayı da birlikte gönderdi. Hapiste kaldığı müddetçe Kirhanın sıkı muhafazası altında kaldı.

Sultan İzzeddin Selçuk tahtında yalnızca yerleşmiş oldu. Kadı İzzeddine

[1] (Burdul) un Burdur olduğunu üstat Mükrimin Halilden duydum.

vezirlik verildi. Tutaş beylerbeyi, Arslan doğmuş Atabey, Necibüddin müstevfi, Hamid oğlu Kıvamüddin müşrifülmülk oldular. En uluları olan Nizameddin Hürşid pervaneliğe geldi. Bu zat kifayettir bir kaleme, belâgatlı bir inşaya sahipti. Reylerinde her zaman isabet vardı. Muinüddin Pervane o zaman emir hacir idi. Bu zat Mühezzibüddin Alinin oğlu olmasıyla, soyunun yardımıyla vezir olmuştu. İyi gidişli, tedbir sahibi bir kişi idi. Onun rey, onun huzuru olma dıkça hiç bir memleket işi görülemezdi. Sahip Fahreddin bu sırada emir-i-dac bulunuyordu. Kendisi elçilikle Küyük hanın, Mengü hanın huzuruna gitmiş olduğundan elinde kaanların yarlıgları vardı. Öteki vezirlerle birlikte Devle idaresiyle meşguldü. 652 yılı gelinceye değin devlet işleri, memleket ahvalı düzgün bir halde yürüdü.

Bayçunun Erzurumdan Anadolu'ya içine gelişi:

Bu yıl içinde Bayçu büyük bir kuvvetle Anadolu'ya yöneldi. Erzurumdan göçe göçe Aksaray'a geldi. Şehirleri vilâyetleri engelsiz atlarının tırnakları altında ezdiler. Aksaray sınırına gelinceye kadar sultan İzzeddinin fikri bütün beylerin söz birliğiyle barış idi. Baycu askerlerinin bütün gereçleri hazırlanmıştı. Bayçu Noyen de öylece barış fikrinde bulunuyordu. Kışlak ve yaylak için uygun yerler gösterilmesini de istemişti. [1]

[1] Anadolu askeri bu sırada Ağaçeriler üzerine gitmek üzere yola çıkmışlardı. İbni Bitöl şöyle anlatır:

Ağaçerilerin ilk oturdukları yer Mara orman ve sahraları idi. Ağaçeriler yolları kesmeğe, kafileleri vurmağa başladılar. Anadolu'ya Suriyeye, Ermenistana çapul ediyorlardı. Devlet adamlarını vaziyet telâşa düşürdü. Hacı, Kadı İzzeddin ile beylerbeyi Şemsüddin Tutaş orman ile bunların üstüne gittiler.

İşte bu günlerde ansızın Bayçu Noyen büyük bir kuvvetle, bir çok hayvanatla, hatunları ve çocuklarıyla hududa geldiği duyuldu. Bir takım askerler Elbüstana kadar varmışlardı. Bu haber üzerine evedile Kayseriye çağrılıyorlar.

Vezir kadı İzzeddin cihat ve gaza fikrine saplandı. İzzet ve şeref kılıçların gölgesi altındadır deyerek savaşa teşvik eyledi. Bunun üzerine karşı koymağa karar verdiler, barış isteyene karşı savaş etmek gibi büyük bir hataya düştüler. Alâeddin hanı sahrasında karşılaştılar. Büyük bir boğazlaşma oldu. Her hangi bir sebep altında sultandan ürken ve kocunan bir takım beylerin yürekten savaşmaması yüzünden Moğollar Selçuk ordusuna galip geldi. Kadı İzzeddin de bu savaşta şehit oldu. Sultan İzzeddin bozgun bir halde Konyadan da çıkarak uç vilâyetleri yolu ile İstanbula gitti. Bizans imparatoruna sığındı. Katı yürekli imrehoru Uğurlu Hüsam Taştî [1] ve başkaları sultan ile birlikte gittiler. Beylerbeyi Tutaş bu zorlu vartada uç yollarında Türklerden bir yara aldı ve bu yaradan öldü.

Bayçu bu yıl Aksaray vilâyetinin Kılıç Aslan hanı yanlarında kışladı. Bu kış bir damla ne yağmur, ne de kar düştü. Kış bayağı Nisan ve Haziran ayları gibi geçti. Halk bunu Moğol kâfirlerinin uğursuzluğu dolayısıyla Tanrının bir azabı telakki eyledi.

Nizameddin Hurşit ile hacipler emiri Muinüddin Bayçu ile barış esaslarını vazeylediler. Bir takım isabetli tedbirler alınarak Burdul (Burdur) kalesinde hapiste bulunan sultan Rükneddini hapisten çıkardılar ve onun ile birlikte Aksarayda bulunmakta olan Bayçunun yanına gittiler. Bayçu ile barışıldı. Sultanlık Rükneddinin üzerinde kararlaştı. Nizameddin Hurşit ile Muinüddinin tedbirleri sayesinde saltanat yeniden revnak buldu. Moğol askerinin gereçlerini temin etmek için gereken para

[1] Hüsam Taştî, Şarapsalar Hüsamüddin olacak.

tahsil edilmek üzere Anadolu'ya فرمانlar ve emirler yollandı. Böylece vilâyetlerde sükûn ve barış kararlaştı. Fitne ve karışıklıklar yatıştırıldı. Bayçu Aksarayda bulunan Moğol askerinin zararlarına mani olmak için hususî şah-nalar tayin eyledi. Bu adalet yolu o kadar iyi bir yemiş ve netice verdi ki: pazarlar geniş bir huzur içinde işliyor, ekincilik yeniden her tarafta canlanıyordu. Hiç bir şikâyetçi Bayçuya baş vurmadı. Şikâyet vukuunda çarçabuk zulme nihayet veriliyordu.

Bayçu ile birlikte gelmiş olan Noyenlerden Haçu pek zalim bir kişi idi. Bayçunun arzusu hilâfına kendi soydaşlarına iltimaslar yapıyor, bu suretle her kasabada çetin muarazalar çıkıyordu. Pervane Nizameddin Hurşit ile Muinüddin aralarında kararlaştırarak Haçu Noyenin hakkından gelmek istediler. Zehir vererek vücudunu kaldırmayı düşündüler. Böylece memleketteki dedikoduya ve hoşnutsuzluğa nihayet vereceklerdi. Bunu sağlamayı Nizameddin Hurşid üstüne aldı. Nasıl yapacağını düşünüyor, bir fırsat bekliyordu. Bir gün içki arasında yüzüğünde sakladığı zehiri şarap kadehine aktararak Haçuya sundu. Aynı günde zehrin tesiri görüldü.

Bütün vücudu kapkara kesilmişti. Üç gün sonra da öldü. İncelediler, araştırdılar, bu işi Pervane Nizameddinin işlediği anlaşıldı. Bunlardan dolayı şiddetli bir töhmet altına alındı. Bayçunun buyruğu ile boynu iki ağacın arasına sıkıştırılarak asıldı. Gurur insanın gafletidir. Temelsiz bir tılısmıdır. Moğol askerinin gelişi hakkındaki haberler memlekete ulaştığı zaman Nizameddine de bu haberi verdiler. Kendi kuvvet ve kudretine son derece güvendiğinden

Tanrıya dayanacağına gururundan ellerini göksüne vurarak ben burada iken korku yoktur demişti. Gurur aynasında benlik çehresini görerek aldanmıştı. Aldananların, felâkete uğrayanların ilki değildir.

Derler ki:

Cengiz hanın elçileri Harzemşah sultan Mehmede geldiği zaman elçiliklerini büyük bir alçak gönüllülük içinde ifa eylemişlerdi. Sultan Mehmet askerinin çokluğuna, şevket ve saltanatının yüceliğine güvenerek pek büyük sözler söylemişti. Hattâ demişti ki: «Ben tahtımda oturduğum halde adamlarıma, kölelerime buyururum, onların çerisini köpeklerle yediririm» demişti. Bu söz Cengize ulaşıncı tevazuundan attan inmiş, yüzünü toprağa sürerek Tanrıdan yardım istemişti, «Sultan Mehmet ordusuna güveniyorsa, ben de Tanrıya dayanıyorum» demişti. Böyle de oldu. Cengiz muzaffer ve sultan Mehmet mağlûp ve makhur oldu.

Sultan Gıyasüddin Keyhüsrev Erzincanda Yassıçemende Moğollarla muharebe ettiği zaman [1] ordu kumandanlarından İbni Muzafferüddin, sultanın ittifakına giren kuvvetlerin gelmesini ve öteki kumandanların askerleriyle harbe girişmesini beklemedi. Gurur ve istibadadından sakat ve mestane bir takım sözler de söyledi: «Eğer onlarla bizzat Tanrı da birlikte olursa başkalarına ihtiyacım yoktur» deyerek Moğol ordusuna yalnızca ve kendi kuvvetleriyle atıldı. Anadolu ordusu bile tama-

[1] İbni Bibi der ki: Sultan onların lâf ve gûzafından meşhun idi. Onların çabüksüvarlıklarını, silâhşorluklarını, top ve çevkân oyunlarını, kargı ve kalkan oyunlarını ve halkabazlıklarını yakından görmüş, onların bir iş yapacağına kanaat getirmişti.

miyle harbe iştirak etmediği halde genel bir mağlûbiyete sebep oldu, öyle ki bozgun ordunun bir ucu Konyaya ulaşmıştı, bütün ordu ümerasından ölen yalnız kendisi idi.

Nizamüddin Pervane de bu hastalıkla ikinci defa olarak o çukurun içine düştü. Erzincan yüresinde ölmüştür.

Nizameddin Hurşidin talii bu akibeti bulduktan sonra Sahip Mühezzebüddinin oğlu Muinüddin tam bir istiklâl ile Pervanecilik mansıbına geldi. Pervane onun sade bir alemi idi. İyi tedbirleriyle, isabetli reyleriyle şahane bir orun kazandı. Pervanecilik onun hakikî varlığının, maneviyetinin ifadesi olmayıp sırf bir adet ve resimden ibaret idi. Hiç bir zaman hiç bir kimse onun haşmet ve vakarına nail olamamıştı. Hiç bir diyarda onun lütfü ihsanının bir misaline tesadüf edilmemişti. Tanrısak bir nazara malikti. Gölge saldı her şey derhal yemiş veriyordu. Fazilet, sahiplerinden hiç bir kimse onun devrinde ihtiyaç yüzü görmezdi. Büyükle- rin, küçüklerin yüreklerinde onun ünü, çavı yerleşmişti.

Zamanı fazıllarının dilleri onun senasına kendilerini vakfeylemiştir. (Cihan can ve hayat veren) deye kendisine hitap edilirdi. Bu uğurda pek çok kasideler söylendi. Asrın yegânesi, alimlerin, mütesavviflerin, seyitlerin, muktedası olan seyit Şerefüddin de müteaddit kasidelerle onu metheyledi.

Muinüddin Süleyman Pervane Bayçu Noyenin ve bütün ordusunun istek ve gereçlerini güzel tedbirleriyle tanzim eyledi. Memleket bu yüzden bir hale ve ağırlık hissetmedi. Kifayetli işlerini, kahraman başbuğları vilâyetlere

gönderdi [1]. Açılan gedikler ve delikler tıkanı. Bütün halk rahat ve huzura kavuştu.

Hulâgûnun Horasana gelmesi, İsmailîleri yok etmesi:

Bu yıl içinde cihan padişahı Hulâgû Ceyhunu geçerek Horasana geldi. Şevketli, cihangir bir padişahı. Halkı boyun kesmiyen memleketleri yıktıysa da, itaat eden memleketlere adalet gösterdi. Bir gün bir ekinlikten geçiyordu. Buralarda biçilmiş ve demet haline getirilmiş ekinler gördü. Atından inerek demetin birisini yerden kaldırarak hayvan ayağı dokunmayacak bir yere koydu. Tümen beyleri ve bütün yakınları bunu görünce hepsi de atlarından inerek bütün demetleri kenarlara götürüp koydular. Böylece askerin atları ayaklarıyla çiğnenmekten halkın ekinlerinin korunması lâzım geldiğini filen göstermiş oldu. Bir Devletin temeli için bundan büyük bir adalet yolu tasavvur edilemez.

Arap tarihinin 654 Zilkadesinin

[1] Aksaraylı tarihçimiz bu satırları yazdığı sırada kim bilir ne türlü tesir ve korku içinde idi. Onun için Muinüddin Pervaneye kasideler yazar gibidir. Vilâyetlere gönderdiği adamların ne makule adamlar olduğunu Hatır oğlu Şerefeddin hakkında yazdığı İbni Bibinin şu satırlarını okuyalım: «Eski vaitlerini yerine getirmek için Niğde askerî başbuğluğunu divanı kâtiplerinden Hatır oğluna verdi. Herifin payesini yerden göğe çıkardı. Bir kaç yıl içinde Hatır oğlu yüklendiği servet ve devleti hazmedemeyecek bir hale geldi. Ayağını yorganından dışarı uzatmağa, aslına ve nesebine yakışacak işler görmeğe başladı. Onun gulzetinden bütün memleket âyân ve eşrafı nefret ettiler. Yaptığı kötülüklerin aksi sedası saltanat makamına değin ulaştıysa da efendisi bir türlü onu korumaktan vaz geçmiyordu. Bu himaye ve muhabbet onun sebaveti zamanında perçinlenmiş sönmez bir garamın sürati müktebesi halinde devam eyledi.»

guresine müsadif bir Pazar günü İsmailîlerin padişahı Hurşah tahtından kalkarak Hulâgûnun tahtı önüne gelip dikildi. Hoca Nasirüddin Tusinin İsfahandan Elemut kalesine nasıl geldiğini ve Hulâgûnun oralara ulaştığında elçilikle nasıl Hulâgûnun katına gittiğini, gizlice elçilerle anlaşarak Hurşahı Hulâgûnun huzuruna nasıl getirdiğini burada uzun boylu söylemeğe lüzum yoktur.

Bağdadın zaptı:

Hulâgû bundan sonra İraka Acemi kılıç ve asker kuvvetiyle kendisine ram eyledi. Oradan kalkarak Bağdada gitmeğe karar verdi. Hilâfet ocağını söndürmek istiyordu. Hareketi sırasında müneccimlerle meşveret eyledi. Hepsisi de hilâfet hanedanının yüceliğinden, halifenin öldürülmesi cihanı fesada vereceğinden, göklerden incek imdadın bütün dünyayı saracağından bahsettiler. Hilâfet hanedanının inkırazını kutsuz ve uğursuz addettiler. Hepsisi de din tesiri altında hilâfet ocağını himaye etmiş oluyordu. Hulâgû bunları dinledikten sonra Hoca Nasiryre müracaat eyledi. Nasirüddin; müneccimler yalan ve yanlış söylemişlerdir. Halife Osman ile halife Alinin öldürülmesinde bile gökler böyle bir vazife deruhte etmemiş, dedikleri imdat tufanları inmemişti. Halbuki her ikisi de Peygamber hazretlerinin en yakınlarından ve en büyük halifelerinden idiler. Müstasımın ölümü için gökler, güneş ve yıldızlar seyirlerini değiştiremezler. Nasıl ki [1] bizzat Peygamber «Güneş ve ay Tanrının iki ayetidir. Şunun bunun ölümü dolayısıyla husuf ve küsufa uğ-

[1] Peygamberin oğlu İbrahim öldüğü gün güneş tutulmuş Araplar bunu İbrahim ölümüne vermişlerdi. Muhammed bu sözü ile onların fikrini reddetmişti.

ramazlar demiştir» deyince bu takrirden padişahın kendisine rağbet ve teveccühü daha ziyade arttı. Hemen Rumda (Anadoluda) bulunan Baycuyu çağırarak üzere elçiler yollattı. Baycu Fermanın hükmünce Rumdan gelerek hizmet arz eyledi. Moğol askerleri her taraftan gelip toplandı. Mutasım her ne kadar âlim, zahit bir zat idise de fena tedbirleriyle ordusunu hazırlıyamamıştı. Haznelerini askerlerinden kısırganmıştı. Yahudi olan veziri de hiyanet etmişti. Bir takım gereksiz işler arasında Bağdadın müdafaasını ihmal eylemişti. Gizli gizli de muhalefet ediyordu. Allahın takdiri gelip çıktı. Moğol ordusu muzaffer oldu. Mutasım, bu sademeler ve vartalar arasında yakalanarak şehit edildi. Kendisi Abbaslı halifelerin sonuncusu oldu. Bağdat muhasırasının geçirdiği safhalar pek uzundur. Burada tekrarına lüzum yoktur. Netice Abbaslılar devleti munkarız olmuştur. Vak'a 656 yılının Safer dördüne müsadif Pazar günü olup bitmiştir. Halifenin müdafaasını yapan müneccimler yasa hükmünce yok edildiler. Ahiret sevabına nail oldular. Hoca Nasirüddin müslümanların ifnasına müşevvik olduğu için bilâkis parladı. Elemut kalesinin fethine sebep olması dolayısıyla kazandığı sevabı Bağdadın istilâsına sebep olmasıyla ifna eylemiş oldu.

Sultan İzzeddinin Bizanstan Anadoluya gelişi:

Bahsedildiği gibi Baycu Anadoluyu bırakıp Bağdat tarafına hareket edince Bizansta bulunan sultan İzzeddin Konyaya doğru hareket eyledi. İmparator kendisine üç bin kadar yardımcı süvari de katmıştı. İzzeddin böylece Konyaya gelerek Selçuk tahtına oturdu. Sultan Rükneddin ile Muineddin Pervane saltanat merkezi edindikleri Danişmend eli şehirlerinden Tokatta bulunuyorlardı. İki kardeş arasında elçiler gidip geldi. Sultan İzzeddinin has kullarından beylerbeyi Tutaş ölmüştü. Yerine Rum olan Kontistabli beylerbeyi tayin olundu.

Bu adam hıristiyanlık taassubundan müsliman beyleriyle zıt gidiyordu. Sultanı oyunlara, işrete teşvik ediyor, devlet işlerine bakmaktan alıkouyordu. Arzularını daha muvaffakiyetle elde etmek için devlet merkezinin Antalyaya göçürülmesini ileri sürüyordu. Nihayet ona da muvaffak oldu. Âlimlerin öğütlerinden, meşayihin varızlarından uzak kalmasını isterdi. Çok kere küstahlığını ilerleterek âlimlerle istihza bile ederdi. Bir gün sultanın alayı Filâbad sahrasında seyran ederken kadı Bediüddinin hakimane öğütlerini kestirmek için istihza yollu: Mevlâna haberiniz var mı? Sizin halifenizi katlettiler demiş; kadı da. ya sizin Allahınız sizin kararınızla bizim halifemizi astırdı mı, eğer halifemiz öldürüldiyse şahadet derecesine nail olmuştur cevabını vermişti.

(Ardı var)

ŞİKÂRÎ TARİHİNE BAŞLARKEN

FERİT UĞUR

Selçuk devleti İlhanlıların sürekli müdahalesiyle yıkıldıktan sonra Anadolu'da zuhur eden beylikler arasında en büyüğü ve kuvvetlisi olan Karaman beyliğinden bahis tarihlerin Konya için değer ve önemleri fazladır. Çünkü, 227 sene kadar hükümlan olan bu beyliğin en çok faaliyet sahası ve darülmülkü Konya vilâyeti ve Konya şehri idi. Konya tarihini yazmak için Karaman oğulları tarihini de etraflıca bilmek lâzımdır. Devri istibdatı Karamanlılara dair bilinen şeyler hemen hemen klâsik Osmanlı tarihlerinde yazılı vak'alardan ibaret idi. Meşrutiyet devrinde araştırma ve inceleme merakı arttı. Kitabeler, paralar ve sair eserler tetkik edildi. Bu sırada Şikârî adlı bir kitap ta meydana çıktı. Fakat sırf Karaman oğullarından bahis bu tarihin görülen mufassal ve muhtasar kopyaları müverrih ve muharrirlerimiz arasında şüpheler uyanırdı. Bazıları kimin tarafından yazıldığına dair içerisinde bir kayıt ve işaret bulunmayan mufassal tarihin Şikârî'ye mensup olmadığı iddiasında bulundular. Bazıları da Şikârî'nin muhtasar ve mufassal iki eseri olduğunu yazdılar. Bu üphenir izalesi daha ziyade Konyaya düşen bir vazife olduğu gibi, Karaman tarihini Konyada bastırmak ta Konya-

lıları ilgilendirmesi icap eden kültür işlerinin en mühimlerinden idi. Her işin bir vakti ve her vaktin bir icabı var derler, doğru bir söz. Bilgi âleminde epeyce dedikoduyu mucib olan eldeki Karaman tarihinin menbalarını araştırarak hakikati meydana çıkarmak ve en doğru Şikârî tarihini Konyada bastırmak zamanı artık gelmiştir. Sayın ve bilgin İlbayımız ve Halkevi başkanımız Cemal Bardakçının himmetleriyle Üniversite kitapsarayında mevcut mufassal Karaman tarihinden Ali Emirî merhumun kopya ettirip kütüphanesine koyduğu nüsha ile gene merhumun kütüphanesinde bulunan ve muhtasar Şikârî tarihi denilen bir nushanın suretlerini getirttik. Elimizdeki mufassal ve muhtasar nushalarla karşılaştırdık. Mufassalların aynı ve muhtasarların da yine aynı şeyler olduğu anlaşıldı. Müellifleri malûm olmayan mufassallar İbrahim Aczî'nin kaleminden çıkmış, fakat değişerek, şişerek çıkmış. İlk mektep öğretmenliğinden bu sene emekli olan bay İbrahim Aczî arkadaşımızın anlattığına göre, Karamanda nüfus memuru bulundukları sırada (1326 malî senesinde), Konya Valisi Tarihi Osmanî encümeni azasından Arifî paşa devren Karamana gelmiş, orada Karaman oğul-

larına dair ne gibi kitaplar bulunduğunu Kaymakamla meclisi idare azalarından sormuş, böyle şeylerle İbrahim Aczî'nin meşgul olduğunu söylemişler. Bunun üzerine İbrahim Aczî'yi çağırıp: «Sizde Karaman oğullarına dair vesaik varmış, görebilir miyim» demiş. O da Karamanda mukim Hadimî zade Enver efendiden vaktiyle okumak için aldığı bir tarihten istinsah ettiği bazı parçaları getirip göstermiş. Çok memnun olan paşa bunların ikmalıyla bir nushasının kendisine gönderilmesini mükerreren dilemiş. İbrahim Aczî, Enver efendiden kitabı bin rica ve minnetle tekrar alarak başından sonuna kadar alel'acele kopya ettikten sonra paşa için de yeniden bir suret çıkarmağa başlamış. Fakat bu defa aynen çıkarmayıp paşanın daha ziyade memnun olacağı ve takdir edeceği zannıyla eski kelime ve ifadeleri yenileştirmiş ve diğer eserlerden topladığı munasib malûmatı da katıp karıştırmış. Kitabın müellif ve mütercimlerinden bahis satırları terketmiş, Osmanlılar aleyhindeki husumetkârane sözleri kaldırmış, onların yerlerine başka eserlerden aldığı Osmanlı fîtuhatını koymuş ve bazı müfit notlar da yapmış.

Velhasıl kitap hacmen büyümüş ve başka bir şekil almış olduğundan bunun menbaı hakkında bilginlerce bihakkın tereddüt hasıl olmuştur. Arifî paşanın vefatından sonra kızı tarafından darülfünun kütüphanesine teberru edilen Karaman tarihi işte budur. İbrahim Aczî'nin yazıp bize verdiği iki kit'a suret te hemen hemen bunun aynıdır. Hadimî zade merhum Enver efendideki asıl nüsha ise bilâhare Velet Çelebiye, ondan Konya inhisarlar başmüdürü İhsan'a ve onun ölümüyle de refikası bayan Perver vasıtasıyla, elli

altı yaprağı noksan olarak, bize geçti. Koparılmış olan yaprakları bulduk, yerlerine koyduk, eseri bütünüledik. Şimdi hem bu mecmuada parça parça çıkarmağa hem de kitap şeklinde bastırmağa teşebbüs ettik. Yukarda arzettiğim veçhile bu nüsha ile Ali Emirî merhumun Millet kütüphanasına bıraktığı muhtasar Şikârî nushası, ifade itibariyle ufak tefek müstensih değiştirilmesinden sarfınazar, birbirinin aynıdır. İkisi de Şikârî'nin tercümesidir. İkisinde de Şikârînin adı:

Eğer bilmek dilersen bu gubarı
Ayaklar toprağı yaşı Şikârî

beytinde geçmektedir. Binaenaleyh şimdiki halde ellerde ve kütüphanelerde bulunan Karaman tarihlerinin kaynağı Şikârî'nin Yaricanî'den tercüme ettiği kitaptır. Ayrı me'mehazlerden alınmış mufassal ve muhtasar Karaman tarihleri yoktur.

Bizdeki kitap sağlam samavî, bir kâğıda yazılmış 20,4×14,5 eb'adında, 335 sahifeden ibarettir. Her sahifesinde 13 satır vardır. Ali Emirî kütüphanesindeki muhtasar Şikârî'nin 182 sahife olması beher sahifesinde 25 satır bulunmasından ileri gelmiştir. Bizdeki nushanın "Ezin canib," ve "Ravi eyder," sözleri kırmızı ile yazılmıştır. İçinde yazıya, çiçeğe dair bir şey yoktur, cild mukavvadır. İmlâsında epeyce müstensih hataları vardır. Baş sahifesinin arkasında sene 1023 diye bir tarih ve tarihin üstünde üç küçük satırlık bir yazı varsa da bu yazı ile o sahifeyi basılan mühürler okunamayacak bir halde karalanmışlardır. Yine bu sahifenin alt tarafında ve sağ kenarına yakı bir yerde «Kitab - 1 - tavarîh - i - Karamaniye, Kahreman - 1 - zaman, tarih rebiulahir sene 1153» ibaresi mevcuttu

Bu ibarenin sonradan kitabı ele geçiren biri tarafından yazıldığı ve asıl istinsah tarihinin 1023 olduğu şüphesizdir. Kitaptaki vukuat, Yavuz Selim zamanında, Karaman oğlu Kasım beyin, Kethüdası hucendî oğlu tarafından zehirlenmesiyle bitiyor.

İbrahim Aczî'den aldığımız, onun da Ermenekte Hidayet isminde bir telgraf çavuşunun evindeki kitaptan kopya ettiğini söylediği, üç yaprak mensur ve farisî tarih ibaresine bakılırsa Şikârî'nin vaktiyle bu dile de çevrildiğine hükmetmek lâzım geliyor. İlerde bu yaprakların fotoğraflarını da dercedeceğiz. Mes'elenin daha ziyade tevazzuh etmesi ve Şikârî'nin kim olduğunun ve bu eseri nasıl yazdığının herkesçe anlaşılması için Ali Emîrî merhumun vaktiyle "İkdam," gazetesinde neşrettiği makale ile kütüphanesindeki muhtasar Şikârî tarihinin arkasına kendi el yazısıyla, eserin mahiyeti hakkında, yazdığı yazıyı aşağıya koymağı münasib görüldük.

Şunu da söyleyelim ki Şikârî tarihinin aslı olan Yaricanî şehnamesi bitabi bir nevi halk vakayinamesidir. Ferdevsî'nin meşhur şehnamesinde olduğu gibi bunda da mavakaa uymıyan bir takım hurafeler, ve şairane mubağalar vardır. Yaricanî'den sonra eseri ezyıl edenler de belki aynı vadede ürümüşlerdir. Esasen eski tarihlerden angisi vardır ki içinde az çok garibe ve mubalağa bulunmasın? Şu halde Şikârî'de görülecek asılsız rivayetleri atıp hakikatleri almak tarihle uğraşanlar için güç bir şey değildir. Ede de olsa bu eserin basılması Köprüzade Profesör M. Fuat üstadımızın edikleri gibi Karaman tarihinin tenviri için ehemmiyeti haiz bir teşebbüstür.

ALİ EMİRİ'NİN KARAMAN TARİHİ HAKKINDA NECİP ASİMA HİTA- BEN İKDAMDA ÇIKAN YAZISI

"İkdam gazetesinin 8842 numarasıyla tevali eden nushalarında Karaman tarihine dair olan güzide makalelerini mütealea ettim.

"Birinci makalenizde «Mahmudu Gaznevi namına Ferdevsî-i-Tusînin bir şehnamesi olduğu gibi Karamanîler namına da «Şikârî», mahlaşlı bir zat bir şehname yazmış. Bunu sonra bir zat nesren Türkçeye tercüme etmiş ve hatta tercümesine daha bir çok vukuat ilâve ederek Sultan Selimi evvelin Mısır seferine kadar olan (Karaman) vukuatını zaptetmiş. Merhum Arifi paşa için Karaman kazası nüfus kâtibi İbrahim Aczî efendi namında bir zat te pek güzel haşiyelerle istinsah etmiş» ibaresini gördüm.

"Karamanîler namına olan farisî mevzun şehname, Şikârî nam zatın değildir. Ferdevsî şehnamesini «Sultan Alâeddin Keykubadî Selçukî» görerek, Selçuk hanedanı için «Dehhanî» nam şaire «Şehnamei Ferdevsî» tarzında yirmi bin beyitli bir şehname yazdırmış ve bu şehnameyi «Alâeddini Karamanî» görüp «Yaricanî» nam şaire de Karaman hanedanı için bir nazire inşat ettirmiş. İşte bu Karaman şehnamesini «Şikârî» nam zat görerek nesren Türkçeye tercüme etmiştir.

"Bunun böyle olduğunu, «Şikârî» mensur olarak tercüme eylediği Karaman tarihinin baş tarafına karip bir mahalde yazıyor ve (Yaricanî) nin bazı farisî beyitlerini de tarihinin bazı mahallerinde vesika olarak iyrat ediyor. «Dahhanî» ve «Yaricanî» nin Selçukîler ve Karamanîler hakkında inşat ettikleri şehnameler, her türlü taharriyata rağ-

men henüz bulunamadı.

"Lâkin «Şikârî» nin «Yaricanî» şehnamesinden tercüme eylediği mensur «Karaman tarihi» yanımda mevcuttur.

"Zatî âlilerinin beyan buyurduğunuz İbrahim Aczî efendinin Arifi paşa merhum için istinsah ve müşarünileyhin kadirdan kerimelerinin Darülfünuna ihta eylediği «Karaman tarihi» Şikârî'nin olmayup başka bir zatın olmak lâzımgelir. Çünkü Şikârî kendi tarihinin baş tarafında:

«Eğer bilmek dilersen bu gubari

«Ayaklar toprağı yani Şikârî

beytini tahrir ediyor. Halbuki sizin beyan buyurduğunuz Karaman tarihinde bu beyit yoktur. Bir de Şikârînin bende olan tarihi 181 sahife olduğu halde Arifi paşanın istinsah ettirdiği tarih takriben bunun iki mislinden ziyadedir. Bütün kitabın iki satırlık ibareleri bile lâfzen birbirinin aynı değildir.

"Hususîyle zatîâlilerinin İkdam gazetesini nushalarında Bulgarlara dair neşrettiğiniz makalelerin hiç biri Şikârî ismi tahtında olan Karaman tarihinde yoktur. Arifi paşa merhum, o tarihi Karamanda yani «Larende» şehrinde bulup yazdırdığını bana söylemişti.

"(Larende) kasabasının yetiştirdiği ezkiyadan olup elhaletühazihi evkaf nezareti evrak müdürlüğünde bulunan «Rifat» beye bu bapta müracaat ettiğimde bana Karaman tarihinin biri muhtasar ve diğeri mufassal olmak üzere iki nüsha olduğuna dair ve Larende kasabası hakkında bir çok izahat verdi, ve bu kasabanın vaktiyle evelki cesametine dair ve tarihî bazı malûmatı hakkında yedi büyük sahifeyi havi bir izahname itasıyle de tevsik eyledi.

"İşte hülâsatan tahrir ediyorum:

"Maskatı resim olan (Medinei Lâ-

rende) şimdiki Karaman kazası merkez olup Darende ile iltibası def'an Karaman namı ile yad-ü-tevsimi iradei aliye iktizasından idi. Mektebi Rüştide iken Osman efendi namıddâ ihtiyar ve malûmatlı bir hocamız var idi. Carı mülâsıkımız idi. Ben mektepte sınıfın birinci idim. Hocamız münasebet düştükçe tarihten bahseder ve asarı atıkadâ madut ve elhaletühazihi mevcut olan bakayayı ebniye ve emakini tarif eylerdi. Bir gün hanesinde hoca efendi ziyaret ettiğimde Larendenin vaktiyle bir kasaba olduğunu ve «Kal'ai atik» ile «İmareti kadime» den ve «Nefis sultan» merkadi ile diğeri beyler türbelerinden bahsaçtı. Ve beni bir gün pederimin arabasıyla buraları gezdiren malûmattar edeceğini söyledi.

"Hususî kütüphanesinin yukarı katındaki kitapları arasından kabî eskî ve Parlak meşinli bir kitap çıkardı. Ve bunun Karaman oğulları tarihi olduğunu beyan etti. Ve Larende kasabasında ancak iki kişi nezdinde iki tane Karaman tarihi bulunup bunların birisi kendisindeki olduğunu ve diğeri de eşra memlekette Hadimî zade Enver efendi'nin idüğünü ve Enver efendide olan Karaman tarihi kendisindekinden çok mufassal olup binaenaleyh biri mufassal ve biri muhtasar olmak üzere bu kitapların mahrem ve mektum tutulduğunu ilâve buyurdu. Sonra Dersaadete gelip mektebi mülkiyede iken bir tatil esnasında memlekete gittiğimde işittim ki Konyada o zaman vali bulunan Arifi paşa devren Karamana gelmişler. Enver efendi nezdinde olan Karaman tarihi haber almışlar. Kazanın nüfus ve tahrirat kitabetlerinde bulunmuş olan İbrahim Aczî efendiye bu tarihin bir nushasını istinsah edip kendisine göndermesi

emretmişler. Binaenaleyh benim bildiğim şudur ki, Karaman oğulları tarihi bir tane değildir. Hattâ Ali Karaman zamanından kalan ve bazı beylerin merkadi bulunan hazirei mahsusayı ihtiva eden ve pek tarihî nukuş ile müzeyyen bulunan İmareti kadime kütüphanesinde dahi, bu bapta bir çok vesai ki mektube ve eczayi mesture var imiş. Kezalik «Nefise sultan [1]» mektebi kütüphanesinde dahi bu kabil vesai mevcut imiş.

“Bunları mahallî eşraf ve ulema meclislerinde işittiğim çoktur. Lâkin sureti mazbuta ve mahfuzada bulunmaktan naşi bakayayı kütüp azürdei nebbaş bir halde olduklarını da hatırlıyorum.

“O muhteşem kasaba içindeki çini ler ve sair zikiymet ahcar, eyadii nake san ve seyyahan ile talân edilmiştir. Maatteessür bendeleri sinni tetebbüde olarak değil mahzı gelişi güzel seyrarlar münasebetiyle meşhudat ve mesmumatımı nakil ve hikâye mevkiindeyim.”

“İşte edibi muhterem Larendeli Rifat beyin hülâsai ifadatından dahi Arifî paşanın istinsah ettirdiği muhtasar olan Şikârî tarihi olmayup, Karaman tarihinin başka bir kimse tarafından yazılmış mufasssal olduğu anlaşılıyor. Hususiyle Şikârî tarihi serapa hasmane bir takım elfaz ve tabirâtı havidir. Arifî paşanın istinsah ettirdiği mufasssal Karaman tarihinin son yaprakları istisna edilirse baş taraflarında öyle münasebetsiz elfaz ve tabirat yok gibidir. Hattâ sultan Orhan Gazinin Karaman oğlu Alâeddin beye 758 senesi evailinde nuaveneti hakkında mühim ve dilnevaz

[1] Nefise sultan; Hüdavendügar sultan Murad hanı evvelin kerimesi ve Karaman oğlu Alâeddin bevin zevcei muhteremesidir.

ibareli sahifeler vardır ki ne bizim tarihlerimizde ne de Şikârî tarihinde yoktur. Doğrusu bu tarih bizim için pek mühimdir. Lâkin Arifî paşanın nushai müstensehası nihayetinde ketebe, izahat, tarih mefkuttur. Nerede bulunan tarihten istinsah edildiği ve o tarihin de ne tarihte yazılmış bulunduğu kaydû işaret olunmahydi.

İşte bu mühim tarih ihticace salih bir şekil almak için İbrahim Aczî ve Hadimî zade Enver efendilere ve sair erbabı vukufa müracaatla asıl tarihi bulup tetkikat ve tatbikat icra etmek lâzımdır. Zira Arifî paşanın istinsah ettirdiği tarihin umum elfaz ve tabirâtının aslına muvafık bulunması bana şüpheli gibi geliyor.

“Bendeki Şikârî tarihini ben, maliye nazırı esbakı merhum Ragıp beyden almıştım. Ragıp bey de Edirne valisi Erzincan İzzet paşanın vefatında Edirne defterdarı idi, terekesinden aldığı bana söylemişti. Kitabın nihayetinde tarih şu ibaredir: Kadtemme fi şehri cemaziyelevvel sene tis’a aşer ve miete ve elf min hicreti menlehül’izzü veşşeref.

“Binaenaleyh makalelerinize mehzaz ittihaz buyurduğunuz Arifî paşanın istinsah ettirdiği Karaman tarihi nereden alınıp istinsah olunduğuna ve o tarih ne zaman telif olunduğu gibi kitabın zirinde tarihi tahrir bulunup bulunmadığına ve zahrinde (istashabeu....) lar ve mühürler var ise bunlar da ne tarihte yazıldığına dair Karamanda bulunan erbabı vukuftan tetkik olunması ve Karaman kütüphanelerinde de başka nushası bulunabilirse kimler tarafından ve ne zaman vakfedildiğinin anlaşılması mühimmatı tarihiyedir. Zatiâllerinde bu bapta vukuf ve malûmat var ise

beyan buyurulması, yok ise darülfünun namına Konya Maarif müdüriyetine yazılıp mes’elenin meçhuliyetten kurtarılması lâzımdır. Tarihimize hakikaten hizmet edilmiş olur efendim.”

«İkdam — Ali Emiri»

ALİ EMİRİ’NİN ŞİKÂRÎ VE ESERİ HAKKINDA VERDİĞİ MALÛMAT

Şikârî:

Onuncu karni hicrî Osmanlı şairlerindendir. Acem Kasım paşanın torunu ve Diyarbekir defterdarı olup sonra mirliva olan Hasan beyin oğludur. İsmi Ahmettir. Ava meraklı olduklarından (Şikârî) diye şöhret bulmuştur. Merhum Şemsi paşanın akrabasındandır. Derviş meşrepli ve hoş tabiatlı bir adam olup Yusuf ve Züleyha kıssasını nazma başlamış ise de tamamlamadan 912 de vefat etmiştir.

Eser: Sultan Mahmudu Gaznevî namına (Firdevsî) nin şahnamesi olduğu gibi, sultan Alâeddin Selçukî namına da bir şahname söylenmiş. [*]

Karaman oğullarından 756 da Konyada tahta geçip 38 sene saltanat sürdükten sonra 794 senesinde vefat eden Alâeddin şah ki bizim tarihlerde (Ali bey) diye yazılmıştır. Şair (Dehhanî) ye Karamanlılar hakkında dahi bir şahname yazmasını emretmiş. Farisî olarak 600 beyit yazdıktan sonra vefat etmekle (Yaricanî) namındaki saire ikmal ettirmiştir. İşte şu Karaman tarihi Şikârî tarafından (Yaricanî) nin manzum şahnamesinden tercüme suretiyle meydana gelmiştir.

Karamanlıların başlangıcından Yavuz ve şah İsmail zamanlarına kadar evlâtları, beylikleri, sultanlıkları, etraf-

[*] Köprülü zade Pro. M. Fuat’ın Türk edebiyatı tarihine göre bu Selçuk şehnamesini yazdıran Alâeddin III tür.

larındaki Türk, Rum, Mogol Ermeni ve sair beyler, tekfurar, sultanlarla olan savaşları, cenkleri ve bu cenklerdeki erlikleri, başardıkları işler, aşıkları yerleri açık, güzel bir Türk diliyle anlatı Basması yok, nushası az bulunur bir eserdir.

Başlangıç:

Benamı anki şahı bi zevalest
Hüdavendi hakimi zülcelâleste
Kerimü kadirü kayyumü vahid
Alimü sabirü cebbarü vacid

Yedinci sahifede: beyit
(Eğer bilmek dilesen bu gubarı
Ayakler toprağı yani Şikârî)

Beyti ahar:

(Dehhanînin hûda şad eyle ruhu ravayın hem)
(Dahi türbesini pür nur ede yarın canînin her dem)

Son: Pir Bayram beylerle müşavere edip Aceme gitmesin makul gördüler
Bin er ile gökez kalkup altı bin er ile
Pir Bayram kalkup şahı Aceme gelip
şah bunlara azim riayet edüp varup
Tebrizi şaha aliverdiler. Horasan cen-
ginde Gökez beyi ve Bayramı ahzedüp
helâk ettiler. Namei şah İsmailde böy-
lece tahrir olunmuştur. Elhamdülillah
alettemam tarihi istinsah.

İstinsah tarihi: Cümadel’ahire 1129.

Yazan: Yoktur.

Maddî tarifi:

21 X 13 (16,1 X 8,5)

Yirmi beş satırlı / yaldızlı, çiçekli
dar bir başlık / söz başları ve durakla
kırmızı / yaldız cetvel / kâğıt : esme
beyaz, ince / miklepsi / koyu kırmızı
meşin ciltli / yaldız kenar suyu / Türk
çe / yazma.

182 sahife.

Zahriyesinde Ali Emiri efendinin

el yazısıyle eserin mahiyeti hakkında bir ifadesi ve yaprakların kenarlarında (isimler), (tarihler), (bazı sözler), (yazılar) hakkında kayıtları vardır.

Zahriyesinde (iki) temellük kaydı vardır.

(Vakıf mührü vardır.)

Ş İ K Â R İ

Benamı anki şahı bî zevalest
Hüdavendi hakimi zülcelâleşt
Kadimü kadirü kayyumü vahid
Alimü sabirü cebbarı macid
Rahimü falikul'isbahı settar
Muinü hafızu allâmı esrar
Felek müstahkem ez emri ilâhest
Hur ender asüman der bahr mahest
Hur-ü- mah-ü- nücum-ü- heft seyvar
Zemin-ü- asüman-ü- çerhi devvar
Heme der taat-ü- der inkiyadest
Ki hükmi katii o ber nefazest
Zi nevi cinsi insan aferide
Zi zıd unsur der iyşan aferide
Yekira hil'ati levlâk bahşest
Yekira cay ber eflâk bahşest [1]
Ali an şiri hak kû şahı dinest
Beşirî an dü derreş şahı dinest

Bu kıssai pür hissenin kıssagüzarı ve bu ceridei pesendidenin veraknigârı, edayı şirin ve elfazı şekkerin birle raviyanı kühen ve nakılânı sühen kelimatı şekkerbarlarında ve arayı gevher-nisarlarında şöyle buyurmuşlar ki: hazreti Muhammed Mustafa nübüvvet davasının etmezden evvel Rum diyarının padişahlarına (Kayser) derlerdi. Nitekim Hindde (Ray) dedikleri gibi. Ravi eyder ol zamanda Ruma hükmeden kayserin adı Yûsanus idi. Kaysariyede sakin idi. Bir karındaşı dahi Larendede de sakin idi. Herakl derler idi. Bir karın-

daşına Fisandon derler idi. Kostantiniyede sakin idi. Amma cümle mülkü zapteden Yûsanus idi. Ravi eyder Acem padişahı Nuşirevan vefat idüp oğlu Hürmüz şah olmuş idi. Ziyade zulme mail olup ili incitti. Andan sonra Acem beyleri cemolup Hürmüzü tutup gözlerine mil çektiler. İttifak oğlu Hüsrev Azerbaycanda bulundu. Acem diyarın Behram (çûban — çûbin) çok yıl zaptetti, Hüsrev Medayin şehrine geldi. Hürmüze buluştu. Hürmüz eyder oğlun var kayseri Rumdan yardım iste. Yoksa sen Behram cengine kadir olmazsın dedi. Hüsrev ta'cilen süvar olup Antakyaya geldi. Kaysere halin arzeyleydi. Yûsanus Hüsrevi [1] istikbal idüp riayet eyledi. Bir yıl sakin oldu. Ravi eyder kayser altmış bin er cemeyledi. Oğlu İlyanusu serasker idüp bile koştu. Müddeti eyyam ile diyarı Aceme geldi. Behram kıssayı duyup asker çeküp mukabil oldular. Mabeynlerinde iki yıl cenk ve kital vaki oldu. Hak tealâ fırsat verüp Behram sinup Horasana kaçtı. Diyarı Aceme Hüsrev serteser hükmeyledi. Andan sonra talii kuvvet bulup Yemene, Çine, Hinde ve Habeşe hükmeyledi. Öyle azîm padişah oldu ki devrinde hiç bir kimse karşı komadı. Ravi eyder evvel ziyade adalet eyledi, sonra kati zalim oldu. Ezincanip Rum diyarında fetret vaki olup padişahları Yûsanusu helâk eylediler. Oğlu İlyanus şah olmak diledi. Rum beyleri kail olmayub Herakli şah eylediler. Rum taifesi iki bölük olup İlyanusa dediler ki, gel var Acem şahı Hüsrevden yardım iste. İlyanus bu sözü makul görüp kendüsüne tabi olanı alıp Medayin şehrine geldiler. Hüsrev, hoş görüp riayet

[1] Oğul idinüp kızın virüp anda bir yıl sakin oldu. Ali Emîrî nüshası.

[1] Bahşid — Ali Emîrî kütüphanesindeki nüsha.

eyledi. İlyanus Hüsreve Yûsanusun helâkin haber verdi. Kendunun kıssasın beyan eyledi. Ey şahı Acem senden meded dileyu geldim dedi. Hüsrev buyurdu, sana yüzbin asker vireyin deyüp bir ammizadesi var idi, adına Şehrberaze dirler idi. Kati dilâver yiğit idi. Askere serdar idüp bile koştu. Tabl ve alem verdi. Yüz bin er ile menzilibemenzil diyarı Ruma geldiler. Ezincanip Herakle haber irişt ki gafil olma, düşman geldi irişt dediler. Hemen Herakl yüz bin Yunan ve Rum ve Mağrip askerinin cemedüp Sis sahrasına iriştler. İki asker birbirine karuşup muhkem cenk kıldılar. Herakl sinup, kaçup Larendeye geldi. Şehrberaze İlyanusu Kaysariyede tahta geçirdi. Ezincanip maceradan haberdar olan Kostantiniye şahı Herakle yardım gönderdi. Herakl yine zuhur idüp bir buçuk yıl mabeynlerinde cenk kaim oldu. Şehrberaze galebe idüp cümle Rum ve Yunanı elinden alup Herakl kaçup İstanbula geldi. Gayri elvermedi. İlyanus cümle vilâyeti zaptettiler [1]. Andan sonra Halebe geldi, anı dahi aldı. Andan sonra Mısıra kasdeyledi, darben alup taht idüp andan sonra Beytül Makdisi alup cümle diyarı Araba [2] hakim oldu. Şehrberaze on bir yıl şahlık eyledi. Amma bacü haracı Hüsreve gönderirdi. Ravi eyder hazreti Muhammed Mustafa davayı nübüvvet başlandı. Allahü taalanın emriyle Hüsrevin ferr-ü- mahabeti zail oldu. Her ne canibe asker gönderdiyse sınağa başladı. Devlet Acemden kalkup Araba geldi. Ravi eyder Herakle bir gece vakiasında dediler ki, ne dursun Devlet senindir. Kalk Rumu

[1] Şehrberaze asker çeküp Şama geldi. Şamı hapseyledi. Ali Emîrî.

[2] Aceme — Ali Emîrî.

zapteyle. Alessehar kalkup Kostantiniyeye geldi. Askerin devşirüp yürüdü, Kayseriyyeye gelüp İlyanusu tutup helâk eyledi. Rum ve Yunanı baştanbaşta zaptettiler. Herakl gelüp Larendeyi taht idinüp dört yıl sakin oldu. Ravi eyder Şehrberaze Heraklin yine padişah olduğun işidüp Arab, Acem askerinin cemedüp Larendeye yakın geldi. Herakl duyup yüz bin Rum ve Yunan ve Mağrip askerinin cemedüp Ereğli ovasında buluşup cenge başladılar. Dört yıl mabeynlerinde cenk kaim durdu. Akibet Şehrberaze (yigin — galip) gelüp Herakli helâk eyledi. Zaptetlediği diyarlarda katliâm eyledi. Konyayı, Larendeyi, Aksarayı şöyle harap eyledi ki yire beraber eyledi. Bu üç pare şehre tevarihte Yunan derler, Tarsusa dahi Yunan demişler. Ravi eyder tarihi Taberide Yunan harap demiş. Elhasıl üç yüz yirmi beş yıl harap yatup Ali Selçukdan bir padişah gelüp mamur eyledi. Ravi eyder diyarı Acemde fetreti fuzuliye vaki olup (şüben verekar — şirinkâr) [1] taifesinden bir padişah cümle kabilesin alup, eriyle avretiyle diyarı Ruma gelüp Aksarayı beğenüp mamur eyledi, mekân edindi. Ol padişahın adına Melikşah derlerdi. Elhasıl Aksarayda yedi yıl oturup ekser (ava: şikâre) çıkardı. Bir gün şikâre çıktı, bir kaç gün şikâr ardınca yürüdü. Larendede şehrine çıkageldi. Gördü bir harabe vilâyet, amma ab-ü- havası hop. Şaha bu diyar hoş gelüp bunda bir kilise seyreyledi. Sekiz yerde kapusu var, bir âli binadır ki yüz seksen kubbe üstünde idi. Melikşah buyurdu. Larendeyi mamur eylediler ve ol kiliseyi cami eylediler [2]. Etra-

[1] Şirinkâr — Ali Emîrî.

[2] Bu kilisenin viranesi Karadağ denilen mahalde elyevm mevcuttur. Ali Emîrî.

finda il çok idi. Cümle şehre gelüp şöyle mamur vilâyet eylediler ki evvelkinden daha mamur oldu. On üç yıl sakın oldular. Bir oğlu oldu, adını Abdüllah dediler. Melikşah bir nice yıldan sonra Allah emrine gitti. Yerine oğlu Abdüllah padişah eylediler. Yirmi yıl hükmeyleydi, [1] andan vefat eyledi. Nizamşah namında bir oğlu kaldı. Anı padişah eylediler. Kati adil oldu. Taşilini (Ermenak ciheti) kâfir elinden aldı. Çok gazâ eyledi. Ereğli diyarın kâfir elinden Nizamşah aldı. Gazâ malinden Lârendede bir cami ve bir medrese yaptı. Dört yıl geçüp bir gün meclis idüp beylerden bazısı Konyayı zikreylediler, Nizamşaha mamur etmesin teklif eylediler. Nizamşah makbul görüp ol gün süvar olup yigirmi dört bin [2] adam ile Konya ovasına vardı, [3] etrafındaki ili sürüp Konya şehrin mamur eylediler. Nizamşah gâh Konyada, gâh Larendede sakın olurdu. Elhasılı kelâm Ravi eyder Belh diyarından Ali Selçuktan Ertuğrul cümle kabilesiyle Ruma çıkup Nizamşaha gelüp, Larendede buluşup, Nizamşah bunları hoş görüp, dedelerinin ilk mamur ettiği Aksarayı anlara virüp vatan edindiler. Ertuğrulun bir oğlu vardı. Kılıçarslan dirlerdi. Kati âkil ve bahadır server idi. Nizamşah anı kendine oğul idinüp kızın verdi. Zira Nizamşahın oğlu olmamış idi. Ravi eyder yirmi altı yıl padişah olup akıbet ahirete intikal eyledi. Kılıçarslan padişah olup dört yıl Aksarayda sakın oldu. Andan sonra gelüp Konyayı taht idinüp yirmi yıl dahi Konyada sakın oldu. Ravi eyder meğer ol zamanda Görkez ve İskenderun ve Payas ve Antalya

[1] Yirmi yedi yıl - Ali Emiri.

[2] Elli dört bin - Ali Emiri.

[3] Gördü ki gayet azîm bir şehrolup saray ve kal'a ve burç harabeleri göklere çıkmış. Hem emir idüp - Ali Emiri.

cümle Frenk elinde idi. O asırda altmış bin Frenk İskenderiyede zuhur idüp Konya şehrine gelince yağma idüp Kılıçarslan Larendede bulunup asker cemedüp, irişemeyüp, Aksaraya ardınca varup, muhkem cenk idüp, akıbet kâfir yigin gelüp şehit ettiler. Bir oğlu vardı, Keyhüsrev derlerdi, Nizamşah kızından idi, Larendede sakın olurdu. Ahvali duyup asker çeküp Aksaraya geldi. Kâfirler yağmaya dağılmışlar idi. Lâinlerin kırkı bir yerde değildi. Hüsrev bunları şöyle kıldı ki bir can kurtulmadı. Çok mal eline girdi. Dönüp Larendeye gelüp ol mal ile Larendede kal'asın yaptı. Larendeyi taht idinüp otuz üç sene şahlık eyledi. Anadolı diyarın kâfirden aldı, Germiyan [1] Nizamşahın beylerinden idi, ana verdi. Akıbet yakasın dest-i-ecelden kurtaramayup vefat eyledi. Yerine oğlu Keykubad geçti. Trabzon ve Sinop diyarın kâfir elinden aldı. İsfendiyanı anda hakim eyledi. Teke paşayı Antalya etrafında olan diyarlara bey eyledi. Gâh Larendede, gâh Konyada sakın olurdu. Bir gün ecel irişüp tomar-ı-ömrün dürüp, bırakup gitti. [2] Bu fena yurdunda, oğlu sultan Alâeddini, meşhûr cihan padişahı devran'ı, tahta geçirdiler. Hükmi adaletinde cihan arûsa döndü. Adalette Feridun, şecaatte İskender idi. Tiği kahriyle aduların giryân eyledi. Yirmi altı yıl Rum ve Yunana hükmeyleydi. Beyit:

(Cihandır bu gelenler geçti kim kaldı
(Ne İskender ne Karun-ü- ne Cem kaldı

[1] Namında dedesi. (Ali Emiri).

[2] Gıyaseddin Keyhüsrevi evvel vefat etmeyüp Alaşehir muharebesinde şehit oldu 607. Silsile şöyledir: Sultan Gıyaseddin Keyhüsrevi evvel. şahadeti 607. Mahdumu İzzeddin Keyhüsrevi evvel 616. Diğer mahdumu Alâeddin Keykubadı evvel 634. Müşarünileyh sultan Alâeddinin mahdumu Gıyaseddin Keyhüsrevi sanidir 644.

Ravi eyder Saltanat Alâeddinde münkati oldu. Karamanîlere değdi. İki yüz yıl zabteylediler. Anlar dahi kalmadı.

Beyit: Yar-ı-napayidar dost-medar
Dostira neşayed in gaddar

Dehhanî - i - sühenperver, Yarıcanî - i - [1] edaküster şehname-i- binazirinde şöyle rivayet eylemişler ki Karaman oğlu Mahmut oğlu Halil oğlu Alâeddin (lâkabine ebülfetih derler) Rum, Yunan ve Erмене hükmeyleydi. Alâeddin - i - evvelden, Karaman oğlu Alâeddin on iki sancak ziyade hükmeyleyüp ol şah - i - âdil ekser şuara ile musahabet ederdi. Bir gün mecliste Firdevsînin Sultan Mahmut namına buyurduğu şehnameyi okudular. Meğer Sultan Alâeddin Keykubad namına dahi şehname söylemişlerdi. Keykubada, Dehhanî üstad - i - namdar yirmi bin beyitli bir şehname söylemiş idi. Karaman oğlu sultan Alâeddin dahi buyurdu, Yarıcanî üstad, Dehhanî şehnamesin Keykubad sultan Alâeddin namına tamam idüp Karamanlılar namına dahi altı yüz beyit söyleyüp, itmamı müyesser olmayup Allah emrine gitti; altını da sen tamam eyle dedi. Ol şairi sihraferin, ol üstad dilinden, Yarıcanî-i-ercümend-i-Firdevsî manend bir şehname bağlamış ki her kız naziri olmaz. Bi misil. Felek - i - dunperverde bu dür bahasın bulmayup nadan elinde kalmış. Elhasıl farisî olmağla şöhet bulmayup rağbetten dur olmuş. Ben biçare ve derdimend - i - avare Türki ye tercüme eyledim ki okumağa ruşen ola. Yaran - i - safa okuyup safa kesbedeler, bu derdimendi bir düa ile şadedeler.

Beyit: Eğer bilmek dilersen bu gubari
Ayaklar toprağı yani Şikârî
Dehhanînin Hüda şad eylesün ruh - u -

[1] Dehhanî Ali Emiri nushasında yoktur.

revanın, Yarıcanînin dahi türbesi pürnur olsun. Ol üstadı namdar ve feylesof - u - büzürkvar şöyle rivayet eyler ki Alâeddin Keykubad tahta geçüp oturdu. Yirmi dört vezir [1] dört yüz Pehlivan, bin altı yüz çavuş, dört yüz dideban [2] altmış bin kapıkulu [3] dört yüz müfti, şeyh, vaiz, alim, abid bile otururdu. Bir veli padişah idi. Ravi eyder Rum ve Yunan ve Şam ve Ermen ve mağribi cümle müsahhar eylemiş idi. Geh adalet, geh siyaset gâh şikâr, gâh iş - ü - işrette idi. Ezincanip binazir Yarıcanî şöyle rivayet eyler ki: Kâlhan oğullarından Şirvan Han [4] neslinden oğuz taifesi beylerinden Sadeddin derler bir bey var idi. Şirvan vilayetinden gelüp çıkmış idi. Çok kabile idi. Rast on bin oba idi. Konar göçerler idi. Yazın Sivas ve Kayseriye yaylakları idi. Kışın diyar - i - Aceme giderler idi. Bunlara oğuz taifesi derler idi. Ekseriya Ermeni kâfirleriyle cenk ederlerdi. Beylerine Sadeddin, karındaşına İmadeddin derlerdi. Bir bahadır yiğit idi. Oğlu var idi. Nureddin derlerdi. Türkmen taifesi bunlarla bile konar, göçer idi. Türkmen taifesinin beyine Hayreddin derler idi. Bir yıl baharın, eğer Türkmen, eğer Oğuz, yaylaka çıktılar. Sadeddin vefat idüp Nureddini bey eylediler. Türkmen beyi Hayreddin eyder Nureddine: «Ey Nureddin bey! konup göçmekten usandık barı Herakl kal'asını kâfir elinden alup mekân edinsek» dedi. Oğuz beyleri bu sözü makul gördüler. Eğer Türkmen, eğer Uğuz taifesi bir yere cemolup Nureddin

[1] Dört vezir. (Ali Emiri).

[2] Derban. (Ali Emiri).

[3] Altı yüz bin (Ali Emiri).

[4] Karamanîlerin silsilesi: Uğuz han neslinden Şirvan han 1, Kel han 2, Alparslan 3 İbrahim han 4, Sadeddin bey 5, Nureddin Sof 6, Karaman 7.

serdar eylediler ki anın sözüne kimse muhalefet eylemeye. İmadeddin ve Hayreddin Nureddin beye kethüda oldular. On bin kılıç yarar atlı ve yayak er cemeylediler, Herakl kal'asının üstüne yürüdüler. Ezincanip Herakl kâfirleri kıssayı duyup bir yere cemoldular. Beylerinin adına Kosun derlerdi. Cümle kâfir demire garkolup taşra çıktı, hazırbaş oldular. Bu canipten Nureddin, Oğuz ve Türkmen beylerin dört bölük eyledi. Torgut ve Bayburt beyleri pusada kodu. Kaya beyi, Mirza beyi bir miktar asker ile ileri gönderdi. Kendisi İmadeddin ve Hayreddin ile yap yap kal'a canibine dolaştılar. Ravi eyder Kosun kâfirler ile kal'adan çıkup yürüdü. Kaya bey ile Mirza bey mukabil irişüp cenge başladılar. Tiğ sadasından kulaklar tutuldu. Cenk gittikçe ziyade oldu. Kosun, kati bahadır kâfir idi. Sultan Alâeddin bir kaç kere asker çeküp Kosunu tutmağa kadir olamamış idi. Elhasıl Kosun iki bin asker ile Türkmen askerin sıyup kovmağa başladı. Torgut ve Bayburt beyler dört bin oğuz askeriyle pusudan çıkup Kosunun ardın aldılar. Kaya bey ve Mirza bey anlar dahi önden yürüdü. Kal'a tarafından Nureddin bey yürüdü. Kâfir askerin ortaya alup üç gün muhkem enkettiller. Dört bin er toprağa düştü. Üz bin belâ ile Kosunu tutular, kâfiri öldürdüler, kal'aya gelüp hahünahah kal'ayı iddiler, içinde olan kâfirleri taşra sürüp, endiler evler yapup, mamur idüp, bağır, bahçeler eylediler. Dört yıl sakin oldular. Amma Kosun iymana gelüp üslüman oldu. Turgut bey kızın verdi. Her cenk ve gazâda bunlar ile bile eğirtti. Bir nice zaman bunun üzerine çeküp Sivas yaylakların zabteylediler. Ezincanip Sivas beyi hacı Bahadır bunların hareketin duyup, Kürd kavmin

cemidüp Eşref derler bir ulu bey vardı. Ana eyder: «bu Oğuz taifesi Şirvandan gelüp bu diyarları bir bir alup mülk edindiler. Asker cemidüp bunlar ile duruşmayınca olmaz» dedi. Eşref eyder: istersen bir kat cenkedelim dedi. Hemen on dört bin Kürd cemidüp üstlerine yürüdüler. Ravi eyder Oğuz ve Türkmen kavmi Ermeni cenginden gelmişler idi. Haber irişti ki ne durursuz Kürtler sizi kırmağa geldi dediler. Nureddin eyder bunlara hile gerek yoksa çok taifedir cenk mümkün değildir dedi. Kosun eyder ben size asi olup kaçup anda varayım. İşittim oğlu Menteşeyi Sivasta yerine koyup gitmiş. Siz hacı Bahadır ile cenk ederken ben Sivası Menteşe elinden alayım dedi. Bu reyi makul görüp Kosunu Sivası gönderdiler, bin er ile. Kendiler on bir bin er cemidüp, asker - i - Kürde mukabil irişüp cenge başladılar. Ezincanip Kosun Sivası irişti, Menteşe duyup karşı çıktı. Kosun Türkmen ve Oğuz beylerinden muhkem şekva eyledi. Menteşe alup Kosunu şehre getirdi ve ziyafet eyledi. Ravi eyder Kosun bir gece bade ederken fırsat bulup Menteşeyi hapseyletti. Bin yigitle olgece kal'ayı feteyledi. Ertesi Nureddin beye mektup gönderüp meğer mektup geldiği vakitte cenk - i - azîm idi. Akşam olup, iki asker konup, nisfilleyle Nureddin cümle askeri alup Sivası geldi. Kosun duyup kapıyı açtı. İçeri girip ne kadar Kürd beyleri hapsoldiyse riayet idüp, Menteşeyi dahi getirüp, hil'at verüp azad eyledi. Ve dedi ki pederin bize kasdeyletti, bu hususta bizim günahımız yoktur diyüp babasına gönderdi. Ezincanip hacı Bahadır kıssayı duyup, dönüp Sivasın üstüne geldi. Gördü ki şehir elden gitmiş. Kal'asın bilmedi. Oğlu Menteşe gelüp Nureddinin mürüvvetin söyledi. Dedi ki:

«her ne oldiyse senden oldu. Bunun çaresi sulholmaktır. Zira cümle halk ana maildir dedi. Bir sahî cıvan ancak» dedi. İki canipten beyler mabeyne girüp sülh-eylediler. Cümle Sivas kavmi Nureddine bende olup iş - ü - safaya başladılar. Ravi eyder Sultan Alâeddinin Sivasta meğer hutbesi okunurmuş. Meğer hacı Bahadır cümle Kürdü başına cemidüp, baş çeküp hutbeyi namına okutmuş imiş. Sultana asi olmuş. Sultan dahi asker çeküp cenge gelmek üzere iken haber geldi ki Oğuz beyleri Sivası hacı Bahadır elinden almışlar deyu. Sultan Alâeddin safa eyledi. Bir mektup Kayseriye beyi Cafere gönderdi. Cafer mektub - u - sultanı alup izzetle okudu. Demiş ki: «sen ki Kayseriye beyisin hacı Bahadır elinden Sivası alıp zabt eden ne kimsedir? yokla yup bilüp bu canibe bildiresin» demiş. Hemen Cafer bey sultan ağzından bir mektup yazup kardeşi Ali bey ile gönderdi. Ali bey dahi azmidüp Sivası geldi. Ravi eyder Nureddin ol gün meğer Torgut ve Bayburt ve Kaya ve Mirza ve Eşref ve İmadeddin ve hacı Bahadır ve Menteşe ve Kosun ve Hayreddin ve cümle Oğuz ve Türkmen ve Kürd beylerin cemidüp, müsahabet idüp otururlar idi. Bir kimesne içeri girüp didi ki: «Kayseriye beyinin kardeşi geldi, Sultan mektup göndermiş.» Nureddin istikbal idin didi. Cümle beyler karşı çıkup muhkem riayet eylediler. Alup içeri getirdiler. Ali bey dahi mektubu açup okuyup mefhumun bildiler. Nureddin eyder «ey Ali bey! biz sultana asi değiliz, her nice buyurursa can baş üze» dedi. Ali beye muhabbetname verüp Ali bey mektubu alup Kayseriyyeye geldi. Andan sonra Konyaya Cafer kendi mektubu alup Sultana gelüp sundu. Vezirler mektubu okuyup

mefhumun bildiler. Demiş ki han oğlu hanım, Kâlhân oğluyum. Vilâyetimiz düşman tâlan eyledi. Cümle kabilemi alup Ruma çıktım. Sair kulların gibi ben dahi kulunum. Ricam oldur ki sa - ye - i - himmetinde hoş geçem demiş. Sultana hoş gelüp Cafer beye eyder: Var alup bunda gel dedi. Cafer bey Sultanın iki veziriyle Sivası gelüp cümle Oğuz beylerin alup Kayseriyyeye geldi. Bir kaç gün oturup andan kalkup Konyaya geldiler. Bir saraya kondular. Ertesi divan olup yirmi dört vezir, iki yüz pehlivanla sultan tahta geçüp hükm - ü - hükûmete başladı. Cafer bey Oğuz beylerin Nureddin beyle alup divana girdi. Nureddin ayini, erkânı seyreyledi. Sultan gördü ki bir mehip yigittir ki gözler görmüş değil. Beğenüp, hürmet eyleyüp hil'at giydirdi. Elhasıl kırk gün oturup andan sonra bir gün destur diledi. Sultan tabl - ve - âlem virüp kılıç kuşattı. Andan sonra Kayseriyye beyi Cafer bey ile Kayseriyyeye geldiler. Bir ay koyvermeyüp Cafer beyin bir mahbube kız karındaşı var idi. Nureddin beye virüp Sivası gönderdi. Ravi eyder Cafer bey Moğul beylerinden idi. Elhasıl Nureddin kızı alup Sivası geldi. Bir zaman zevk - u - safa eylediler. Bir oğlu vücuda geldi. Adını Karaman koydular. Beş yıl Sivasta sakin oldu. Ravi eyder. Ermenâk kâfirlerinden şikâyetçi geldi. Süleyman paşa eyder: «Padişahım siz emek çeküp kalkmak ne zahmettir. Bir mektup gönder - seniz Oğuz beyi Nureddin bey anı almak mukarrerdur.» Sultan eyder bu çok maslâhattır [1] Bir mektup yazdı - rup Nureddin beye gönderdiler. Mektup gelüp Nureddine değdi. Onda demiş ki:

[1] Sultan maslahat budur deyüb. (Ali Emiri nüshası).

«ey Nureddin! askerin cemidüp Ermenâk üstüne varup cenk idesin. Hüda fırsat verüp bu kal'ayı fetedesin; zira müslümanlara ziyade cefa eylemişler; diyarları senin mülkün ola» demiş. Cümle hemen Oğuz ve Türkmen ve Kürd beylerin cemidüp Konyaya gelüp Sultana buluş-tular. Andan kalkup Aladağ yüzünden Ermenâke yakın geldiler. Üç yerden bin adam pusuda kodular. Menteşeyi üç yüz er ile kal'aya gönderdiler. Nureddin yap yap varmağa başladı. Menteşe seherin kal'aya geldi. Kâfir askeri anı görüp safi demire garkolup bin altı yüz kâfir taşra çıkup Menteşe ile bir miktar cenkeylediler. Menteşe sinup kaçtı. Kâfir kovarak kal'adan ayrıldı. Turgut ve Bayburt beyler bu yandan yürüdü. Eşref ve Mirza ve hacı Bahadır pusudan çıkup kal'a canibin aldılar. Kosun ve İmadeddin dahi bir canipten yürüdüler. Nureddin bey tabıl ve nekkare döğüp yürüdü. Kâfir anı görüp döndü. Kaçan gördü ki dört yanın bağlamışlar. Kâfiri şöyle kırdılar ki bir tane kaçup kurtulmağa mecal olmadı. Elhasıl kal'ayı zar-zor ile feteyleyler. İçeri girüp çok hazine buldular. Etrafın cümle zapteyleyler. Andan sonra asker çeküp Muta geldiler. Kırk gün cenk idüp Mutu dahi feteyleyler. Andan sonra Gülnarı, andan sonra Mare kal'asın feteyleyler. Dönüp Bulgar taifesiyle bir yıl cenkeylediler. Beyine Yahşi han derlerdi. Cenkte helâk oldu. Bulgar askeri gelüp muti oldular. Yahşi hanın bir oğlu var idi. Aydın bey derler idi. Nureddin anı babası yerine bey eyledi. Ahdeyleyler ki dosta dost, düşmana düşman olalar. Andan sonra Ermenâke gelüp mesken edindiler. Oğlu Karamanı yerine bey idüp kendi Sivasa geldi. Baba İlyas derler bir ulu şeyh var idi, ana biat idüp sofı oldu.

Ravi eyder Ermenâki ve Mutu aldığı vakit kal'aların miftahların Torgut bey ile sultana göndermiş idi. Sultan şad olup cümle fetolunan diyarı Nureddin beye bağışlayup hil'at, kılıç tabl ve alem gönderdi. Meğer sultanın ammizadesi var idi. Aksaray beyi idi. Melik Arslan delerdi. Bir dilâver yigit idi. Hil'at ve mübarek bad mektubun anınla gönderdi. Melik Arslan gelüp Bulgar eteğinde Mare nam kal'ada buldu. Cümle askerle kal'ayı mamur ederledi. Nureddin beye haber oldu ki sultanın ammizadesi geliyor dediler. Cümle beyler ile istikbal eyledi. Melik Arslan Nureddini görüp beğendi. Sultanın mektubun ve hil'atin verdi. Bir ay anda oturup iş - ü - safa eyledi. Oğlu Karaman gelüp Melik Arslanın dizin öptü. Melik Arslan oğul edindi. Karamana muhabbet eyledi. Ravi eyder Melik Arslan Nureddin beyle karındaş olup öyle muhabbet eylediler ki altı yıl birbirinden ayrılmadılar. Ol asırda şeyh İlyas öyle iştihar verdi ki nice vilâyat ve keramâtı zuhur eyledi. Nureddin mülkü Karamana verüp biat eyledi. Baba İlyas kati ulu şeyh idi. Nureddin sofı üzlet idüp hırka puş oldu. Yedi yıl mağaralarda yattı. Sonra vilâyete kadem bastı. Şahnamede Yaricanf bu beyitleri anın hakkında söylemiştir. Beyit:

Büzürgi bud - ü - merdane beheyca
Nihade Nur sofı nameş aya
Bidan ez asl Oğuz an merd - i - valâ
Bedergâh - i - hüda kerde tevellâ
Mukaddem bud ber etrak bisyar
Beresmi Oğuz behr - i - katl - i - küffar
Çu pesend mülki Ermen vatan kerd
Bedil endişe pes nik zan kerd
Beterki cifei dünya dileş kerd
Pes ez çendin gaza ber taat üftad
Beher kûh - ü - beher deşt - ü - beyaban
Bedu munis şüd ender vahş - ü - hayvan

Ravi öyle rivayet ider ki Nur sofı dünyadan el çeküp oğlu Karaman padişah olup kadd - ü - kamette ve mehabette ve bahadırılıkta naziri yoktu. Ve sahavetle nam çıkarmışdı. Saldığı gürzü diyar diyar gezdirdiler. Kimse salmağa kadir olmadı. Cümle askerin cemidüp Sivasa etrafında altmış bin er cemeyledi. Ravi eyder Kayseriyye beyi Cafer bey Karamanın dayısı idi. Vefat idüp bir oğlu yerine bey oldu. Adına Ertena derlerdi. Öyle büyük adam idi ki gören div sanırdı. Asla at çekmezdi, sığıra binerdi. [1] Saldığı gürzü yerinden on adam kaldıramazdı. Elhasıl Karaman Sivasa gelüp dayısı oğluna haber gönderdi gelsün diyu. Ertena dahi haber gönderdi ki öyle adamın ayağına varamam. Eğer bana askerin çokluğun bildirirse cümlesin yalnız başıma kırarım dedi. Karaman bu kelâmı işidüp hemen suret değışüp Kayseriyyeye geldi. Ertenanın sarayı önünde durdu. Ertena her seher çıkar sarayı önünde gürz salardı. Ol gün çıkup gürzlerin önüne dizüp salmağa başladı. Karaman gördü. Tenha yanında dört adam var. Anlar seyreder. Ertena gürzü salar. Karaman ya Allah diyüp iriştı, çoban şeklinde. Gürzün birin kaldırıp Ertenanın üstüne yürüdü. Ertena gördü ki bir siyah çehre, uzun boylu yigit. Gürzünü bir değnek gibi getirüp üstüne yürür. Karşı varam sandı. Karaman şöyle vurdu ki aklı başından gitti, yıkıldı. Karaman gürzün ve hançerin alup Sivasa doğru revane oldu. Ertenayı kulları gelüp saraya götürdüler. Karamanın ardınca seğırttiler, kim idüğün bilmediler. Ezincanip Karaman Sivasa geldi. Hemen Kaya bey ile gürzü ve hançeri Ertenaya gönderdi. Ertane korkup beylerin alup

[1] Hamzaya benzerdi. (Ali Emiri).

Sivasa gelüp Karamana buluşup iş - ü - işrete başladılar. Ravi eyder ol nevahide bir yavuz taife var idi. Moğol derler idi. Sultan Alâeddinin andan Yavuz askeri yoktu. Beylerine Ata bey ve Meliknasır derlerdi. Bir kaç bölük var idi. Karamanın sahavetin ve dilâverliğinin duyup cümle Moğol başına cemoldular. Şöyle iştihar verdi ki bir üstad silâhşor var idi, beyzade idi, Şamdan yedi bin yigit ile mahabbete Sivasa geldi, Karamana buluştu, adına Hamid derlerdi. Karaman ziyade riayet eyledi. Karaman ve Ertena silâhşorluk ilmini andan tahsil eylediler. Ezincanip Tarsus beyi Yahşi han Varsak taifesin cemidüp Aydın bey ile cenkeyleyüp, Aydın sinup, kaçup Karamana geldi. Varsak taifesinden şekva eyledi. Karaman eyder. Ey beyler! cemolun; hem varup pederi ziyaret edelim, hem görelim Varsak taifesinin müradı nedir dedi. Türkmen ve Oğuz ve Moğol beyleri altmış bin er ile Tarsusa gelüp, Yahşi hanı tutup, Varsağı muhkem kırup, Aydını Bulgara bey idüp, kendisi Ermenâkte pederine buluşup, Nure sofı Yahşi hanı dilek idüp azad eyledi. Anda bir iki gün oturup Sivasa geldi. Adalet idüp beyleri ile iş - ü - işrete başladı. Ezincanip sultan Alâeddin bir gün yirmi dört vezir ve yüz kırk dört sancak bey [1] ile cümle ulema ve fuzelâ oturup divan ederkeu Tarsus beyi Yahşi divana girüp, Karamandan şekva idüp, tacır yere vurdu. Larende hakimi hacı Beyler eyder: «Padişahım Karamanın başında Türkmen ve Kürd ve Moğol yüz bir er vardır. Eğer bu üslup üzere kalırsa padişahlığını elinden almak mukarrerdir» dedi. Sultan eyder: «asker göndere lim varup tutup getüre» dedi. Germiyar

[1] Kırk dört. (Ali Emiri).

eyder: «kendin varsan cenge kadir olamazsın» dedi. Sultan ziyade korktu. Süleyman paşa eyder: «müdara idüp mektup gönderelim eğer hiyaneti varsa gelmez, ana göre al idelim, eğer hiyaneti yoksa gelir. Öyle dilâveri helâk eylemek insaf değildir dedi.» Sultan, Süleyman paşanın sözünü makul gördü. Ravi eyder sultanın ammisi Melik Arslan Karamanı oğul idirüp kızın vermiş idi. Karamandan iki oğlu olmuş idi. Birinin adı Mehmed ve birinin adı Mahmud idi. Melik Arslana Karaman beyi sordular. Sultanın meclisinde bulunup mektubu ana verdiler. Melik Arslan mektubu alup Süleyman paşa ile canibi Karamana azmeylediler. Ravi eyder Karaman, beylerin cemidüp, üstad silâhşor Hamid bey, Mentese bey, Oğuz bey, Aydın bey, Torgut bey, Bayburt bey, Türkmen beyi Kaya bey, Mirza Bahadır ve İmadüddin ve Kosun bey ve Kürd beyi hacı Bahadır ve Eşref bey ve Kayseriyye beyi Ertena ve Moğol beylerin cümle elli beş bin [2] er cemidüp, Hamid beyin Şam kavmiyle davası varmış, andan kaçup gelüp Karamandan medet talep ederdi. Karaman eyder: «ey beyler! Şamı ziyaret idelim.» Hamid beyin dayıları duyup, karşı gelüp varnağa komayup, araya girüp minnetçiler koyup altmış bin filoriye, sulh olup, dönüp Kayseriyyeye gelirken Nuretofunun vefatı haberi gelüp, ılgar idüp, Ermenâke gelüp, matem itti. Oğlu Mehmed ve Mahmud Bergün demekle maluf yaylakta idiler. [1] Bunlar gelüp Karamanın elini öptüler. Karaman, oğulların görüp şad oldu. Cümle beyler bir yere cemolup divan eylediler. Hamid ve Mentese ve Aydın ve Torgut

ve Mirza ve Eşref ve hacı Bahadır ve Türkmen ve Moğol ve Kürd beylerinin muradları Silifke kâfirleri çok müslüman katleyemişlerdi, anda cenge gitmek idi. Cümle beylerin cemidüp cenge gitmeğe müşavere ederken Kökez han içeri girüp dedi ki: Sultan mektup göndermiş, kayın baban Melik Arslan ile iki vezir geliyor imiş Hemen Karaman istikbal idüp bir saraya kondurdular. İrte Süleyman paşa Melik Arslan ile mektub - u - sultanı alup, divana gelüp Karamana verdiler. Eşref açup okudu. Demiş ki: «ey Karaman! senin çok bahadırlığın işittim, Hüda ziyade eylesün, cümle beyler seni görmeğe müştaktır; gelüp Konya diyarın müşerref kılaşın; inşaallahü taala sana külli riayet olunur» demiş. Hemen Karaman elbaşa koyup, elçilere hil'at verüp, gitmek yarağın gördü. Süleyman paşa Karaman beyin sağ ve sol dilâverlerin seyridüp, kendinin sahavetin ve maha-betin görüp, gene sultan canibine azmidüp Konyaya geldi. Divana girüp, sultan önünde yer öptü. Sultan ahval-i Karamandan sual eyledi. Süleyman eyder: «Padişahım yakın zamanda böyle bir dilâver zuhur eylememiştir. Kahramanlar darbına karşı duramaz haşa ki Padişahıma hiyanet ede. Zira mektubu sunduğumuz gibi bir an karar eylemeye gelmek yarağın gördü. Eğer gel-mese Süleymanın divleri bile anı bunda getürmeğe kadir olmya» dedi. Sultan ziyade safa eyledi. Ezincanib Karaman, beylerin cemidüp gelmek üzere iken Melik Arslan eyder: «Ey Karaman bey! bilmiş ol sultan sana hile idüp vardığın saat seni helâk eder. Zira seni hain bildirdiler» dedi. Beyler dahi Konyaya gitmesin makul görmediler. Karaman eyder: «emir Hüdanındır. Ben ana hiç

[1] Beş bin. (Ali Emiri).

[2] Yar köprü. (Ali Emiri).

esne eylemedim, inşaallah ol dahi bana esne idemez» deyüp kırk bin er ile iki z otuz [1] pehlivanla canibi Konyaya midüb, gelüp, Konya kal'asının önüne gitti. Melik Arslan sultana iriştı, sultanım Karaman geldi didi. Sultan emreyledi. zera ve ulema ve ekâbir istikbal p Karamanı kırk bin er ile kal'a - i - ada [2] kondurdular. Sahra barigâh serteser doldu. Üç gün ziyafet eyle-r. Dördüncü günü sultan yirmi dört r ile tahta geçüp başına tacı zerrin, ne kemeri murassa bağlayup oturdu. ve Yunan beyleri altmış bin a libaslı murassa kemerli kul derüp e ulema-i - diyar ve zürefa-i - ruzigâr ardu. Germiyan, Teke paşa, Mir a, hacı beyler, Karatay, Sahip, diyar, Mahmud paşa, Halil paşa, rman paşa, cümle oturdular. Kara-dahi kırk tane bahadır, div gibi vanla divana gelüp içeri girdi. ve erkânı padişahiye görüp ileri gördü ki Sultan bir altun kürsi de oturur. Edep birle sultanın öpüp geri çekildi. Kırk altun kürsi şaret eylediler. Geçup oturdu. Karamanı gördü. Kadd - ü - ka-bülend dilâverdir ki zamanın idir. Sultan beğendi. İzzet ikram Ol kırk yigitleri sordu, bunlar dedi. Karaman eyder Padişahım elerdir, her biri bin kılıçtır, dehramanları ve asrın nerimanları-nenistan divlerin bu dilâverler eyledim dedi. Sultan cümlesine erdi. Sultan buyurdu. Bezm alâ-lüler. Yedi gün iş - ü - işret Andan şikâra bindiler. Elhasıl ve şikâr ve divan eyldiler. der sultan Alâeddin yüz otuz

iz otuz. (Ali Emiri).

ul'ai klabada. (Ali Emiri).

vakiyye [1] gürz salardı. Karaman otuz vakiyye terakki eyledi. Sultan aferin eyledi. Kemankeşlikte ve gürz salmakta ol asırda Karamana bedel kimesne yoktu. Ravi eyder Karaman üslubü divanı, ayin-i askeriye, tarz-ı şahî-yi tamam tahsil eyledi. Sultan öyte muhabbet eyledi ki Karamansız bir lokma yemezdi. Ezincanip Karaman sultana gitmek dilediği zamanda; Bulgar askerin Aydın ile, Gülnar ve Mut askerin Hamid ile, ve Moğol beylerinden Devlet şahı on altı bin er ile muhafazai vilâyet için koyup gitmiş idi. Ezincanip Silifke kâfiri, Görkesden ve Payastan ve İskenderondan yardım getirip yirmi bin demir donlu kâfirlere Andorya namında bir kâfir serdar olup, Görkes önüne konup, oturdular. Antalya ve Kıbrıs yardım için mektup saldı. İki bin kâfir demire garkolup, süvari ve yayak, Fisandon namında bir kâfir baş olup, Mut önüne gelüp, muhkem yağma idüp, nice müslümanları helâk idip, vilâyeti harap kıldılar. Hamid ve Aydın ve Devletşaha feryatçı irişüp, Bulgarın dört bin yayak askeriyle Aydın bey karışıp, cenge başladılar. Bulgar askeri cümle sapan atarlardı. Çok kâfir kırup Silifke önüne değin kovdular. İki bin kâfir Silifke kal'asından çıkup cenge başladılar. Bulgar askeri zebuu olup hemen dört bin er ile Hamid bey iriştı. Kılıç sadası göğe çıktı. Kâfir sınıp Görkese feryatçı iriştı. Yirmi bin kâfir Pulat deryası gibi çalkandı. Dört bin süvari Moğol askeri ile on iki bin müslüman askeri yirmi bin [2] kâfir askeriyle cenkeylediler. Sahra kanla doldu. İskenderon ve Payas kâfirleri iriştı. Otuz altı bin kâfir oldu. Müslüman

[1] Vakiyye = Okka.

[2] Yirmi altı bin. (Ali Emiri).

askeri zebun oldular. Akşama değin kâfirlerle cenkettiler. Bir yere konular. Kaçmağı makul görmeyüp bir mufassal mektup yazup Karamana, Konyaya, gönderdiler. Kâh hile ile, kâh darb ile cenge başladılar. Ezincanip mektup gelüp bir gün divanda sultanla Karaman otururken sundular. Süleyman paşa alup okudu. Cümle beyler ağlaştılar. Karaman sultanın dizin öpüp destur diledi. Sultan hazine açup yedi bin Davudî zırh bağışladı, tabl ve alem verdi. Ol kırk servere ve Karamana kırk murassa rahatlı at verdi, kırk altun cebe verdi, Karamana bir siyah at verdi, dünyada misli yok idi, varsa Şestini idi. Bir murassa kılıç kuşattı. Sultan eyder: «ey Karaman ben adu sözüne uyup sana kıymadım. Lâyık olan oldur ki sen dahi bana hiyanet idüp zor - u - bazuna ve askerine dayanup benim vilâyetime kasdeylemiyesin» dedi. Karaman eyder: «benim ahtim olsun ki senden yana tiğ çekmiyem» dedi. Ahitnameler yazdılar. Karaman ol kırk ejder kibi pehlivanla, kendisi arslan gibi güm güm gümleyüp, taşra çıkup, sultanla vedalaşup, kırk pulad cebeli [1] asker ile alem açup, küs ve nakkare döğüp, azım ziynet ile şehirden taşra çıkup kondu. Sultan ardınca Melikarslan ile yüz yük bal, yağ, buğday, pirinç ve zahire gönderdi. Sultan divan idüp Karamanın bahadırılığın zikriderdi. Hacı beyler eyder padişahım mülkü elden çıkardın dedi. Sultan game düştü. Süleyman paşa eyder padişahım gam çekme mülk Allahındır, Herçibadabad viren oldur deye sultanı teselli eyledi. Ezincanip Karaman, askerin dört bölük eyledi. Evvel on bin Kürdistan askeri

ile Menteşeyi, Eşref ve Kosunu gönderdi. Tarsus tarafından on bin asker ile Durgud, Bayburd, Kaya bey, Türkmen ve Oğuz beylerini Mare semtine ve on bin Moğol askeriyle Mirza bahadırı ve Kayseriye beyi Ertenayı diğer bir yana gönderdi. Kendisi yedi bin Davudî zırhlı asker ile Deve meydanına irişüp Mut sahrasına indi. Ezincanip Aydın bey ve Hamid bey geh cenk idüp gâh kaçmak üzere iken tekbir sadası irişüp gördüler ki bölük bölük tozlar belürdi. Anı gördüler ki Kürdistan beyleri irişüp kafiye şöyle urdular ki tiğ ve gürzün sadası asümana irişti. Anın ardınca Durgud ve Kaya bey Türkmen beyleri irişti. Andan Bulgar beyleri, andan Kayseri askeri irişti. Andau sonra tabl ve nakkare sadası irişüp, Karaman geldi. Kâfir askerin ortaya alup öyle tiğ urdular ki sahra leşle doldu. Yedi gün, gece ve gündüz cenk oldu. Toz dünyayı bürüdü, ak kara seçilmez oldu, gittikçe cenk ziyade oldu. Kırk pehlivan ile Karaman, Hamzâvarî na'ra urup kâfiri bölük bölük böldüler, kimin gürz ile hurd - ü - haş eylediler, ve kiminin nize ile bağrın deldiler. Dilâverler kaplan gibi kana bulaştılar. Karaman cenk içinde adamı adama çalardı. Allah tealâ fırsat virüp, kâfiri sıyup, kal'a-i Gökese kaçırdılar. Karamanın barigâhın Gökese karşı kurdular. Cümle asker gelüp kal'a önünde hazır oldu. Gördüler bir kal'adır ki her burcu asümana çıkmış, yüz yıl cenk olsa bir taşı kopmaz, Beyler ile Karaman kal'ayı seyrederken gördüler ki derya içinde kırk tane ejder gibi gemi zuhur eyledi. Cümle Frenk kâfiri gemilerden taşra çıkup, kal'adan dahi taşra çıkup serapa som demire gark olmuşlar, sahra pulad deryası gibi çalkandı. Elli yedi bin kafir cemoldu. İslam

[1] «Kırk bin pulada gark olmuş cengâver» (Ali Emiri).

askeri de bir yere cemoldular. Karaman eyder ey: «beyler kaçmak erlik değildir, cümle şehid olmak gerektir, ta kıyamete değin namımız erlikle söylene» dedi. Cümle atlı ve yayak alem pervaz idüp, tabl ve nakkara döğüp, on bin Bulgarın senkendazın öne sürdüler. Sağ kola Moğol tairesi durdu, sol kola Kürd Türkmen askeri durdu. Kâfir beyleri alay bağlayup İslam askerine karşı durdular. Tekfur Kostantin kırk bin kafir göndermişti. İki alay bahri umman gibi çalkandı. İskenderun beyi Merkus bey çarkacılık idüp meydan girdi. Er talep eyledi. Bulgar beyi Aydın bey yedi bin [1] yigit ile mukabil irişüp, sapana taş koyup, şöyle saldılar taşı ki kafasın tarumar eylediler. Aydın bey kendü eliyle meydanda yirmi kâfir tepeledi. Bir diraz kamet kâfir meydana girüp, div gibi, Aydını yaraladı. Karaman bey gürzün getirüp, at sürüp, üzengi üzerine kalkup şöyle darbeyledi ki kâfiri sinesine varınca hürd - ü - haş eyledi. Altmış bin kâfir sel gibi akdı. Cümle islâm askeri karışup toz şöyle koptu ki âlem görünmez oldu. Sekiz gün, gece ve gündüz, cenk olup gövdeler dağ gibi yığıldı, kanlar sel gibi akdı, kılıç yıldırım gibi parladı. kıyamet gününe döndü. Kâfirden ve müslümandan yirmi bin adam toprağa düştü. İslâm askerinin yarısı kalmadı. Dokuzuncu gün mucizat - ı - Muhammed irişüp, kâfir sinup kaçtı. İslâm beyleri şöyle zaif olmuş idi ki adam kovmağa mededleri kalmadı. Âhir konup yaraların bağladılar ve ölenler için ağladılar. Karaman kavminden yarasız adam yok idi. Gayret idüp kal'aya karşı kondular. Kosun beyi isteyüp, araya beyler bırakup sulh oldular. Yüz bin sikke filori, bin pare kumaş, ve Silifke kal'asını verdiler. Yıldı kırk bin filori haraç

[1] «Yüz yigit ile» (Ali Emiri).

virecek oldular, Karaman bey Silifkeyi Hamid beye viridi. Beş yüz [1] hisar eri yazdı. Aydın beyi yedi bin Bulgar askeri ile muhafazaya koydu. Kendisi Mut şehrine geldi. Pişkeş ile muştuluk mektubu yazup, vafir kafir esiri ile, Konyaya, sultana, gönderdi. Melik Arslan Konya şehrine gelüp, divana girüp, cümle getirdiğini sultana arzeyledi. Sultan şadoldu. Melik Arslan Karamanın eylediği bahadırılıkları bir bir beyan eyledi. Sultan hil'at verüp, muhabbetname yazup, Melik Arslanla Karaman beye gönderdi. Ezincanip Karaman bey Azm - i - Sivas idüp şehir - i - Sivaşa geldi. Ertenayı Kayseriyyeye gönderüp kendisi iş - ü - safaya başladı. Melik Arslan Sul'andan hil'at ve muhabbetname getirüp Karaman dahi cümle beyleriyle iş - ü - safa idüp ziyade zevk - u - safa ile mukayyed oldular. Ravi eyder Engürü tarafının beyi Ermeni idi. Reayası müslüman idi. Sultana haraç verirlerdi. Hisar kâfir elinde idi. Adına lâinin Kara Davud dirler idi. Müslümanlara muhkem cefa ider idi. Karaman beye bu hususu çok söylediler. Karaman bey sultanın hatırı için mukayyed olmazdı. Ravi eyder Kayseriye beyi Ertenanın bir karındaşı var idi. Halil bey derler idi. Bir gün şikâre çıkup gezerken; Engürü beyinin bir karındaşı var idi, adua Kaypur derler idi, Develi Karahisar beyi ibi, av üzere rinde Halile rast gelüp meğer ezelden aralarında husumet var idi. İki yüz adamıyla Halili tutup Engürüye, karındaşı Davuda, gönderdi. Ertena karındaşının esir olduğunu duyup, asker cemidüp, Karamana geldi, buluşup ağladı. Eyder : hemişe bu mel'un müslümanlara cefa üzeredir, bize dahi cefa üzeredir. Ne buyurursız, ne tedarik idelim didi. Karaman eyder bir dini yok kâfirdir, varup vilâyetin harap

[1] «Beş bin.» (Ali Emiri).

edelim dedi. Melikarslan eyder ol kâfiri sultan ziyade sever, adaveti giderin, vaki olan macerayı sultana bildirin dedi. Karaman mektup yazıp Kaya beyi ve şeyh Yunusu Konyaya gönderdi. Divana girüp mektubu sultana sundular. Vezir açup, okuyup mefhumun bildirdi. Sultan bir mektup yazup Moğol beyi İsmail ağayı bile koşup Engürüye gönderdi. Varup mektubu mel'una sundular. Mel'un dahi mektup yazup sultana gönderdi. Süleyman paşa açup okudu. Demiştir ki: «Padişahım iki hasım birbirine rast gelüp birbirin helâk eylemişler; Benim ortada nem vardır. Karamanın muradı vilâyeti benim elimden almaktır, her ne buyurusanız emir sizindir» demiştir. Vezirlerde Karamanın hasmı var idi, Hacıbeyler gibi, Sahib gibi. Dediler ki padişahım, Karaman Konyayı almak diler, murad Engürü değildir dediler. Sultan mektubu Karamana gönderdi. Alup okudular. Demiştir ki: «Ey Karaman elin sözüne gerçek idiyorsun. Edebin ile olasın» demiştir. Elhasıl arada on kerre mektup gidüp geldi. Kabil olmadı. Kâfir cefayı ziyade eyledi. Karaman bir mektup gönderdi ki: «padişahım lûtf idüp müfsid sözüne uyma, bize destur ver müslümanlar kâfirin elinden zebundur» dedi. Sultan gene icazet vermedi. Ertena eyder: «ey Karaman bey sultan da bildiğinden kalmasın, sür askerinin cem'eyle» dedi. Karaman, beylerin cemidüp, otuz sekiz bin er cem kıldı. Aydını, Kosunu mukaddem idüp öne saldılar. Kendüler ardınca yap yap varmakta idiler. Kosun, Aydın altı bin er ile sabah namazında, gafil Develi Kara hisarı basup, cümle kâfiri kılıçtan geçirüp, kal'ayı zabt kıldılar. Gelüp Karaman dahi irişüp Cum'a namazın anda kıldılar. Ezincanip Engürüye feryadçı irişüp Kara Davud kıssayı duyup on iki bin ermeni kâfirini serapa demire

garkidüp gelmekte. Ravi eyder Karamanın yanında dört Moğol beyi var idi. Birine Devlşan (Devletşah) derler, karındaşına Babuk derler, birine İsmail ağa derler, birine Atabey derler. Bunlar on beş bin tatara malik idi. Bunları Engürü kâfirine karşı gönderdi. Durgud (Torgut), Kaya, Kosun ve İmâdeddini bir yandan gönderdi. Aydın ve Menteşe ve Hamid ve Mirza bahadırı dört bin Kürd askeriyle başka bir yandan gönderdi. Karaman kendisi Ertena ile Engürü üstüne yürüdü. Bu canibde iki asker mukabil olup cenkde iken Karaman gelüp Hisarı zor ile zabteyletti. Kiliseleri yıkıp cami eyledi. Kâfirleri taşra koyup raaya bağladı. Müslümanları hisara koydu. Engürüyü mamur eyledi. Ravi eyder Karaman beyleri Engürü beyine bir sahrada rast gelüp karşidan Bulgar kavmi, bir canibden Kürd ve Türkmen beyleri yürüdü. Sekiz gün muhkem cenkeylediler. Ravi eyder Karaman ve Ertena beyler şehri mamur idüp, on bin demir donlu er ile ardından irişüp, on bin Moğol dahi öyle tiğ urdular ki kâfir zebun olup Engürüye kaçtı; gelüp gördü ki şehri müslüman zabteylemiş; cümle rızkın alup Acem diyarına varup Kars kal'asın mamur idüp anda kaldılar. Ravi eyder Karaman Engürüye gelüp ne kadar yaylak var ise Moğol taifesine bağışladı. Ol zamanda Moğol taifesi diyar -ı- Ruma gelmişlerdi. Sultan bunlara Beyşehir ve Ilgın (Ilgın) yaylakların ve Niğde otlakların vermiş idi. Konarlar göçerlerdi. Bunlar boy boy, oba oba idi. Ol zaman padişahlarının bunlardan yavuz askeri yok idi. Davudun ne kadar otlak ve yaylağı varsa Karaman bunlara bağışladı. Cümle Moğol gelüp Karamanın başına cemoldular, Engürü tarafında ne kadar kal'a var ise kâfir elinden alup zabteylediler. (Devam edecek)

SELÇUK KERVAVSARAYLARINDAN ZAZADIN HANI

FERİT UĞUR

Memleketimizin en eski sekenesi olan Etilerle Firikyahlar, Lidyahlar, İranlılar ve İskenderle halefleri zamanlarında Anadoluyu doğu ve batıya bağlayan tecimel ve süel büyük bir yol vardı. Bu yola «Hükümda Caddesi» adı veriliyordu. Bu yolun bir ucu Kerha ırmağı üzerinde bulunan ve İranın payıtahtı olan «Susa» şehrine diğer ucu da Adalar denizi kıyısındaki «Ephesus» a dâyanıyordu. Çok emniyetli ve meskûn yerlerden geçen bu cadde üzerinde, Sardes, Satalo, Amorium, Pessinus, Gordium, Ancyra, Hatti, Zela, Gaziura, Komana, Meliten, Harput, Amida, Arbela gibi [1] eski devirlerin meşhur şehirleri bulunuyordu. Bu yol bazan Hatti (Pteria) dan cenubu şarkiye dönerek Mazaka ve Komanaya uğrar, Elbüstan üzerinden Melitene giderdi.

[1] Ephesus (Selçuk kasabası), Sardes (Salihlinin garbında Lidyanın payıtahtı olan harabe), Satala (Kulanın şimalinde harabe), Amorium (Arapların Amoriyye dedikleri büyük şehir, harabe), Pessinus (Sivrihisarın cenubunda Balhisar mevkii), Gordium (Sakarya üzerinde Frikyanın merkezi. Harabe), Ancyra (Ankara), Hatti (Yozgad'ın şimalinde Boğazköy. Etilerin merkezi), Zela (Zile), Gaziura (Turhal), Komana (Tokat), Melitene (Malatya), Amida (Diyaribekir), Arbela (Erbil), Mazaca (Kayseri), Komana (Göksünün şimalinde Şarkale).

Etilerin kadim merkezleri olan Hattiden ayrılan bir yol Sinop'a diğer bir yolda Tarsusa yönelmekte idi. Sinop o vakitler İran, Kalde ve Mezopotamya'nın Karadenize açılmış mühim bir penceresi idi. Bu zengin memleketlerin toprak ve san'at mahsülleri bu şehir vasıtasıyla bir çok Yunan şehirlerine gönderiliyordu. Tarsusun da ehemmiyeti büyüktü. Romalıların zamanında ise bu yoldan ziyade İpsus, Philomelium, Tyriaeum, Laodicee Iconium, Cybistra [2] şehirleriyle Kilikya kapılarından geçerek Tarsusa ve oradan Suriye ve Mezopotamya'ya varan cenup yolu en büyük şehrah olmuş ve Küçük Asya Tarihi asırlarca bu yola bağlı kalmıştır.

Orta zamanlarda dinî, siyasî ve iktisadî sebeplerle yapılmış olan Haçlı seferlerini atlattıktan ve Bizans taarruzunu kırdıktan sonra Anadolu'da siyaset ve ulusal birliği temin eden Selçuklu devletinin ticaret ve sanayi işlerine önem verildiğini ve mühim güzergâhlar da hanlar, kervansaraylar ve köprüler yaptırdığını ve bu sayede memlekette eski feodal beylere mukabil zer

[2] Ipsus (Afyonkarahisar la Çay arasında harabe), Philomelium (Akşehir), Tyriaeum (Ilgın), Laodigé (Sai teline tabi Ladik köyü Iconium (Konya), Gybis (İlitsira).

gin ve mes'ut bir burjuva sınıfının türediğini görüyoruz.

Ticarî ve askerî maksatlarla yapılmış olan Selçuk hanlarının takip ettikleri istikamet ne tamamen eski (Hükümdar caddesi) ne de Romalıların ehemmiyet verdikleri cenup yoludur. Bunların arasında daha kestirmeden giden ve daha emin olan bir güzergâhtır.

İşte bu günkü makalemizin konusunu teşkil eden (Zazadın hanı) Selçuklular devrinde Denizliden Erzuruma kadar Anadoluyu yer yer süsleyen bu kervansaraylardan biridir.

Bu gün ıssız ve sessiz alanlarda veya köy ve kasabalara civar yerlerde görülen bu hanlar tarih ve mimarlık bakımından hakikaten incelemeye değer, heybetli, azametli eserlerdir. Bunlar plân itibariyle birbirlerinden o kadar ayrı ve farklı şeyler olmayıp başlıca iki tipde yapılmışlardır.

Birinci tipte bulunanlar, murabba veya murabbaa yakın mustatil şeklinde olup üstleri kemerlere müstenit tonoslarla örtülüdür.

İkinci tipte olanlar, yazlık ve kışlık iki kısımdan mürekkep olup yazlık kısmın ortasında üstü açık bir avlu veya meydan ve üç tarafında yolcular ve hayvanlara mahsus hücreler, odalar, mescitler, anbarlar ve sair dairelerle birleşmiştir. Kışlık kısım büyük bir kapı ile birinci kısma merbuttur. Bu kısmın içinde odaya, hücreye delâlet eden bir şey yoktur.

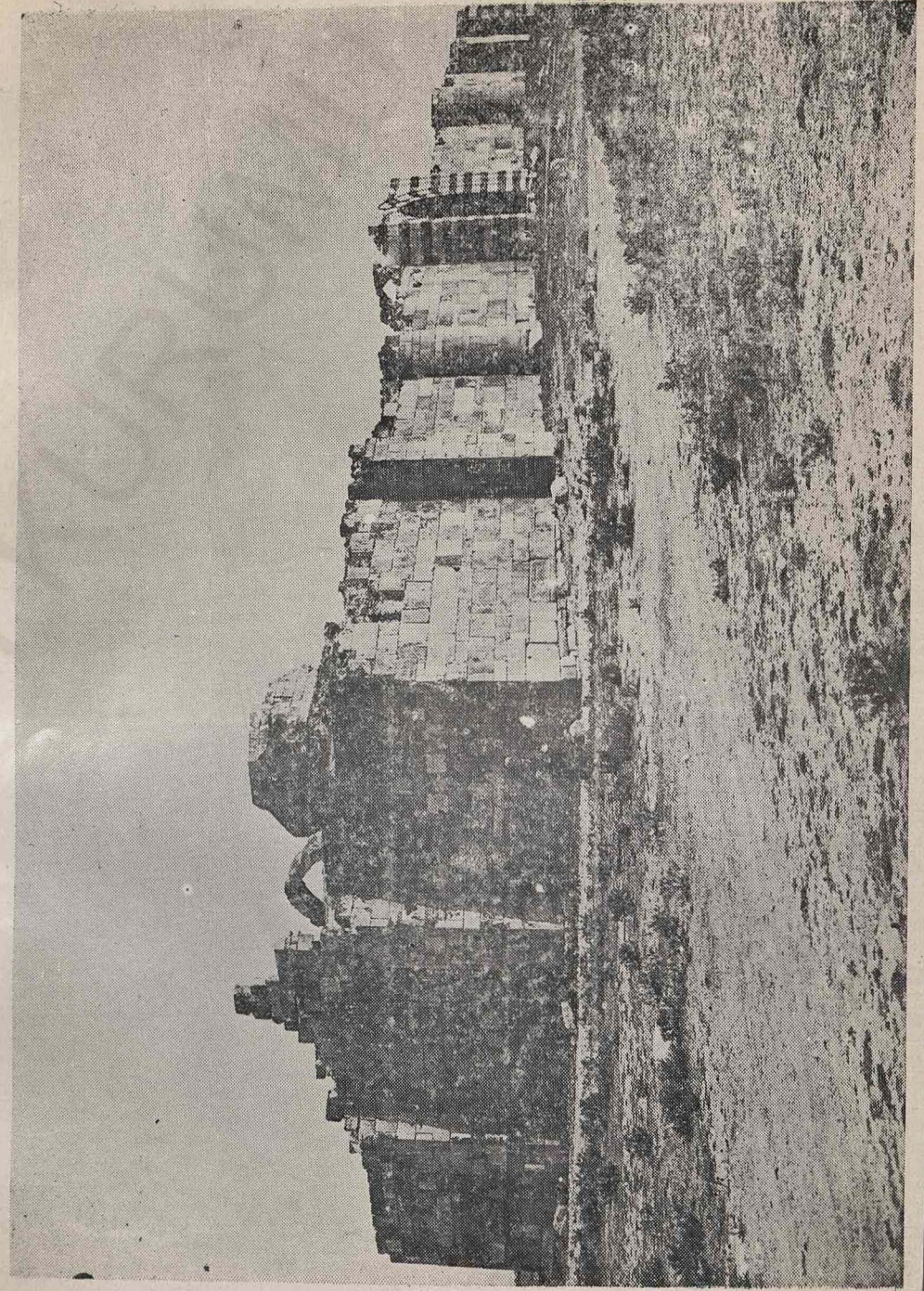
Konyaya bir saat mesafede bulunan Bozozlu hanla Kızılörendeki Küçük han ikinciye, Zazadın hanı ile onun ilerisindeki Sultan hanı ikinciye güzel bir saldır.

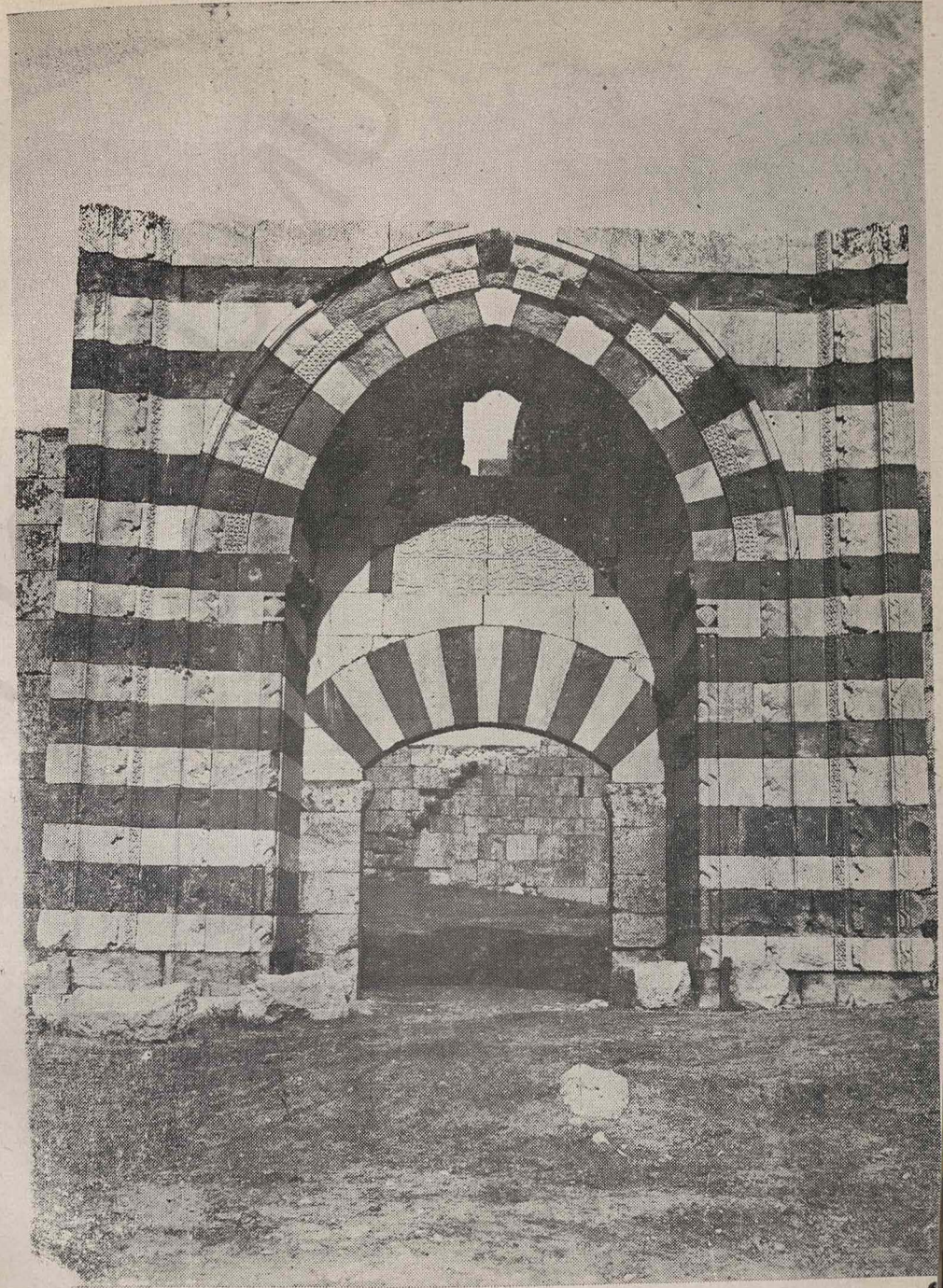
Halk arasında aslı bozularak (Zazahanı) denilen (Sadettin hanı) Kon-

yanın şimali şarkisinde ve Aksaraya giden yol üzerindedir. Konyadan oraya bir yaylı ile 3,5—4 saatte varılır. Biraz şimalinde (Tömek) adı verilen ve sonradan kurulmuş olduğu söylenen bir köy vardır ki bu gün Konyanın (Pınarbaşı) nahiyesine bağlıdır. Hanın etrafı gözün alabildiği kadar kındıra, kekik, üzerlik, diken ve sair otlarla kaplı hali arazi olup ötesinde berisinde hana yakın ve uzak yerlere ait mevaşinin yayılmakta oldukları görülür. Civarında akar su yoktur. Su ihtiyacı kuyular vasıtasıyla temin edilmektedir.

Eski asırların tatlı, acı hatıralarını ihya eden bu muhteşem anıtın cephesi cenuba müteveccihdir. Büyük kapısı beyaz mermerlerle siyaha çalar gök mermerlerden yapılmış ve bazı örmeler, kabartmalar ve kemerlerle süslenmiştir. Bu kapı biçim itibariyle Konyadaki (Sırçalı medrese) kapısına benzerse de ondan daha yüksek ve daha güzeldir. Çıkıntısının arzi 8,20 metredir. Yüksekliği de hemen o kadardır. Buradan içeriye ayak atılırsa kemeri on üç adet beyaz ve gök mermerden mamûl asıl kapıya tesadüf olunur. Bunun üstündeki mukavves çerçiveli yüzlek hücreye dört parçadan ibaret bir kitabe taşı yerleştirilmişse de mururu zamanla bu dört parça kırılarak sekiz parça olmuştur. Bu kapının açıklığı 2,70 ve boyu 3 metredir. Üstü ve yan duvarları tamamen yontma beyaz ve siyah taşlardan yapılmış olan 4,5 metre uzunluğundaki bir dehlizden geçerek hanın avlusuna varırız. Dehlizin üstünde vakıfıyla güzel bir mescidin bulunduğu kalan asarından ve 11 ayaklı kırık merdiveninden bellidir.

Avlu yahut meydanın üç tarafında ondört oda ve hücre ile önleri açık ve

Zazadın (Sadeddin) hanının dış kapısı

kemerlerle birbirine bağlı onüç örtme vardır. Bunların tavanları kırık tonos şeklinde olup harçlı ufak taşlar ve tuğlalarla inşa edilmişlerdir. Yan duvarlarında göze çarban bir takım haçlı, nakışlı, ve Rumca yazılı levhalara göre hana ait taşlardan bir çoğu Roma ve Bizans harabelerinden getirilmiştir. Renkleri ve cinsleri başka başka olan böyle taşlar ve Bizans tarzında sütun parçaları hanın dış cephelerinde de vardır. Mustatil şeklinde olan bu üstü açık avlunun boyu 51,5. eni 17,5 metredir. Hanın damına çıkmak için avlunun şimal cihe-tinde ve kapalı kısma yakın bir yerde duvara istinat ettirilmiş dokuz ayaklı bir merdiven yapılmıştır. Bu merdiven mescit merdiveni ile karşı karşıyadır. Tekmil hanın üstü toprakla örtülüdür, olukları bir nevi siyah taşdandır. Dam-ların kenarlarında kornişler vardır.

Kışlık kısım meydanın batısındadır. Bunun önüne de gök ve siyah mermerlerden büyük ve musanna bir kapı kurulmuştur. 6,5 metre boyunda ve 7 metre genişliğinde olan bu methalin çifte ve yüksek kemerleri altına mukav-ves çerçiveli ve yekpare bir kitabe taşı konmuştur. Kapıdan içeriye girilince, yirmisi ortada, ve onsekizi duvarlara yarım veya tam bir halde gömülmüş otuz sekiz ayak üstüne dayanan kırk dört kemerle tonos biçimindeki sakifler göze ilişir. Kemerler sert ve siyah taş-lardan yapılmış ise de aralarında Konya-nın Gödene karyesinde çıkan beyaz taşlara müşabih taşlar vardır. Bu kısmı örten tavanın ortasındaki yüksek ve üstüvanî ziya feneriyle yan duvarların yukarılarına açılmış ışık delikleri, karan-lığı loşluğa çevirmektedir. Uzunluğu 28 ve inniliği 21 metre olduğuna göre bu kısmın mesahası 588 metre murabba-ıdır.

Hanın dış taraflarında yarısı duvara girmiş onüç pilpaye yahut istinat kulesi görülmektedir. Bunlardan cenup cephe-sinde bulunan yalnız ikisi yuvarlak diğerleri menşur şeklindedir.

1932 senesi ikinci tesrininin 1 inde ziyaret ettiğim, sonra tarihi ve millî anıtları çok seven ve bunlarla meşgul olanlara her türlü yardımı yabmaktan zevk duyan fazıl İlbayımız Cemal Bar-dakçı ile birlikte bir daha gördüğüm bu hanın taşlarından bir takımı uzak ve yakın köylüler tarafından aşırılmış-tır. Bununla beraber Konyaya bundan daha yakın olan (Horezlu han) kadar harap ve maili türap olmadığına sevin-dim. Sevgi ve saygı değer İlbayımız Konya ili dahilinde bulunan bütün eski eserlerin korunması için icap edenlere vakit vakit tebligatta bulunmakta ve teftişe çıktıkça bu işle de gereği kadar ilgilenmektedir.

Şimdi yukarıda söylediğimiz kita-belere geelim:

İç kapının üstündeki mermer levha üzerinde Selçuk tarzında sülüsle yazıl-mış beş satırlık şu yazı vardır:

[۱] السلطانی 1

2 — فی امام دولة السلطان الاعظم

3 — علاءالدین والدين ابو الفتح كعباد

کیخسرو قسم امیر المؤمنین

4 — العبد الضعیف المحتاج الى رحمة الله

الى

5 — کویک بن محمد عمره فی شهر سنه

ث و ثانیین و ستائمه

Ebadı: 1,20×1

[1] Roma ve Bizans imparatorlarının ya-tırdıkları hanlar üzerinde (Kesarea) kelime bulunurdu ki Kayseri mensup demektir.

Bunun Türkçesi şöyledir:

Sultana mensup olan bu binayı, Emirülmümininin ortağı, Fetih babası, dünya ve dinin şeref-ü-şanı, Keyhüsrev oğlu ulu sultan Keykubad'ın hükûmet ettiği günlerde ve 633 yılı aylarında, yüce Tanrının yarlığamasına muhtaç arık kulu Mehmet oğlu Köpek yaptırdı.

Dış kapının yukarısındaki mermer üzerine aynı tarzda yazı ile kazılmış olan kitabe de şudur:

..... — 1

..... — 2

السلطان الاعظم مالك وقابالام — 3

غياث الدين والدين

ابوالفتح كيهسرو بن كيقباد قسي — 4

امير المؤمنين الضعيف كوكبك بن محمد عمره سنة اربع
ثلثين سمانه

Ebadı: 1×11,40

Bu kitabenin ilk iki satırı girift azılmış ve zaman geçmekle bozulmuş olduğundan doğru okunamadı. Mamafih me ve tarihe taallük etmeyen Arapça r ibare olduğu anlaşıldı. Diğer iki tırının manası şöyledir:

Emirülmümininin ortağı, Fetih babası, dünya ve dinin yardımcısı, ümmetin efendisi (Maliki) Keykubad oğlu büyük sultan Keyhüsrev'in zamanında 634 yılında Mehmet oğlu Zayıf Köpek bunu imar etti.

Bu iki kitabeye nazaran, hanın pısına birinci Alâeddin Keykubad'ının başlanmış ve ömrü vefa nedüğinden ikmalî bir sene sonra yaseddin Keyhüsreve müyesser olmuş-

Konya Selçuklularının onuncu hükümdarı olan Alâeddin Keykubad

(616 H. — 1219 M.) tarihinde tahta oturmuş ve (636 H. — 1236 M.) yılında oğlu Keyhüsrev tarafından tesmim ettirilerek Kayseride ölmüştür.

On üçüncü asrın en büyük İslâm ve Türk padişahlarından biri idi. Zamanında pek çok fütühat olmuş, memlekette refah ve saadet artmış, Selçuk devletinin ünü, sanı ikbalin son noktasına varmıştı. Duygusu, düşüncesi doğru, siyasası sağlam, bilgisi artık, adaleti sever, bilginlere, şairlere çok hürmet eder bir zat idi. Vaktında Konya Mecma-i-meşahir olmuşdu. Mevlâna ile babası Bahaeddin Veled 623 veya 625 de Konyaya gelerek yerleşmişlerdi. Keykubad asrında vücuda gelen medenî ve dinî müesseselerin sayısı çoktur. Konyadaki tepe ile Cami her gün adını herkese andırmaktadır. Cami içindeki Türbede gömülüdür.

(636 H. — 1236 M.) dan (644 H. — 1246 M.) e kadar saltanat süren oğlu Keyhüsrev'in günleri ise çok fena geçmiştir. Çünkü Keyhüsrev babasının malik olduğu faziletlerden mahrum idi. Kovuculara, dekçilere kanar, zulüm ve adavet yapar, zevk ve eğlenceye tabardı. Hükûmete, babasına yaptığı cina yetle başlamıştı. Akibet yeis ve hüsrân içinde öldü. Selçuk devleti bunun zamanında Moğolların himayesine girdi. Ve onlara haraçgüzar olarak bir daha belini doğrultamadı.

Hanın kitabelerinde adı geçen Mehmet oğlu Sadeddin Köpek ümeradandır. Mimarlıktan anlar, kıskanç, mizaçgir, hilekâr bir adam idi. Alâeddin ona yüz vermezdi. Oğlu Gıyasüddin devrinde parladı. Devlet ve millete sadık, değerli ümeradan bir kısmını azlettirdi, bir kısmını da vahi bahane-

Emir Celâleddin Karatay'ın Konyadaki muhteşem medresesine ait arapça vakfiyeden çıkarılan hülâsa

(Üstü ikinci Sayıda)

Medrese harap olur ve Evkafın gallesinin fazlasından imarı mümkün olmazsa imarat ve masarif çıkarıldıktan sonra fazlanın mecmuu, vakfın kal'a haricinde Antalya yolu üzerindeki cami kurbinde bina eylediği Darü-suleha'nın masalihine vakfiyesinde gösterilen şartlar dairesinde sarfolunur.

Darüssuleha harap olur, evkafından ve evkaf-ı asliyeden imarı mümkün olamazsa vakfın fazlası imarat ve sair masraf çıktıktan sonra vakfın Konya'da Elbistan tariki üzerinde bina eylediği Han'ın masalihine şurutlu vakfiyyesi dairesinde sarfolunur.

Han harap olur ve hana müteallik evkaf ile vakfın diğer vakıfları gallâtından imarı mümkün olamazsa fazla-i evkafın mecmuu, imarat ve ihracattan sonra fukarayı müslimin ve muhtacine sarfolunur.

Vakfiyenin tarihi :

Fi munassıfı cümdel'ûla sene ihda ve hamsin ve sittemie minelhicretinne-beviyye.

Şahidler :

Yahya bin Mehmed, Sefer bin Muhammed—al—Belhî, Eşşeyh Ebube-

kir bin Elhaç Muhammed—al—Semerkandî, Muhammed bin İlyas, Abdürrahman bin Salih—al—Semcurî, Abdullah bin Muhammed—al—Şirazî, Ali bin Muhammed—al—Tebrizî, Muhammed bin Hüseyin—al—Nisaburî, Eşşeyh Abdülmümin bin Muhammed—al—Devvanî, İsmail bin Hasan—al—Nisaburî, Eşşeyh Ahmed bin Muhammed—al—Nisaburî, Esseyyid Muhammed bin Hızır—al—Tebrizî, Halil bin Ahmed, Abdullah bin Muhammed—al—Buharî, Mustafa bin Veli, Pir Muhammed bin Abdullah—al—Semcurî, Ahmed bin Veli—al—Buharî, Ebubekir bin Ahmed—al—Bağdadî, Mustafa bin Nurullah—al—Semerkandî, Ali bin Muhammed—al—Nisaburî, Osman bin Nurullah—al—Cilî, Muhammed bin Yusuf—al—Tebrizî, Ali bin Mevdud elhafiz—al—Basrî, Ahmed bin Şemsüddin—al—Belhî, Muhammed bin Kasım—al—Tebrizî, Yunus bin Nurullah—al—Basrî, Ahmed bin Hasan—al—Bağdadî, İsa bin Hacı—al—Semcurî, Abdülcami bin Abdürrahman bin Muhammed—al—Humî, Mahmud bin Muhammed bin Mahmud—al—Sulî, İshak bin Ahmed

bin Abdülmelik, Ali bin Muhammed, Yusuf bin Nuh bin İsmail, Muhammed bin Ali bin Elhasen Esseyid Elcaferî, Ali bin Berkânah bin Ali, Muzaffer bin Hibetullah bin — al — Muzaffer, Ahmed bin İsmail, mahmud bin Ali bin Elhüseyin — al — Semcurî, Mahmud bin Emirülhaç bin — al — Hüseyin, Ebusaïd bin İlyas Elhafız, İbrahim bin İzzüddin — al — esvedî, Abdullah — al — Kâtib, Muhammed bin Ömer bin Muhammed Halife, Muhammed bin Hibetullah bin Elmuzaffer, Musa bin Ali bin sar — al — Harezmi, Yusuf bin Muhammed — al — Sebusî, İbrahim bin Suad, Necm — el — müttetika, Yusuf bin Abdullah, Abdullah bin Hamza

Vakfiyyeyi teşkil iden Kadı :

Muhammed bin Mahmud — al Razî

Vakfiyyenin mukayyet olduğu defterin numarası cilt I

Vakfiyyenin mukayyet olduğu defterin sayfası 19

KARATAYI KEBİRE AİT ZEYL

Vakıf Celâleddin Karatay bin Abdullah, asıl vakfiyyede zikrolunan medrese mevkufatına ilâveten :

Konya muzafatından Zordile, Cündi, Kündübek, Kavak karyeleri hududlarıyla mahdud maamuzafat Küfü kilise karyesini, Konya muzafatından Sıvri kilise, Fedraf, Eksile, Habeşî karyeleri hududlarıyla mahdud Gömse karyesini, Konya muzafatından Baradamin, Kirvat, yanakin karyeleri hudutlarıyla mahdud Körölce karyesini.

Konya muzafatından: Çalmanda, Kurugöl, Dumlupınar, karyeleri hudutlarıyla mahdud Meğri ve Ordu özü karyelerini mecmu tevabi ve levahıyla vakf ve tezyil ve tescil ettirmiştir.

Vakfiyyenin tarihi :

Fi delâhire
sene 652-1211
viyye.

Şahidler :

Emir - al İsfehalar, al sadrülkebir Şemseddin Muhammed bin Ömer bin Muhammed - al Halfan, Emir - al İsfehalar, Seyyid - al Müzahame Tacüddin Mahmud bin Ali bin Elhüseyin - al Semcurî, Emirülkebir Hüsameddin İbrahim bin seade, Şihabüddin Berkâşah bin Mevdud bin Devletşah, Yahya bin Yusuf bin Key sad — al secistanî

Vakfiyyenin tescil edildiği mahal :
Konya

Vakfiyyenin mukayyet olduğu defterin numarası cilt 1

Vakfiyyenin mukayyet olduğu defterin sayfası 21

DİĞER ZEYL

Vakıfı müşarünileyh asıl vakfiyyede mezkûr şüruta itâveten medresede evkafın rey ve gallesinden şehri otuzar dirhem vazife ile sabah ve akşam tilâveti Kur'anı kerim eylemek üzere iki hafız ve medrese dahilindeki havuz ve çeşme ve maşrabanın tathiri ve tanzifi için şehri on beş dirhem vazife ile bir Hadim tezyil ve teşkil edilmiştir.

Vakfiyyenin tarihi :

Filhamis min şehri Receb sene 660 minelhicretinnebeviyye

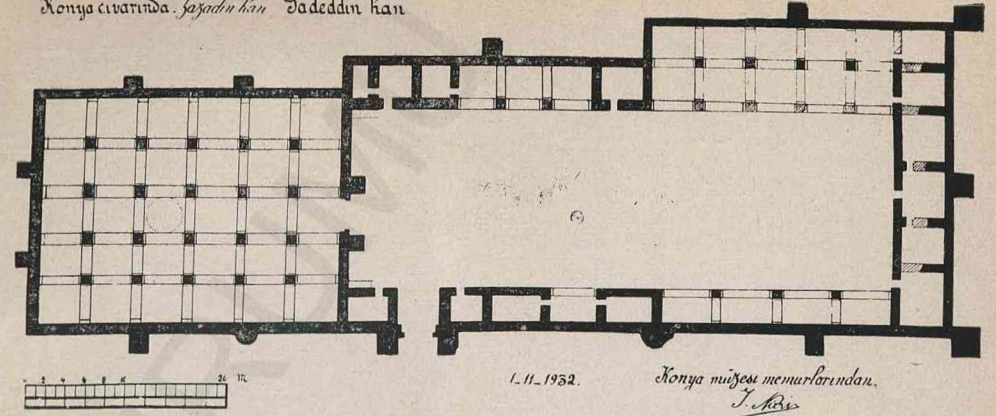
Şahidler :

Sadrülkebir Melikülmüzahame Taceddin Mahmud bin Ali bin—el Hüseyin— al Semcurî, Şerefeddin Muhammed bin Ömer bin Ahmed—al Büstî.

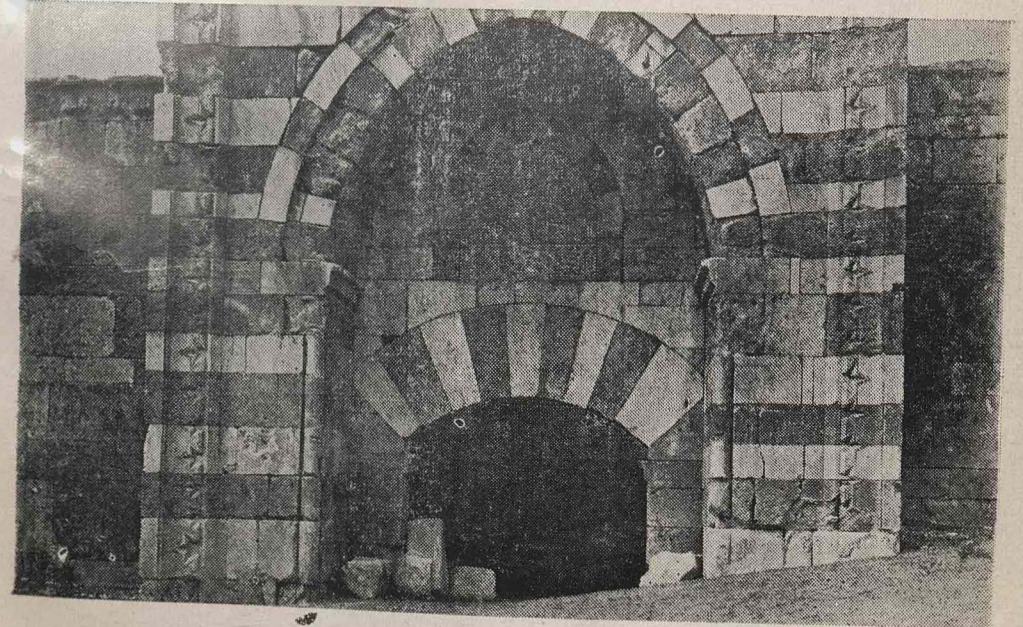
Müzekkiler :

Eşseyh, Elalim, Elamil, Erşeddin İbrahim bin Abdürreşid bin Muhammed—al Hemedanî, Elfakih Muhiddin

Konya civarında. Zazadın hanı Sadeddin hanı

Zazadın (Sadeddin) Hanının Plânı

Zazadın (Sadeddin) Hanının iç kapısı

lerle öldürterek sahib-i- azam oldu. [1] Gene bu adamın teviziratiyle Sultanın ögey anası Eyyublulardan (Melike Adiliyye) boğduruldu. Ondan doğmuş olan kardaşları (İzzüddin Kılıc Arslan) ve (Rüknüddin Süleyman) öldürüldü. Tenha zamanlarda huzuruna kılıçla girmeye ve istediğini ısrarla yaptırmağa başlıyan Sadeddin nihayet sultanı da korkuttu. Sultan bunun vücudunu kaldırmak istedi, Kayseriye gitti, oradan Sivas amili Karaca Candara gizlice haber gönderdi. [2] Emircandar bazı işleri sormak vesilesiyle Kayseriye geldi. Sahib-i- azam Sadeddin Köpeğe zahiren çok saygı gösterdi, ve onun delâletiyle Sultanın huzuruna girmek şerefine nâil oldu. Bir kaç gün sonra Sadeddini öldürmek için şöyle bir düzen kuruldu: Sarayda bir işret meclisi tertip edilecek, bu meclise Sadeddinle Karaca Candar çağırılacak, Sultan Candara iltifat mak-sadıyla kendi dolusunu [3] sunduktan sonra Candar su dökmek bahanesiyle dehlize çıkacak, orada arkadaşlarıyla Köpeğe intizar edecek, Köpek dışarıya

[1] Veziri âzam.

[2] Hayrullah efendi tarihine göre Sivas amilinin adı Hüsameddin beydir.

[3] İçinde içki bulunan kadeh.

çıkınca üzerine kılıç üşürülerek öldürülecekti. Böylece yapıldı. Sultanın elinden dostkâni denilen şarap kadehini alan Karaca Candar biraz sonra dışarı çıktı, dehlizde Köbeği bekledi, Köpek yanına gelince hürmeten ayağa kalkar gibi görüldü, ve geçer geçmez hazırladığı çomağı kafasına indirdi. Fakat çomak omuzuna rastgeldiğinden Köpek dönüp elini Candarın boğazına attı, bu sırada orada bulunan Emir-i- alem Doğan kılıcını çekti, Köpeğe vurdu. Köpek can korkusuyla şaraphaneye sokuldu. Onu kan içinde gören şarapdarlar pıçak, kılıç ve sair aletlerle üzerine yürüyüp canını cehenneme gönderdiler. Sultan, âleme ibret için cesedinin (Kubadabat kalesi)nde yüksek bir burca asılmasını emretti. Demir kafese koydular, burca astılar. Halk görmek için toplanmıştı. Kafes düştü, onlardan birini öldürdü, keyfiyet Sultana bildirilince: «Ölüsü bile millete fenalık yapmaktan geri durmıyor» dedi.

Sadeddin Köpeğin katlinden sonra onun fitleriyle saltanat dairesinden uzaklaştırılan Celâleddin Karatay çağrıldı, kendisine iltifat edilerek mabeyn ve hazinei hassa nazaretine tayin kılındı.

MAHMUDU HAYRANININ, KARDAŞI AHMEDİN TORU- NU SEYİD ALİNİN SANDUKALARI

ABDÜLKADİR ERDOĞAN

Taş ve çini işlerinde türlü türlü güzellikler yaratan Türkler tahta ve ağaç işçiliğinde de geri kalmadıklarını bıraktıkları eserlerle göstermişlerdir, bunların baha biçilmez bir örneği Konyada birinci Alâeddine nisbet edilen camideki Minberdir. İzzüddin Mesud tarafından hicrî (550 M. 1232) yılında yaptırılan bu minberin ne eskilikde, ne de işçilikde bir eşi yoktur. Aksaray ve Beyşehirdeki ağaç minberleri yapan ustalar bunu model tutmuşlardır. Abanoz, Ceviz, Meşeden yapılmış mezar sandukaları, rahleler, kapılar, 'pencere kapakları görenlerin gönül ve gözlerini okşamaktadır.

Ağaç sandukaların en önemlisi Mevlana Celâleddinin, Mahmudu Hayraninin, kardaşının, torununun sandukalarıdır. Ben bu yazımla bugün son üç sandukanın üzerinde durmak istiyorum. Bunların üçü de Akşehirdeki Mahmudu Hayraninin türbesinden getirilmiştir. Konyadaki minberin kapı kanadlarından birisinin çalındığını ve Beyhekim mes-cidi mihrabının bir gecede sökülüp Almanyaya asırıldığını öğrenen eski Müzeler Direktörü Bay Halil Ethem bu üç sandukayı İstanbula aldırması ve

Süleymaniyedeki Türk ve İslâm Eserleri Müzesine koydurmuştur. Bugün orada korunmuş ve yabancı ellerden kurtarılmış olan bu san'at bediaları karşısında saygı taşıyan binlerce gezgin saatlerce durub hayran hayran temâşa etmektedirler.

Birinci sanduka Mahmudu Hayraninindir. (Üstü: 0,64 X 2,035), yüksekliği (0,54) dır.

Baş yanında bir mustatil içinde kabartma olarak şu kitabe yazılıdır:

(هذه تربة المطهرة قطب الاولياء سيد السادات
سيدي محمود بن مسعود رحمه الله عليه)

Bu yazıların araları dallar ve çok ince çiçeklerle bezenmiştir. Sol yanında üç mustatil vardır. İçlerine hadisler ve ölümle ilgili sözler kazılmıştır.

Birineisinde:

«الموت كاش وكل ناس شاربه»

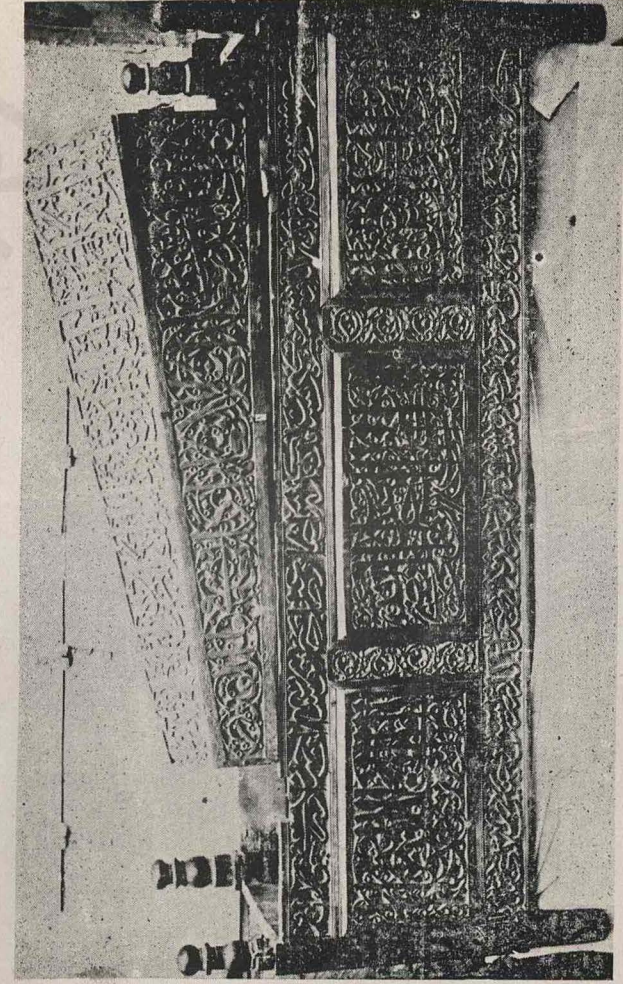
İkincisinde:

«الزبرباب وكل ناس داخلها صدق ولي لله»

Üçüncüsünde:

«حكم المنية في البرية جار ما هذه الدنيا بدار قرار»

Beyitleri yazılmıştır. Bunların üçü de birer satırdır.

Mahmudu Hayrani sandukası

Sağ yanında üç müstatil vardır.
Birincisinde kalın sülüsle:

«قال النبي صلى الله عليه وسلم الدنيا قطرة....
الآخرة فاعبروها ولا يعمرنها صدق رسول الله الدنيا
-رام على الا»

İkincisinde:

«خبرة والآخرة حرام على اهل الدنيا وهما حراما
مان على اهل الله.... الدنيا دار الفناء والآخرة
دار البقاء الدنيا...»

Üçüncüsünde:

«كن في الدنيا كأنك غريب أو عابر - بيل صدق
حكم النية في البرية جار ..»

Cümle ve beyitleri yazılmıştır. Ayak
ucundaki müstatilin içinde:

«قد توفي المرحوم ومغفور شهيد سعيد قطب
الاولياء... سيدى وسندى سيدى محمود بن مسعود
رحمة الله عليه... رحمة واسعة في سبع وستين و ستمائة
الهجرة»

Baş ve ayak ucundaki müstatillerin
kenarları ince bir sıra nakş ile çevril-
miştir. İki yandaki altı müstatilin araları
da kabartma sularla dolanmıştır. Üst
kısmındaki su içinde şu Farsça beyitler
yazılıdır. Solda:

عاشقانی که باخبر میرند
پیش معشوق چون شکر میرند
عاشقانی که جان همدگرند
همه در عشق یکدگر میرند
عاشقان جانب فلک پرند
منکران در تک سقر میرند
صدق ولی الله

Sağda üst sırada:

بتبع عشق شوکشته که تا عمر ابدیابی
که آن شمشیر نوبختی نشان ندهد کس از احیا
Alt sırada:

جو مرگ ابن جامه بستاند تو عریان مانی و رسوا

Bu Farsça beyitlerin hepsi de Kon-
yada gömülü olan Mevlâna Celâleddi-
nindir.

«عاشقانی که باخبر میرند»

Misraile başlayan gazelin tamamı on
dokuz beyitlidir. Bunun içinden yalnız
üç beyti seçilmiş, sandukaya geçirilmiştir
Gazelin sonuncu beyti şudur:

«منکران تو شاه شمس الدین»

«در دم مرگ بی خبر میرند»

Bu sandukanın üst sathı sonradan
yeni tahtalarla kapatılarak onarılmıştır
Üstüne oturulmuş olan tabut şeklindek
kısmın baş tarafı beş köşelidir. Orta
sına kabartma yazı ile «الله» lafzı yazıl-
mıştır. Yazının arası nakışdır. Üs
kısmında ise müselles tezyinler vardır

Sol yanında:

«الموت کاش والناس شاربها القبر باب والناس دا»

Sağ yanında:

«خلها الناس نيام واذا ماتوا انتموها...»

Soldan aşağıda:

«المهیکم التکابر...»

Ve sağında:

«وحصل ما فی لصدور... الخ... الخیر»

Sure ve cümleleri Selçuk sülüs
ile yazılmıştır. Ayak ucu gayet ufa
olup yalnız «الحکم لله» cümlesi hakkedi-
mistir. Bu yazının arasında nakış yol
tur.

Mahmudu Hayranî, Hacı Bektaşî Veli, Yunus Emre gibi halk arasında ün almış ve yüksek tanınmış bir zattır, tesbit edilmiş toplu bir hal tercemesi yoktur. Mevlâna ve Hacı Bektaşî Veli menakibnamlerinde, (Camiüddüvel) de, yazarı zadenin (Tarihialiselçuk) unda adı saygılarla anılmakta ve Selçuk devri kahramanlarından (Sarısaltık) ile görüş-tüğü ve kendisile Mevlâna ve oğlu Sultanveled arasında bağlantılar buluu-duğu anlaşılmaktadır.

Camiüddüvel: «Sarısaltık ilk günle-

rinde Akşehir çevresinde koyun gü-derdi, bir gün Mahmudu Hayranîye rastgeldi, Hayrani baygın bir halde idi, kendisinden süt istedi, o da verdi, bir azını içti, kalanını geri verdi, ona iç dedi, içince kutup derecesine yükseldi. diyor. Hicrî (880) de Muhiddin isminde bir Bektaşî şairi yazdığı (Hızırname) adlı manzumesinde Hacı Bektaşî Veli-den bahsederken Anadolu erenleri ara-sında Mahmudu Hayranînin de Hacı Bektaşî Veli mensuplarından olduğunu göstermektedir. (Aşağısı var)

KONYA TARİHİNDEN BİR YAPRAK:

Ş İ R Z A D H A T U N

M. TURHAN TAN

1636 yılının Nisan ayında bir gündü, bütün Konyada korkulu bir fıslıtlı vardı, kulaktan kulağa heyecanlı bir dedikodu dolaşıyordu. Şubat ayının sonlarına doğru Üsküdar'da otağ kurdurmuş olan Dördüncü Sultan Muradın Konyaya ulaşmak üzere bulunduğunu endişeli bir telâş ile şehrin her yanına yayan bu dedikodu tam bir hakikat ifade ediyordu. Çünkü hünkâr, gerçekten Konya yakınlarındaydı. Hattâ oranın en ünlü sipahilerinden Karayılan oğlu Sefer ve Hamza beyleri Seydigaziye getirterek öldürtmek suretiyle Konyaya ilk kanlı selâmını yollamış bulunuyordu. Fakat şehre hangi gün gireceği belli değildi ve bu bellisizlik halkı endişeye düşürüyordu. Dedikoduya vesile oluyordu

Kadıya, Subaşıya, Dizdar ağaya ordudan haber gelmemişti. Bundan ötürü karşılama töreni için hazırlıklara girişilemiyordu. Görünüşe bakılırsa hünkâr, baskın yapar gibi şehre girecekti, tasarladığı hamleleri ansızın yapacaktı. İşte halkı bu ihtimal, korkuya boguyordu.

Dördüncü Sultan Murad, hakikaten de öyle yaptı, ordu henüz kırk elli kilometre uzakta iken öne geçti, dolu dizgin Konyaya geldi ve doğruca kale zindanına gitti. Selçuklular paytahtına

adım attığını cehennemî meşrebine göre halka ilân etmek istiyordu. Konyalılarından kimse, başında mığfer, elinde gürz, zindana doğru at koşturan pehlivan yapılı gencin kim olduğunu anlayamamıştı ve bu çılgın at koşturuşa alâka göstermemişti. Fakat biraz sonra Konyayı haraca bağlayan zorbalardan Arap oğlu Mustafa ile üç arkadaşının cesetleri sokaklarda sürünmeğe başlayınca iş anlaşıldı ve herkes bir kovuğa saklandı. Konyalıların küçüğü, büyüğü; dişisi, erkeği göz bebeklerini ölüm zebanilerine yuva yapan ve her bakışıyla bir hayat yıkan hünkârı görmekten kaçınıyordu, böyle bir görüşün ve görünüşün mutlaka ölüm getireceğine inanıyordu.

Dördüncü Sultan Murad, zindan eşigini cellât tahtasına çevirip dört kelle uçurduktan sonra atını iç kaleye sürdü, hendeğe atılı ağaç köprüyü geçerek yukarıya doğru yükselmeğe koyuldu. Eski devirlerde kalelere atla çıkmak yasaktı. İhtiyar Dizdar, deli dolu bir gencin bu yasağı ata çiğnettiğini görünce celallandı ve bağırdı:

— Bire yolsuz, attan en, yaya yürü. Burası padişah kalesidir, atla çıkılmaz!

Tanrı namına ileri sürülen yasakları vahşî bir huşunetle istihfaf etmeğe alışan hünkâr, kendi namına yapılan ihtarı gülerek karşıladı ve cevabını Dizdarın başı ucunda verdi:

— Bire koca, belinleyip durma. Tut padişahının atını!..

İhtiyar Dizdar ne yaman bir kaza avuşturduğunu sezerek iligine kadar itredî. Hemen yere kapanıp hünkârın yağını öptü ve atı bir yere bağlayıp kale-i gezdirmeye girdi. Her şey yerli yerindeydi, cephane boldu, toplar temizdi. Sultan Murad, bu durumdan memnun aldı:

— Bire koca, dedi, karnım aç. Nerede biraz yiyecek buluruz?

Dizdar mevlevihaneyi gösterdi ve orkunç misafirin önüne düşüp kendisini raya götürdü. Dergâhın Şeyhi Ebubekir Çelebi, tek başına boy gösteren klifsiz konuğun kim olduğunu öğrenince hemen eteklerini beline doladı, ükellef bir sofraya kurdu, hünkârı ağır-yıp doyurdu. İstihfasına gösterilen sayıdan hoşnut kalan Sultan Murad, yeği yemeklerin bedelini — fakat millet sesinden — ödemekte gecihmedi, mev-vihane mutfağına suğla mahsulünden n kuruş yıllık bağladı ve ertesi gün du ile resmen Konvaya girince Ebubekir Çelebiye bir kaç samur kürk illadı.

Çelebi bu ikramdan derin bir kıvanç ymuş ve karısı Şirzad hatuna sevinci-belli etmişti. Okur yazar erkeklerin gına irfan dersi verecek kadar olgun zekâ sahibi olan kadın, kocasının sevincine ortak olmadı, gamli gamli şündü, uzun uzun içini çekti:

— Osman oğulları, dedi, bir elile diklerini öbür ellerile geri alırlar.

Bu kürkleri geyipte eskitme. Yarın hesap sorulursa sıkılırsın.

Aradan üç yıl geçti, Ebubekir Çelebi padişahın aldığı kürkleri bir tağallup hücceti gibi kullanarak soğlayı haraca bağladı ve ora halkından senede bin kuruş yerine beş bin kuruş sızdırdı, Konyada da hayli kozlar kırdı, birçok alış verişler yaptı. Malcanlı Çelebi, 1638 yılının Haziranı içinde Sultan Muradın yine Konyaya uğrayacağını duyunca sevincinden bir yerde duramaz ve oturamaz olmuştu. Çünkü hünkârdan yeni yeni ikramlar göreceğini umuyordu. İşte bu ümit ile büyük hazırlıklara girdi, padişah adamlarını eksiksiz doyuracak bollukta yemekler pişirtti ve bütün şehir halkını ardına takıp hünkârı karşılamaya çıktı.

Onun Sultan Muradla yüzleştiği sırada padişah, Bolu beyi Abdi paşa ile Yenişehir beyi Şemsizadenin öldürülmelerini emrediyordu. İki mahkûmün kafası kesildikten sonra yüzünü Ebubekir Çelebiye çevirdi:

— Bire mel'un, dedi, bana iki lokma et yedirdin diye Soğla halkının derisini mi yüzeceksin?

Korkudan dudakları çatlayıveren Çelebi, ne söyleyeceğini kestiremiyerek yutkunup dururken hünkâr korkunç emri bir parmak işaretile vermek üzereydi ve şeyhin kellesi kara toprağa yuvarlanmaya namzet görünüyordu.

Şeyhülislâm Yahya ile silahdar Mustafa vaziyeti kavradıklarından; Çelebiye acıdiklarından hemen atılmışlardı, el ve ayak öperek yalvarmaya koyulmuşlardı. Sultan Murad, ömründe pek seyrek olarak gösterdiği uysallıktan birini işte o gün yaptı, bu şefaati kabul

derek Çelebiyi öldürtmekten vazgeçti. âkin nesi var, nesi yoksa müsadere dilerek uzak bir yere sürülmesini emretmekten geri kalmadı.

Biraz sonra Ebubekir Çelebi, sade bir külâh ile semerli bir beygir üstünde Konyadan uzaklaştırılırken defterdarın damları mevlevihanenin altını üstüne getiriyorlar ve ne bulurlarsa padişah namına müsadere ediyorlardı. Fakat elde bulunan kumaş, para, kilim ve halı, Sultan Muradın gözünü doyumadı, sürgün şeyhin karısı Şirzad hatunu yanına getirterek sıkıştırmayı tasarladı. Zeki kadın, gizli hazineleri hemen söylemekle taharile padişah tarafından tazyik olunmaya başlanır başlanmaz acı acı güldü:

— Şevketlû hünkâr, dedi, elimde ve evimde kalan hazineler, üç yıl önce verdiğin üç samur kürkten ibarettir. Bunların değeri bizce pek yüksektir. Eğer sizce de öyle ise hemen getireyim, teslim edeyim.

Dördüncü Sultan Murad, vahşî huşunetinden bir kere daha fedakârlık yaptı, kürkleri Şirzad hatuna bağışladı, kocasının da İstanbulda oturmasına izin verdi. Bu hadiseden sonra karı koca sık sık şakalaşıyorlar ve kendilerince bir iman umdesi halini alan şu hükmü tekrar edip gülüşüyorlardı: « Osman oğulları bin almak için bir veriler ve bir elle verdiklerini öbür ellerile mutlak geri alırlar!.. »

DİL ARAŞTIRMALARI

(KİTAPLAR ARASINDA)

MÜZEKKİ - N NUFUSUN DİL BAKIMINDAN
DEĞERLERİ

H. GÖNCEL

Plân :

- 1 — Konuya girerken :
 - A — İlk ağız,
 - B — Eser sahibinin hayatı.
- 2 — İnceleme hulâsaları :
 - A — Bibliyografi,
 - B — Konu,
 - C — Dil,
 - Ç — Şive,
 - D — Gramer ve sentaks,
 - E — Kitabın değerleri.
- 3 — Karşılaştırmalar :
 - A — Konuşma dilimizle (Lûgat; şive, gramer ve sentaks yönünden)
 - B — Başka lehçe ve kaynaklardaki benizdeş kelimeler.

(Not : Konuşma dilimizle karşılaştırmalar yapılırken Konya halkının konuşma diline daha çok yer verilecektir.)

I

KONUYA GİRERKEN

A — İlk ağız :
Konya eski eserler müzesi kütüphanesinde yazma bir Müzekki-n nüfus vardır. 5471 numarada kayıtlı.

Tarama işini üzerime aldığım kitap-

lar içinde bununla da karşılaşmış bulduğum için çok bahtıyım. Çünkü kitap; ana dilimizin gerçekten bir hazinesidir.

500 yıl önceki halk Türkçesi, Eşref oğlu büyük Rumînin dilinde yüksek aşkın ışık dalgalarına en uygun bir şekil vermiştir denilebilir:

Kelimeler öyle canlı; cümleler o kadar tabii, üslup öyle akıcı ve sürükleyicidir ki...

Tarama işini bitirdikten sonra kendi kendime şöyle dedim: Ölmezden önce ölen bir eser sahibi, öldükten sonra işte böyle yaşamalıdır ve hemen kararımı verdim:

Bari bir iki bekte (makale) ile olsun, kitapta gömülü değerleri göz önüne koymalıyım.

İşte bu yazı o dileğimi yerine getirmek için yazıldı. Umarım ki emeğim boşuna gitmiyecek, kitabın dil tarihi yönündeki yüksek değerini daha iyi belirtecek, bilginlerimin dikkatini çekecektir.

**

B — Eser sahibinin hayatı :
Yazık ki eser sahibinin hayatı üze-

rine tam bir bilgi edinememiş bulunuyoruz. Kendisi "Eşref oğlu," ve "Eşref Rumi," gibi adlarla ün almış büyük erenlerdendir, yine büyük erenlerden "Seyyid Ahmed - ül Mısri," nin oğludur. İlkin, kayınbabası Hacı Bayramı Veliden yol alıyor. Fakat, bu yolda asıl kendisini geliştiren, Geylanî torunlarından Hüseyin Hamevî olmuştur.

İnsanların azgın dünya severliğini yalnız Tanrı aşkıyla öldürmek yolunda çok ileri giden tekkeler, eski devirde bu gibiler gerçek erenler de yetiştiriyordu. Eşref Rumî "Kadiriyye," yolunu tutmuş, sonra da yolun "Eşrefiyye," kolunu açmıştır.

İznikte doğdu, orada öldü deniliyor, türbesi oradadır. Ölümü için "Lûgat-i tarihiyye ve coğrafiyye," sahibi Ahmet Rifat (1493 M., 899 H.) tarihini gösterir. Bursalı Mehmet Tahir ise "Osmanlı müellifleri," nde (Cilt 1, sahife 17) 874 hicri tarihinde öldüğünü yazar ve bu tarihi "Eşref zade azm-i cinan eyledi," mısraının gösterdiği hesaplara belgeler ki doğrusu bu olsa gerektir.

Demek oluyor ki Eşrefi Rumî miladın on beşinci ve hicretin dokuzuncu asrında yaşamıştır ve Türk dili tarihinde hep yaşayacaktır. Ne mutlu bir ölü.

Not :

Eşrefi Rumînin «Müzekki - n nüfus» dan başka basılmış bir divanıyla basılmamış bir «tarikatname» si vardır. Bursalı Mehmet Tahir, basma divanının yazmasından eksik olduğunu yazıyor.

II

İNCELEME HULÂSALARI

A — Bibliyografi :

Taradığım "Müzekki - n nüfus," yazmadır. Telif edenin adı Eşref oğlu Abdullahtır. "Eşref oğlu," diye anılır. Şiirlerinde yalnız "Rumî," de kullanmakta-

dır. Kitap "nesih," le yazılmıştır. Basmayla karşılaştırılmasında anlaşıldığına göre sonundan 50 — 60 sahife eksiktir. Telif tarihini kitabın 42 inci sahifesinde görüyoruz:

"Bizüm zamanımız kim şimdiki zamandır: Hicret - i - Resulün 852 inci yılıdır ve mübarek Remezan ayının aşr - i - ahiridir. Bu kitap bu tarihte cem'oldu."

Kitabın eni boyu: 0,20X0,28, satırı: 17, sahifesi: 495 tir.

Sonundaki eksiklik dolayısıyla kopye tarihini ve kopyecinin adını sanım bulamadık. Metin dışında kütüphanenin 5471 numarasından başka hiç bir işaret yoktur. Meşin bir cilt; samanî, aharlı bir kâğıt ve yaldızsız, basit bir kılık içinde yalnız bir şey var: Türklük gibi Eşref oğlu Rumîyi de ebedileştiren halk Türkçesi.

Not :

Kitabın basma nüshası (ki 1281 hicri tarihinde Karahisarlı «elhaç Ali Rıza» nın taş tezgâhlarında basılmıştır) baştanbaşa yanlışlarla doludur. Örnek olarak, yazma nüshasının 45inci sahifesindeki «bu kitaba müzekki - n nüfus deyu ad verildi, yani nefisler eridici denildi» sözü-nü, basmasının 27 inci sahifesinde şu şekilde görüyoruz: «bu kitaba Müzekki - n nüfus deyu ad verildi yani nefislere ircii denildi.»

**

B — Konu :

Eser sülûk ile ilgili olmakla beraber, doğrudan doğruya bir "Sülûkname," değildir. Bunu tasavvufî ahlak aydamları üzerine yazılmış bir öğüt kitabı olarak tanımak daha doğru olur.

Kitap iki bap üzerindedir: İlkin iza-ha başlanan nefis dörde ayrılır. Emmare, Levvame, Mülhime, Mutmainne.

Birinci bapta nefis - i - emmarenin sıfatları ve dünya sevgisi uzun uzadıya anlatılıyor.

İkinci bapta ise nefsi terbiye etme-

nin yolları gösterilmektedir. Demek oluyor ki ismi, konusunu çok iyi anatan bu eser, hep nefsi arıtma yollarını öğretmek ereğini güdüyor.

Az yemek, az söylemek, az uyumak... İşte azgın nefsi eritmenin ve arıtmanın en esash üç gereci.

Bunu Eşref oğlunun kendi öz ve uz dilinden dinleyelim: «Kim ki az yir, az söyler, az uyur.. Yavuzluğu iyülgüe değüşülür.» (S. 322)

C — Dil :

Kitabın 232 inci sahifesinde aşağıdaki sözü, olduğu gibi, buraya alıyoruz:

«Bu kitap âsân Türk dilince söylendi kim müptediye yol âsân ola» Gerçektir ki kitap, baştanbaşa; açık bir halk Türkçesiyle yazılmıştır. Arada sırada «talib - i - Hak, Ruh - ı - hayvanî, nef - i emmare» gibi terkiplerle karşılaşırız. «Musibet, müşkül, kâfir, münafık, teva - zu, muhalefet, riyazet, muhib» gibi bir takım yabancı sözler de sık sık göze çarpmaktadır. Fakat bu kelimeler Türkçenin gür ışıkları içinde kendilerini sezdiremeyecek kadar eriyor ve Eşref oğlu halk Türkçesine o kadar bağlı ki sık sık tekrarına lüzum gördüğü «kelâm, sohbet» kelimelerinin yerine «gelici» den başkasını kullanmamaktadır.

Kitaptan rast gele aldığımız aşağıdaki sözleri şöyle bir gözden geçirelim:

1 — «Şular kim uyudu durmadı dünle

Dut anı oldu evi ana sinle» Sahife 378

Bu beyiti en açık Osmanlıca ile şöyle yazabiliriz: «Geceleyin kaim olmayıp uyuyanların evlerini kendilerine kabir farzet.»

Not :

Buraya alınan sözler içindeki öz Türkçe kelimelerin anlamlarını biraz

aşağıda dizilecek olan kelime örnekleri arasında bulabilirsiniz.

2 — «Aşıl şol kâbeden son getür - düğüm tabağa kotar. Sakın ön getür - düğüm tabağa kotarma.» Sahife 391

3 — «Bir kovucunun bir saatte başardığın bir yovcu (?) bir yılda başaramaz.» Sahife 342

4 — «Yirlerden gen nedür Daşdan katı nedür Ottan issi nedür ve denizden bay nedür.» Sahife 342

5 — «Saklan başınızı, başınızın yöresindekileri ve dahi saklan karnınızı, karnınızın yöresindekileri.» Sahife 250

6 — «Bir kerret haykırdı, ayağın yire urdu. Dağ yankulandı, yir sarsıldı.» Sahife 258

7 — «Azi yiyen kişilerün dilinde dayim hayr geliciler olur.» Sahife 318

8 — «Çeşmeler kurur, hiç kimse yöresine uğramaz olur; atlu, yayak gelenler andan kesilir.» 380

9 — «Ya Resul - Allah! uçmağın kapusun kakmak nice olur? Şimdi cennetün kapusu hoz-hod- görünmez kim varavuz, kakavuz- varalım, çalalım yeririne. - » Sahife 320

10 — «Fıravnun kızı, Maşitanun böyle didüğün işitti. Eyder: kız, Maşita, ne yaramaz gelici söyledün! Babamdan artuk bir Tanrı dahi mi vardır?» S. 268

11 — «Kim bize yavuzsansa biz ana iyüsanurduk.» Sahife 281

Şu son sözün Osmanlıcası «kim bize su -i- niyet besler, bedhahlık ederse biz ona hüsn -i- niyet besler, hayırhahlık ederdik.» Şeklinde olduğunu bile göz önünde tutarsak Müzekki - n nufusun öz Türkçeye ne kadar yürekten yer verdiğine hükmetmekte güçlük çekmeyiz.

Eşref oğlunun «âsân Türk dili» dediği halk Türkçesi ile yazılmış kita-

bından aldığımız bu örnekleri çoğaltmaya da lüzum yoktur sanırım.

Kitapta çokça tekrar edilen öz Türkçe kelimelerden de burada birazını göstereyim:

Ağdam: Mertebe, fazilet.

Aktarmak: İskat etmek.

Alımdı: Tahsildar, dayın (alacaklı)

Ayağın: Kaimen.

Ayrık: Gayrı, artık.

Bahş: Kısım, pay.

Betitmek: Bedidar, izhar etmek, ibda etmek.

Biregü: Gayır, ağyar, diğer.

Bir uğurdan: Kâffeten, tamamen,

Cak, çık: Tıpkı, aynile.

Dahl: Buğday.

Darlıganmak: Hiddete kapılmak.

Derneşmek: İçtima etmek, haşrolmak.

Dolgunmak: Gazaba gelmek.

Duru gelmek: Kıyam etmek, kalkınmak.

Durmak: Kaim olmak.

Dünle durmak: Geceleyin kaim olmak.

Epitmek: Paydar etmek, husule getirmek, iktisab etmek.

Evdürmek: Meyil, inhiraf etmek.

Gelici: Kelâm, sohbet, hikmet (hakimane söz), saniha, varide.

Gen: Vasi, rahat, asûde.

Genez: Âsan, kolay, galiba.

Geysi: Elbise.

Göregen: Basiretli.

Göz irimi: Merfufuk, ufuk.

Güymek: Sabretmek, teenni göstermek.

Güçle: Cebren.

İrilmak: Mündefi olmak, yorulmanın atfı tefsiri olarak ta kullanılır.

İkin, iğın: Ziyadesile, pek.

İrgürmek: İsal etmek, iras etmek.

İrkmek: Cemetmek=biriktirmek.

Kakımak: Hiddetlenmek,

Kalmak: Müftekir olmak, kapılmak,

Kapıp koyuvermek: Sellemehü - selim bırakmak.

Kayu: Endişe.

Key, gey: Aşırı, en (fevkalâde).

Kıran, kırağ? : Kenar, kıyı.

Kızluk; kıtlık = Kaht ve galâ

Kotarmak: Kurtarmak = azad etmek, tahliye etmek.

Küsülü: Münfail, muğber.

Oluk saat: Hemen, derhal.

Onat: Layıkiyle.

Öğrenmek: Ünsiyet etmek=alışmak.

Salı: Salık = haber.

Salma: Serbest.

Sanu: Hayâl, tasavvur, zan.

Satasmak: Tesadüf etmek.

Segirtmek: Sayetmek.

Sıklamak: Şikâyet etmek.

Sınukmak: Münkesir olmak, yılmak, mağlûp olmak.

Sınar: Hemcins.

Siğirmek: Hazmetmek.

Sinle: Kabir.

Son uç: Netice, akibet.

Soru: Suâl.

Söğürmek: Azarlamak, itap etmek.

Şuluk saat: Hemencecik.

Tayınmak; tayrınmak: Uçmak, kaymak, uçar gibi kayıp gitmek.

Ucundan: Sebebiyle.

Uç: sebep.

Uğurlayın: Hafıyyen = gizlice.

Umsunmak: Me'mul etmek, ümide düşmek.

Urudurmak: Ayağa kalkmak, kıyam.

Uş, üş? : İşte.

Üşenmek: Gücenmek, çekinmek, terahi göstermek.

Virbimek: İrsal etmek, izam etmek.

Yapmak: Kapamak = sedetmek.
Yatlu: Muhalif, kötü.

Yavuz sanu: Su -i- niyyet, su -i- zan.

Yavuzsanmak: Su -i- niyyet beslemek, bedhahlık etmek.

Yeltmek: Sevk, tahrik, teşvik etmek.

Yığmak: Menetmek, mümanaat etmek.

Yığlanmak: İctinap etmek, ihtiraz etmek.

Yiyi: Üfunet: iltihap.

Yöre: Cıvar.

Osmanlıça lûgatlarda ya hiç bulun-

mayan, yahut bulunup ta başka anlamlar ile izah olunan öz Türkçe kelimelerden bu kitapta bulunanlar tabîi bu kadar değildir. Bunlara benzer daha yüzlerce kelimeyi örgüsü içinde bulunduran Müzekki -n nüfusa Türk dilinin en zengin bir haznesidir demek hiçte yanlış olmaz.

Eşref oğlu, bu kitapla özlerimizi arıtma yollarını öğretmeğe çalışırken sözlerin de süzölmüş örneklerini vermiştir. Sinlesi hep şenliklerle çınlasın.

Bu kısmın son üç maddesiyle III. üncü kısımdaki karşılaştırmalar Revümüzün ikinci sayısında çıkacaktır.

FOLKLOR

— KONYA ŞEHRİNE MAHSUS ESKİ ÂDETLERDEN — N A M A Z V E Ş İ V L İ L İ K

NACİ FİKRET

Dünyanın her tarafında mahallî, mevzî öyle âdetler, oyunlar, eğlenceler, bayramlar vardır ki bunlar def'aten sırf çocukların, yahut avamın zevk ve eğlence ihtiyacından veyahut hakim olan dinin bazı şayanı hürmet günlerini veyahut velilerini, azizlerini, onlara ait her hangi bir vak'ayı tebci ve taziz lüzumundan doğmuş şeyler zannedilir. Halbuki öyle değildir. Bu mahallî âdetlerin, oyunların, eğlencelerin ve bayramların kökleri pek yüksek bir mazinin derinlikleri içinde gömülüdür. Bunlar bir takım peszindelikle = (survivances) dir ki menşeleri, değil islâmiyetten evvelki bir dine, meselâ Hıristiyanlığa, değil Pağanizme, belki ta kablettarih devirlere kadar yükselir. Şu kadar var ki isimler değişmiştir. Meselâ bugün Hıristiyanların, İsanın yevmi velâdeti olmak üzere tebci ettikleri Noel yortusu asla Hıristiyanların değildir; belki ondan evvel İleri Asyanın ve Roma imparatorluğunun pek çok yerlerinde hakim ve cari olan Mitraizme ait bir bayramdır, ve o gece doğan şey de İsa değil, belki kurunu ulâda dünyanın pek çok yerlerinde hakim bir mabut olan Mithra yani güneştir. Şimdi sadede avdet edelim:

Recep ayının ilk Perşembesi!... Her sene bu mübarek güne iriştikçe

geçmiş zamanları yad ve tahattur etmekten kendimi alamadım. Şimdi diğer bir çok eski âdetlerimiz, an'anelerimiz gibi, bu da yavaş yavaş vaktiyle haiz olduğu kuvvet ve ehemmiyeti kaybetmeğe başlamıştır. Eski âdetlerimizden bir çoğu, büyüklerden ziyade küçükleri, çocukları alâkadar eder, daha ziyade onları sevindirir, cuşuhuruşa getirirdi. Bu meyanda (Namaz) birinci derecede haizi ehemmiyet bir bayram, bir devrei tuğyan ve cuşış idi.

Bundan yirmi beş, otuz sene evvelerine ircai nazar ediyorum: Cümad -el-âhire ya girdi, ya girecek.. Yani Namaza daha bir aydan fazla var. Fakat daha şimdiden hazırlık başlar; hem ne harareti bir hazırlık! Geceleri, akşam yemeğinden sonra, uzaktan uzağa trampet sesleri işidilir. Hayret! Bu çocukların takvimleri mi var? Yoksa, muhacir kuşlar gibi, senenin muayyen zamanlarını haber veren bir sevki tabîye mi maliktirler? Emin olunuz ki daha babalarının, analarının belki haberleri yoktur. Fakat günün muhtelif zamanlarını bir sevki tabîi ile hisseden horozlar gibi, bu çocuklar da her sene gelmekte olan bu mevsimi cuşış ve tarabı daha bir ay evvelinden hissederler. Haberleri olmayanlar da işte bu geceleri tek tük işidil-

meğe başlayan trampet ve kaval seslerinde mevsimi şehrayinin şerefi vüruduna ittıla peyda ederler. Artık durulur mu? Hepsi, hepimiz, babalarımızın, analarımızın ninelerimizin yakasına sarılırız: «İlle trampet isterim! trampet te trampet!» başka çare yok, mutlaka alınacak. İşte sabaveti maziemizi şevku taraba, vecdü heyecana (enthousiasme) getirecek iki musiki aleti! Bunlar olmaksızın Namaz olmaz: Trampet ve kaval! Binaenaleyh Namaz, büyükler için başka, küçükler için büsbütün başka bir şey idi. Onların düşündükleri şey, edası şu kadar ecrü mesubata bais olan ve ehemmiyeti hakkında bir hadisi şerif bile bulunan «Salâti Regaip» değil, belki trampet, kaval ve fenerler ve bunların husule getireceği cuş-u-huruş idi.

Bana öyle geliyor ki bu âdet, yani Namazın çocuklara ait kısmı: Peszinde= survivant bir âdettir ve ta Frikyahılar zamanından kalmadır. Flütü Frikyahın yarım mabutlarından birisi olan (Marsiyas = Marsyas) icat etmiş ve bunun nasıl çalınacağını körpe mürâhik (olympo) a talim eylemiş ve hatta bu çalgısı ile Apollonun «Çenk = Lyre» ne rekabet ettiği için diri diri derisi yüzülmüştür. Velhasıl eski dinlerdeki bir takım âdetler; yeni dinlerin galebe ve istilâsından sonra, isimlerini değiştirerek yaşamakta devam ederler.

Biz yine sadede gelelim: Evet, kaval ve trampet! Kaval çalmak hem zahmetli, hem de mahareti mahsusaya vabeste bulunduğundan çoğumuz onu erbabı rûsuh ve hazakâte bırakarak yalnız trampete ehemmiyet verirdik. Bunu kimler yapar? Burası da - folklor noktasından - şayanı dikkat! Çarşıyı şehrin merkezi addettiğimizde bunun cenubu garbisine tesadüf eden aksamı

arasında, eski surun (Larende) kapısının az cenubunda bir mahalle vardır ki burada beyaz tenleri ve ekseriya çil yüzleri ve kırmızı saçlariyle, şivelerindeki hususiyetle, ve el'an kendi aralarında istimal edegeldikleri bazı kelimelerle, şehrin diğer ahalisinden ayrılan bir kısım insanlar ikamet ederler. Bunların tercihan icra ettikleri san'atlarda da bir hususiyet vardır: Elekçilik, kalburculuk, davulculuk, demircilik ve sair... Meselâ Ramazanlarda sahura kaldırmak için davul çalmak bunlara mahsustur. Bunlar niçin böyle ayrı bir mahallede oturuyor, niçin şehrin diğer ahalisi ile esaslî bir surette ihtilât etmiyorlar? İhtimal ki bunlar da Frikyahılardan bakiyyetüssüyuftur.

İşte Namazdan bir ay evvel hepimiz, her çocuk bunların Kapı camiinin cenup cihetindeki (Bulgur tekkesi) civarındaki çarşılarına gider, oradan birer trampet satın alır, payansız bir sevinç içinde evlerimize gelir, akşamı iple çekdik. Akşam alelacele yemeği yer, elimizi yıkamağa vakit bulmadan trampeti aldığımız gibi sokağa fırlarız. Daha ortalık iyice kararmadığı halde sokak boydan boya kâğıt fenerlerle donanmış, hakikî bir şehrayin meydanı halini almıştır. Biraz da bu fenerlerden bahsedelim: Çünkü fener olmaksızın Namaz olmaz. Bu da Namazın şerait ve erkânı asliyesinden biridir. O vakit şimdiki gibi stearin mumları pek çok taammüm etmediği için, yakılan mumlar, hep iç yağından yapılır ve bunların dipleri kırmızı ve yeşil boyalarla telvin edilerek dükkânların önlerinde teşhir olunurdu. Her kes gerek kendi hanesi ve gerek mensup olduğu mahallenin mescidi için bu mumlardan deste deste alır, getirir ve mescide verirdi. Bizim

iş'al edeceğimiz kâğıt fenerler için de yine aynı yağdan ve fakat ince mumlar imal olunurdu. Bir deste mum tedarik ettik mi sevincimize payan olmazdı. Ya fener nasıl yapılırdı. Bu da ayrıca bir san'at! Mahallede bazı gençlerin bazı rûsuh ve maharetleri vardı. Yarım veya bir tabaka eseri cedit kâğıdı alınır, üzerine muhtelif renkli boyalarla muhtelif şekiller, resimler ve hasaten at ve yahut eli kılıklı ve bir ata binmiş bir kahraman, meselâ Şah İsmail veya Aşık Kerem resimleri yapılır, sonra ayrıca hazırlanmış olan ortası delik bir tahta tekerleğin kenarına bir üstüvarcoteşil edilir surette yapıştırılır. Bu tahtanın delik olan ortasından da ekseriya bir karga kamışı ve bazen de bir değnek geçirilerek onların çukur olan uçlarına da iş'al edilmiş olan mum dikilir ve her çocuk elinde böyle bir fener olduğu halde sokağa çıkar; fakat fenerler bu iptidai şekilde kalmamış, İstanbuldan gelen kırmalı, sık ve zarif üstüvanî veya karpuz şeklindeki fenerlerle bu cihette bir terakki husule gelmişti. Ancak trampet veya kaval çalanlar fener taşımazlardı. İşte böylece bazan gece alaturka saat dörde, beşe kadar bir taraftan bir ahengi mahsus ile trampet takırdar, bir taraftan hazin bir melodi halinde kaval çalınır, bir taraftan da hep bir ağızdan bağrışırdı: Vurun üleeeen, vurun!..... Kime vurulacak? Düşmana! Müphem ve meçhul olan her hangi bir düşmana! Çünkü bu şenliklerin şeraiti esasiyesinden biri de cengü cidal idi. Mutlaka kavga edilecek, mutlaka her hangi bir mahalleye, her hangi bir semte baskına gidilecek, mutlaka bir veya bir kaç trampet kapılacak! Böyle olmazsa olmaz, yiğitliğe hâlel gelir, hem de oyun nakıs kalır. Maksat bir trampete malik

olmak değil, belki vuruşmak, çarpışmak, bir kahramanlık, bir varlık göstermektir. Bu mahalle kavgaları tamamiyle iptidai devirlerdeki muhtelif klanların birbirleriyle çarpışmalarının naziresidir. İlk günlerde sulhperverane geçen geceler (Namaz) yani Recebin ilk Perşembesi yaklaştıkça cidalâver bir renge bürünmeğe başlar: — Bugün baskın nereye? — (Köprübaşı) na! — Yarın? — (Hacı Hasan başı) na! — Öbür gün: (Tekke mahallesi) ne, (Bityemez) e, (Aksinne) ye: (Uluırmağa)

Böyle bir baskın için istihzaratı lâzimedede bulunulur. Mahallenin bütün gençleri, şimdi inanılmayacak derecede yaşlı gençleri ellerine koca koca birer cop, birer lobut almakla kalmaz, belki kamalar, bel bıçaklarıyla da tecehhüz ederler. En önde trampetçiler ve kavalcılar meydan okuyan bir ahenkle ilerilerler. Bunların arkasında coplu, sopalı muharipler daha arkada mahallenin, tek mil çocuklarından müteşekkil meşaleli ordu yavaş yavaş muhasım mahallenin hududuna yaklaşırlar. Trampet bütün bütün şiddetiyle gürlemekte, kavallar samiahıraş sesleriyle ortalığı inletmekte devam ederken hep bir ağızdan bağrışırlar. Vurun üle n, vurun....

Eğer baskına uğriyan taraf hazırlanmamışsa şüphesiz kaçarlar, saklanırlar; fakat onlar da hazırlanmışsa manzara müthiş bir renge girer. Sopaların, copların, lobutların, direklerin, dikmelerin hatta koca koca kerestelerin havada kavisler çizdiği görülür. Kamalar, bıçaklar çekilmiş kan gövdeyi götürecek bir halde! Fakat bu sonuncular çok defa ifayı vazife etmiyerek copları faaliyette münferit bırakırlar. Başlar yarılır, kulaklar, burunlar, çeneler ezilir. Velhasıl muharipler behemehal rengin bir hal

alırlar. Bir taraftan da trampetlerin ipleri çekilir, bu mümkün olmazsa derileri yırtılır, kasnakları parçalanır, velhasıl mutlaka bir zarar ika edilir. İşte hemen her gece bu böyle devam eder.

Şimdi biraz da şivlilikten bahsedelim: Mahallî bir an'aneye nazaran bu kelimenin menşei şudur: Ağlebi ihtimal hicretin (334) tarihinde vefat etmiş olan meşahiri sofiyyundan (Ebubekir Muhammed Şibî) namındaki zat, bir gece ruyasında Hazreti Peygamberin rahmi madere işte o gece (yani Recebin ilk Perşembesi) intikal ettiğine muttali olur. Büyük bir meserret içinde uyanarak bunu oturduğu semtin bütün evlerine vararak (Şibî) nidasiyle vürudunu ihbar ve hadiseyi tebşir eder. Her hane sahibi de bir nişanei şükran-ü- meserret olmak üzere ona bir parça nevale verirler. Nihayet bu, bir âdet olmuş ve çocuklar tarafından idame edilmiştir. Perşembe günü sabahleyin her çocuk hazırlanır, diğer bütün mahalle arkadaşlarıyla birleşerek evlerin kapılarını çalar ve bir nağmei mahsus ile şöyle söylerler:

Şivli şivli şişirmiş
Ergen oğlu pişirmiş [1]
İki çörek bir börek
Bize Namazlık gerek

Zaten her hane bir gün evvelinden hazırlanmıştır, hattâ çarşının her tarafı leblebi (ki Konyada çerez denir) ve siyah kuru üzüm sergileriyle hakikî bir nevale meşheri halini aldığı gibi bir taraftan da rengârenk ve muhtelif cesamette mumlar arz edilir; her kes çocukları için küçük ve mensup olduğu cami veya mescidi için de büyük alarak bunu o akşam götürüp bu dinî makamlara tevdi ederler. Evet; gelen çocuklara en ziyade leblebi ile kuru üzüm bazen de

[1] Ergen oğlu Şibînin çıkardığı âdeti Konyada ihya eden kimse olsa gerektir.

diğer mütenevvi yemişler ikram ederler. Bu böyle öğleye kadar devam eder; fakat bu mahallî, muesses bir âdet olduğundan kat'iyyen teseül addiyle tayip olunmaz.

Bu akşam yapılan şenlikler evvelki gecelere nazaran daha parlak ve daha şaşıaadar olur; ve bu sonuncu gecedir.

Gündüzün bir taraftan da her evde şırlağan (sisam) yağı ile harçsız bir nevi börek yapılarak ince yufka içine sarılır ve komşulara gönderilir. Buna da «Bişi» namı verilir. Bişinin mutlaka o gün: Perşembe günü pişirilip yine o gün tevzi olunması şarttır, teahhüre gelmez; hatta bundan dolayı Konyalılarca bir darbı mesel vardır: «Namaz geçtikten sonra şırlağan yağını başına dök!» derler ki bu mesel, tam zamanında yapılmayıp ta geciktirilmiş olan şeyler hakkında darb olunur.

İşte (Namaz) budur, (Şivlilik) te bundan ibarettir.

«Bu bir peszinde = survinant» bir âdettir; menşei, benim şahsî tahminime göre Frikya medeniyetine yükselir: «Kübele ve Atis = Atys ve Sabaziyos âyinini aynı surette çılgınca orjilerle [2] tes'it ederler, ellerinde meşaleler olduğu halde feryatlar kopararak dağlara çıkarlar, bu esnada kendilerini de yaralarlar, hatta erkeklik uzuvlarını keserlerdi. Ev ev dolaşarak Şivlilik istemeğe gelince, bu da, yine Frikyalılarda mabut Kübelenin Gal = Galle ismindeki rahipleri de birer dilenci kıyafetiyle memleket memleket dolaşıp dilendiklerini hatıra getirir.

Velhasıl eski dinlerdeki âdetler, tamamiyle mahv-ü-zail olmaz.. Bunlar isimlerini değiştirerek peszinde bir halde ve yeni dinlerin icabatına intibak ile yaşamakta devam ederler.

[2] Orji: Âyin, cünbüş, şenlik.

HALK SAN'AT VE EDEBİYATINA DAİR D Ü Ş Ü N C E L E R

NAMDAR RAHMİ KARATAY

Halk san'atına, edebiyatına; halkın inanış ve yaşayışlarına ait araştırmaların her yerde günden güne genişlediğini, derinleştiğini ve bir takım bilgileri başlı başına uğraştıracak kadar yer ve değer aldığını görüyoruz.

Bu vakıa, mukadder bir akışla seyreden cemiyetlerin bu inkişafına bağlı bir diyalektik neticesidir.

Böylece teokrasi ve aristokrasi devirlerinde değersiz bir kemiyet gibi görülen halk, hakikî bir realite olarak ortaya çıkınca sun'î bir takım ölçülerle kurulmuş olan kıymetler de altüst oluyor ve yerlerini yeni kıymetlere terk ediyor.

Eskiden ilim de temeli toprağa dokunmıyan maverâî ve mücerret bir kurumdu; vakıalarla ilgisi tamamiyle lüks bir mahiyette idi. Bunun sebebini vakıaların içtimâî bir mukadderiyetle yürüyüp açılmasına karşı bilginin teolojik ve iskolaistik göklere bağlı kalmasında aramak gerektir. Devrini bitirmiş ve dinamizmini kaybetmiş bir medeniyete girmiş olması Türk cemiyetinin, kapalı bir sistem içinde kalarak manevî inkişafını yapmasına sed çekmiş, ve sonsuz enerjisini çorak ve menfi yollarda, kendisine zararlı bir şekilde sarfetmesine sebep olmuştur.

Son büyük inkılaplarımızın değeri,

vakıaların tabîî akışına engel olan çör-çöpleri süpürüp temizliyerek cemiyeti bu tabîî akışa doğru yöneltmesindedir.

Kıymet hükümlerinin değişmesini doğrudan doğruya yalnız içtimâî idealin değişmesine atfederler. Bu, yanlış değildir, fakat şöylece tamamlanması iktiza eder: İçtimâî idealin değişmesi demek esas itibarile realitenin daha geniş bir nisbette açılıp serpilmesi demektir. Bilgimiz nasıl irreal ve irrasyonel bir âlemde sıyrılarak git gide daha ziyade realiteye intibak ediyorsa kıymet hükümlerimizdeki değişmenin de böyle müsbet bir değişme olduğuna inanmamız lâzımdır. Bu bakımdan denilebilir ki cemiyetlerde bilgi seviyesi yükseldikçe kıymetler üzerinde verilecek hükümlerde daha ziyade realiteye yaklaşmaktadır.

*
* *

Kanaatime göre san'at alanında her zaman doğru kalabilecek bir tek meslek vardır: Realizm! Şu şartla ki bu terimi şimdiye kadar bu etiket altında kurulmuş olan mesleklerin anladığı şekilde değil mutlak surette realitenin ifadesi olarak almak lâzımdır. Bu anlayışa göre san'atı da reelin ifadesi şeklinde telakki edebiliriz. Bu iddiamızla ideali inkâr etmiyoruz; ideali esas itibarile realitenin bir yönelmesi, bir projeksiyonu olarak

kabul ediyoruz. Reelin mutlaka maddî, hassî bir kaba görünüş olduğunu sanmak yanlış. Hasselerimizle yakaladığımız âlem kadar ve şüphesiz ondan daha ziyade hislerimizle içine daldığımız âlem de reeldir:

«Türk ordusu Dumlupınardan İzmir'e baş döndürücü bir hızla ilerledi. Düşmanı denize döktü, Lozan konferans ile egemenliğini dünyaya tanıttı....» Sözleri nasıl bir realiteyi ifade ediyorsa; Türkün yakın zamanda 25—30 milyonluk bir camia teşkil edeceği, medeniyet alanında bugünün büyük devletleriyle boy ölçüşeceği, yeni bir cihan düzeninin düğümü olacağı ümidi de bir realitedir. Çünkü bu ümit içimde yaşayan bir vakiydir. Bu suretle ütopye ile ideali ayırdıktan sonra ideali de bir vakıa olarak almak ve san'atta realizm ve idealizm tenakuzlarını kaldırmak mümkündür. Bu neticeye göre diyebiliriz ki san'at eseri ancak bir realitenin ifadesi olan eserdir. Üzerlerine sembolik, mistik, romantik, kübik.... ilh. Ne gibi etiket konulursa konulsun hepsinde de aradığımız şey hassî veya hissî bir realitedir.

İşte bu itibardır ki kıymet hükümlerimiz zamana göre değişirken ancak arızî telkinlerle teessüs etmiş bir takım zanların, dalaletlerin tasfiyesi vukubulmaktadır. Yoksa hakikî bir realiteyi ifade eden eser binlerce yıl önce almış olduğu kıymeti daima saklayacak veya zamanında hakim olan dalalet bulutları dağıldıktan sonra yine asıl kıymetini kazanacaktır.

Değerlerini, cemiyetlerin muvakkat keyf ve heveslerinden alan, geçici bir moda gibi zamanın sapık bir zevkini okşadığı için değerlenen eserler ise parlak mevsim çiçekleri gibi bir an içinde solup gideceklerdir.

Kıymetler üzerinde tesir yapan ve umumî düşünceye hakim olan âmiller arasında bazı yanlış görüşlere dayanan telkinlerle resmî otoritelerin tesiri mühim bir yer tutar.

Bu hadiseyi edebiyatımızda da açıkça görebiliriz: Bir kere divan edebiyatında bir çok şairlerimizin mevkileri adeta mutlak ve kat'î bir hiyerarşi ile tesbit edilmiş gibi görünür ve klasik tedrisatımız ise ilmî bir kritikte verildiği sabit olmayan bu kıymetleri kategorik bir tarzda hiç durmadan nesilden nesle yayar. Meselâ, aynı devirlerde yaşamış şairlerden bazılarını göz önüne alalım: Necatî — Ahmet paşa; Baki — Nev'î; Nef'î — Mantıkî; Osman Sabit — Nedim....

Ahmet paşanın Necatiden, Bakînin Nev'iden, Nef'inin Mantıkiden üstün olduğunu kim ölçmüş, kim tesbit etmiştir? Ve hangi hak ve salâhiyetle bu kıymetleri yeni nesillere sabit birer hüküm şeklinde telkin ediyoruz? Bence Bakiden çok daha şair olduğu halde Nev'îyi tanıyanlar pek azdır, halbuki Baki edebiyatımızda bir doruk (şahika) gibi gösterilmiştir.

Tezkerelerden biri Fuzulîden bahsederken: «Nevâî tarzında garip bir üslûbu acibi vardır...» diyor ve beş on satırla bitiriyor. Halbuki onun yanı başında şimdi adını bile hatırlamadığım bir şaire sahifelerle yer veriyor. Osman Sabit te Padişahın emrile o zamandaki şairlerin defterini yaparken Nedimin adını bile anmıyor. Eğer Nedim saraya intisap etmemiş olsaydı hakikî değerini elde etmek için belki uzun zaman bekliyecekti. Bizde ciddî bir edebiyat tarihi vücuda getirmek için dünden miras kalan bütün kanaatlerden sıyrılarak edebî eserlerin yeniden elenmesi ve bugün-

kü bilginimizin ve san'at hakkındaki telakkimizin ışığıyla yeniden kıymetlendirilmesi gerektir. Düne gelinceye kadar edebiyat tarihleri ancak bir hizbe mensup olan kalemlerden bize örnek vererek Türk edebiyatı namına yalnız onları tanıtmayı âdet etmişlerdir.

Osmanlı imparatorluğu tarihi hemen hemen payitahtı saltanat tarihi hatta daha kısaca bir hanedan tarihidir. Edebiyat tarihimizde hala bu an'aneye sadık kalmış ve İstanbul'da bir hizbe karışmamış veya İstanbul matbuatında kendisini tanıtmamış edebiyat meşupları unutulmaya mahkûm olmuşlardır. Fakat:

Yıkılan şeyleri yapıp bazan

Yapılan şeyleri yıkan mimar

Yani kıymetlerin hakikî kurucusu olan zaman gittikçe daha geniş ve daha işleyişli bir görüşle asıl realiteyi meydana çıkarmaktadır. Netekim bizde edebiyat tarihi namı altında çıkan kitaplar, bir kaç manzum parçası ile bir cemiyete giren şairlerimizden uzun uzadıya bahsettikleri halde millî kütüphanemizi değerli eserlerle dolduran ve bütün halkın derin saygı ve sevgisini toplayan bir Ahmet Mithatî, bir Hüseyin Rahmiyî edebiyat kadrosu dışında bırakmışlardır.

Başka bir bakımdan hakikî bir edebiyat tarihi meydana gelmesine şimdilik imkân da yoktur. Çünkü tarihçi ve tenkitçilerimiz bütün gençliğiyle Türkiye muhitini tanımadıklarından zarurî olarak İstanbul matbuatında tanınmış şöhretlerle iktifa etmişlerdir. Bu suretle Kerküklü bir şeyh Rıza, Antakya müftisi bir Hacı Sadık, Afyonda ömrünü geçirmiş bir Adanalı Ziya, Konyada medfun bir Ayaşlı Şakir, Niğdede yaşayan bir

İbrahim Hakkı yüksek san'atlarına ve değerli eserlerine rağmen hiç bir eserde yer almazlar ve onlar zamanın bir gün nasıl olsa kendilerini tanıyacağından emin olarak ebediyet içinde huzur ve sükûnla beklerler.

Şimdi edebiyatımızın asıl en mühim zümresini teşkil eden halk şairlerinden bahsedeceğim: Bunlar hakkında son zamanlara kadar münevver dediğimiz muhitte yaşayan telakki her kesin bildiği şeydir. Bu hadise onların hiç bir suretle tanınmamış olduğunu göstermez. Eğer kemmî bir nisbet kurmak istersek muhakkak ki onların şöhreti edebiyat pazarında pek çok reklam edilen şairlerimizin şöhretinden daha fazla yapılmış olduğunu görürüz. Hiç şüphe yoktur ki Yunus Emrenin, Karaca Oğlanın, Bayburtlu Zihninin, Dertlinin eserlerini duyarak ve anlayarak anlayanlar meselâ Celâl Sahirin, Fikretin, Hamidin hatta Namık Kemal'in eserlerini tanıyanlardan yüzlerce kere daha fazladır. Halk şairleri halkın ruhuna adsız ve hüviyetsiz olarak girmişler, fakat onların bedîî vicdanlarında derin akisler yaratmışlardır.

Çocukluğumda bir bahçıvan delikanlısından «bir kız ile bir gelinin cengi var...» diye bir türkü işittim. Yine bir gün tarlasını belleyen bir Yakalı, yanık bir sesle:

Bursa valisile ferman gönderüp

Mısıra sultan etseler de istemem..

Diye bir destan okuyordu. Bunlar, o zaman edebiyatı cedide şairlerle yuğurulan kafamda sönmez akisler bıraktı.

İstiklâl savaşının başlangıcında Kâzım Nami ile Kütahya'da bir mecliste bulunduk. O zaman folklor cereyanları biraz yol almaya başlamıştı. Orada güzel okuyanlardan birisi bize Bayburtlu Zihninin:

Vardım ki yurdundan ayak göçürmüş,
Yavru gitmiş ıssız kalmış otağı;
Camlar şikest olmuş meyler dökülmüş
Sakiler meclisten çekmiş ayağı

Diye başlayan bir koşmasını okudu.
İtiraf edeyim ki o zamana kadar Bay-
burtlu Zihninin ne adını işitmiş, ne de
bir koşmasını görmüştüm. Resmî tahsi-
lin bize verdiği örnekler içinde bile
hiç bir veçhile eşine rastgelmeyen
bu nefis lirik parça benim bütün kana-
atlerimi altüst etti. [1]

[1] Vakıa daha evvelce, hatta çocukluğum-
danberi — her Türk çocuğu gibi — kendimde
halk şairlerine, destanlarına karşı bir meyil
duyardım. Fakat onlara nasıl kıymet verileceği
hakkında bir bilgimiz yoktu. Umumî harbin
seferberlik devresinde Konyanın İrfanı ve çarşısı
adını verdikleri sıra dükkânların köşesinde bir
kahvehane vardı. Bir gece arkadaşım Yalvaçlı
Ragıpla orada otururken kapıdan içeriye ihtiyar,
ahani sarıklı, gözlerine su enmiş, bal rengi
cübbeli bir adam girdi. Destan okumak için
izin alarak bir sandalyeye oturdu ve ellerini
dizlerine koyarak uzun bir seferberlik destanı
okudu:

Allah izin verdi erdik bugüne,
Padişah'tan emirü ferman yürüdü..
Her can yetişemez böyle düğüne
Bu devlete lâıyk olan yürüdü...

Diye başlayan ve içinde:

Cihadi ekber bu! sarsıldı cihan
Temelinden çarhu gerdan yürüdü..

Nice yüz bin bakar, milyonla ganem
Meleşerek bilâ çoban yürüdü..

Gibi hâlâ hafızamda yer etmiş parçaları
bulunan bu destan teknik itibarile çok kuvvetli
ve ifade itibarile çok samimî idi. İstanbul'da
sahafların ara sıra çıkardıkları uydurma ve
taklit destanlara benzemiyordu. Destan bittikten
sonra şair parçasını topladı, gitti. Ertesi gün
biz kendisini Babalık matbaasına çağırarak
destanını bastırverdik. Bu sırada koca bir
bakkal defterinde kargacak burzacık yazılarıyla
yazılmış parçalarını gözden geçirdik. Deftere
geçirilmemiş olan kuvvetli ve değerli bazı hicvi-
yelerini de kendisinden dinledik. Bu adam meş-
rutiyetin ilk senelerinde Konyada Maşrıkı irfan
matbaasında yazılarını bir kitap halinde bas-

Bugün gittikçe açılan bir şuurla
görüyoruz ki halk şairlerinin eser-
leri kelime oyuncaklarından, terkip süs-
lerinden, lafzî hünerlerden uzak bütün
kuvvetini hayattan, tabiatın, realiteden
alan tablolardır ve tıpkı Primitiflerin
tabloları gibi canlı ve hareketlidir. Ta-
biat orada bütün güzelliği, azameti,
vahşeti ve ulviyetile, bütün kendisine
mahsus renklerle göze çarpar. Divan
edebiyatının bazı şahsiyetlerinde görü-
len psikolojik derinliğe mukabil burada
gerek hayat, gerek tabiat alanında rea-
litenin en samimî ifadelerini buluruz.
Onların eserlerinde yüce dağ başlarında
esen rüzgârlar gibi sert ve erkek bir
hava duyulur. Ziya paşanın meşhur şiir
ve inşa adlı makalesinde «bizim asıl
edebiyatımız» diye içten duyarak bahs-
ettiği bu edebiyat hakikaten Türk ru-
hunun bütün karakterini taşıyan bir

türmək istemiş! Ben üç, dört büyük formasını
gördüm. Orada zamanın vakıalarına dair değerli
destanlar olduğu gibi Rıza Tevfik'in bize
kendi malı olarak sunduğu satirik, mizahi, Hu-
muristique parçaların bazılarını da rastgeldim:

Böyle bir uğursuz sersem katıra

Karpuz kabuğundan nal olur mu ya!.. gibi

İkmal edilip edilmediğini bilmediğim bu
kitabın üzsrinde:

Vilâyetim Konya, rabtım Karaman

Mevlidim Başkışla bulunmuş vatan

Diye başlayan bir kıt'a ile şair kendisini
takdim ediyor ve mahlâsının gufranî olduğunu
söylüyor.

İstiklâl savaşı yıllarında Ankarada çıkan
Ana vatan dergisinde hakkında bir yazı yazmış-
tım. Bundan sonra Maarif vekâletinin buyru-
ğuyla ve o zaman maarif müdürü olan bay
Feridin delâletile şairin defterini yeniden ele-
yerek bir monografi meydana getirmiş ve vekâlete
göndermişim. Defterde bozuk aruzla yazılmış
gazel ve semailer olduğu gibi düzgün ve kuvvetli
hece ile tasavvufî ve lirik parçalar da vardı.
Şimdi bende iki hicviyesile basılmış olan sefer-
berlik destanı vardır.

edebiyattır.

Divan edebiyatının eserleri bunlarla
mukayese edilirse, bir ser içinde yetiş-
tirilmiş parlak fakat kokusuz çiçeklere
benzer. Onlarda daha ziyade şark min-
yatürlerindeki resimler gibi sun'î renkler,
şekiller ve uydurma perspektifler olduğu
halde berikilerde doğrudan doğruya
hayatın ifadesi olan bir canlılık vardır.

Hayatın, aşkın ayrılığın, yeis ve
ıztırabın, gücenginliğin, gururun ruhi
kıvrımlarını ve dalgalarını öyle kolayca
yakalayışları vardır ki onların karşısında
bedîî bir hayret ve heyecanla sarsılma-
mak mümkün değildir. Divan edebiyatın-
da: Dağ, deniz, nehir, ova, yayla, rüz-
gâr, ağaç, sevgili, aşk, ayrılık, muharebe,
at, kılıç ve kalkan, kumandan, padişah,
savaşa giden erler... Kısa bir sözle
hayat ve tabiat hepsi de mücerret bir
isimden başka bir şey ifade etmez. Re-
alite ile hiç bir dokunur yeri yoktur.
Halbuki halk edebiyatında onlar doğ-

rudan doğruya realitenin kendisidir.
Burada bir hayli misallerle mukayese
yapılabilirdi. Bunları şimdilik okuyucu-
larımızın kendi araştırmalarına bırakı-
yoruz.

Bugün liselerde Türk edebiyatı tarihi
zaten halk edebiyatına oldukça geniş
bir yer ayırmış bulunuyor. Fakat bu
kadarı yetmez. Yurdun her köşesinde
gayet sıkı araştırmalar yapılarak devir-
ler arasındaki boşluğu doldurmak asıl
halkın ruhunu asırlardan asırlara taşıyan
bu halk şairlerinin bütün eserlerini
ortaya çıkardıktan sonra hakikî bir
edebiyat tarihi meydana getirmek lâzım-
dır. Bu hususta monografiler çıkaran
arkadaşlarımızın çalışmaları şükranla de-
ğer. Halkevlerimiz de her yerde bu
uğurda çok faydalı işler görmektedir.
Halkevleri faaliyetlerinin her cihetten
mahallî araştırmalara yönelmesi gelecek
devir için hakikî bir bilgi temeli atıl-
ması demektir.

MİMARÎ TÜRK OSMANLI DEVRİ TEESSÜSÜ — TEKÂMÜLÜ — İNHİTATI H U L Â S A

1300 — 1922

M. YUSUF AKYURT

Türk Osmanlı mimarîsinin fennî, sınaî, tarihini yazmak için:

1 — Mimarlıkta ihtisas sahibi olmak.

2 — Birinci Osman devrinden ikinci Abdülhamidin son saltanatına kadar geçen 622 sene içinde yapılmış olan muhtelif yerlerdeki mebaniyi bizzat görüp tetkik etmek ve hangi milletin mimarîsinden müteessir olduğunu anlamak.

3 — Taş oyma tezyinatında rûsuh ve meleke sahibi bulunmak.

4 — Yaprak, çiçek, çini ve ağaç oyma tezyinatıta ağaç şubelerinde ayrı ayrı ihtisas sahibi olmak.

5 — Osmanlılara mücavir muhtelif milletlerin mimarî tarihini ve sanayideki seciyelerini bilmek.

Bu evsafı haiz olmayan kimselerin bu bapta yazacağı satırlar fayda vermez. Fen ve san'at erbabı nazarında roman gibi hayalhane mahsulü olmaktan başka bir şey olamaz.

Konyamızda mimar Sinan gününde oca mimarın namını tevkir için gazetelerde makaleler, mahfillerde mütevarit mekurrer ve mevzua muvafık olunan nutuklar okundu. Bu makale ve nutuklar fennî, ilmî esaslardan uzak

olduğu için hiç bir kıymeti haiz olmakla beraber yazarların bu vadideki ilmî malûmatının eksikliğini göstermekten başka bir şeye yaramadı.

Bir insan kendi hududu ve müktesep malûmatı dahilinde yazı yazmalı ve bu haddi aşmamalıdır. Ben otuz seneye yakın fasılasız olarak İstanbul san'atlar mektebi tarzı mimarî ve tezyin işleri ile resim muallimliğinde bulunmuş, nazari ve ameli olarak bilfiil tedris ve talem vazifesile iştigal etmiş; Mısır, Suriye ve Endülüs mimarîlerini gözden geçirerek senelerce Türk mimarîsinin ve bhusus mimar Sinan'ın eserleri üzerinde tetkikatta bulunmuş o koca mimarın koyduğu tenasübü aramak gibi azîm bir külfete katlanmış olduğum halde bu ilim karşısında kendimi âciz görüyorum ve neticede hiç bir şey bilmediğimi itiraf ile bu sahada yazı yazamıyorum. Türk Osmanlı mimarîsinin muhtelif devirlerle esas kaidelerini ve tenasübünü onbeş gün içinde yazacak kadar cür'etinde bulunan bir arkadaşımın ağzından işittim. Acaba bu mümkün mü?..

İlmî malûmat ve tetebuu ile, şumullü tetkikat ve ihtisasile temayüz ederek şöhrat bulmuş olan üstadı muhterem Celâl Es'at 1928 senesinde (Türk san'atı)

adıyla mühim ve müfit bir eser yazmıştı. Medit mesai ve yorgunluk mahsulü olan bu eseri kaç senede yazdın diye bir suale karşı onbeş günde değil onbeş senede yazdım cevabını verdiğinde şüphem yoktur.

Büyük denizler gibi geniş olan mimar Sinan'ın ahlafa bıraktığı usul ve kavaidi bulup tesbit etmek için o denizin fırtınalarına, şiddetli cereyanlarına mukavemet edebilecek merkezi sikleti yerinde bir gemi ile aksamı inşasıyesinin her şubesinde ihatalı malûmat ile mücehhez üstadlar ve erbabı fen ve san'at lâzımdır. Herkes ihtisası dahilinde mensup olduğu şubede taharriyat ve tetkikte bulunmalı ve ebniyeden nümuneler üzerinde müctemian imali fikir etmeli ve neticeyi yine madde üzerine kayıd ve tesbit eylemelidir. Yoksa bir mimarın ve bir iki dekoratörün işi değildir.

Celâl Es'at (bir milletin san'atını iyi anlayabilmek için o milletin ruhî hislerine ve san'at eserlerine müessir olan avamili tanımak lâzımdır) diyor.

Benim mütaleama nazaran Osmanlı Türk mimarîsi hakkında yapılacak tetkikatın esasları şunlardır:

1 — Mimarî tenasübünün taharrisile tesbiti (Binanın umumî şekil ve cinsine göre.):

Camilerde, kervansaraylarda, çeşme ve sebillerde, bimarhanelerde, imaretlerde, hamamlarda, köprülerde, türbelerde, saraylarda, kalelerde, medreselerde, velhasıl sivil, askerî ve dinî mebanilerde kullanılan inşa usul ve tenasübünün tesbiti.

2 — Sütun başlıklarıyla irtifaları arasında tenasüp.

3 — İki sütun arasındaki mesafenin tenasübü (Binanın şekline ve sütun baş-

lığının kalınlığına göre).

4 — Yassı medhal kemerlerinin tenasübü ve kavis dereceleri ve kemer taşlarının muhtelif şekilleri ve bunlara verilen uzunluk ve enlilik ile medhalin irtifa ve genişliği.

5 — Sivri ve beyzî kemerlerin tenasübü ve usulü tersimi.

6 — Kubbelerin dahilî ve haricî kuturları ve kalınlığı tenasübü.

7 — Dıvar ve aksamı inşaiyenin kalınlığı ve mukavemeti.

8 — Esas Selçuk Türklerle Araplardan alınan istalakitlerin ilk evvel Bursada Yeşilcamide nasıl ve ne suretle Türk Osmanlı mimarîsine ıslahan yapıldığı ve bunlar ikinci Bayazid'in mimarı mimar Hayrettin ve bilâhara mimar Sinan taraflarından ne gibi ve nasıl bir şekle ifrâğ ve ıslah ile bir takım ilâveler yaparak Türk zevkine göre esaslı bir şekle konulduğu hususlarının tesbiti.

9 — Muhtelit olarak taş ve tuğla inşaatı ve nümuneleri.

10 — İnşaatıta kullanılan eşkâli hendesiyyenin menşei ve ağaç kapılarda ve sadefkârlıkta tatbiki ile usulü imali.

11 — Ağaç kapılarda vesair ahşap işlerinde ve cami kürsilerinde ve kuran mahfaza ve rahlelerinde yapılan sadefkârî işlerle filkatoların eşkâlile sureti imali ve ilk menşei.

12 — Demir üzerine, kilitlerde, menteşelerde, parmaklıklarda, kapı rozalarında görülen altın ve gümüş kakma ve tezyin usulü, maden dökme ve oyma tezyinleri ve dökme parmaklıklar.

13 — Eşkâl ve alâimi tezyiniyede esaslı tetkikler. Ezhardan alınan tezyin şekilleri. Yağlı boya ile yapılan tezyin alâimi. Menşelerile mimariye ithal ve ifrâğı.

14 — Mimar Sinan'ın koyduğu usulü

mimarinin şümül ve ihatası başka milletlerin mimarisinden daha zengin olmasının esbap ve avamili.

15 — Bina temellerinin sihan ve mukavemeti.

16 — Tetkik esnasında yukardaki maddeler içine alınamayan aksamı inşaiyenin tesbiti.

Gibi uzun tetkike muhtaç olduğundan böyle mühim bir eseri yazmak ayrı ayrı ihtisas sahiplerinin vücuduna tevakkuf eder.

Türk medeniyetinin büyüklüğünü ve her bilgiyi şamil olduğunu isbat edecek böyle mühim bir eserin istifade meydana çıkarılması millî ve vatanî bir vazifedir.

Türk tarih kurumu tarafından mimar koca Sinan'ın hayatı ve san'atı hakkında yapılacak kitaba esas olmak üzere umumî müfettişliklere ve bütün ilbaylıklara riyaseti cumhur umumî kâtipliğinden yazılan 13/1/1936 tarih ve 41/4 sayılı tamim ile emrolunmuş ve her faydalı işte olduğu gibi Atatürk bu işte dahi rehberlik etmiştir.

Konya çevresinde yani Konyada, Karapınarda, Ereğlide ve Iğında mevcut 13 parça binanın plân, makta, manzara ve kitabelerinin tarifile Türk Osmanlı mimarisi hakkında tenkidî bir zeyli havi mecmua Konya ilbayı Cemal Bardakçının teşvik ve gayretile 21 büyük sahife, 29 fotoğrafı, ve tenkit bahsinde 57 şekli şamil olduğu halde 9/4/1936 tarih ve 2257/105 sayılı tahriratla Konya müzesi müdürlüğü tarafından ilbaylığa sunulmuştur. İlbaylık makamı bir nüshasını riyaseti cumhur kâtibi umumiliğine, diğer nüshasını Türk tarih kurumu reisliğine takdim etmiştir. Diğer ilbaylıklardan toplanacak malûmat ile mimar Sinan'ın hayatı ve san'atı hakkında şümüllü ve esaslı mühim ve kıymetli bir eser meydana gelmiş olacaktır.

Şimdi tarih ve kitapların mündericatına ve bilfiil şahsî meşhudat ve tetkike müsteniden Türk Osmanlı mimarisi hakkında bir devir hulâsası yazmayı faydalı gördüm. Bu hulâsa bir hulâsanın hulâsası olabilir. Tam bir hulâsa olamaz. (Ardı var)

TARİH YAZARKEN

DR. OSMAN ŞEVKİ ULUDAĞ

Halkevlerimizde tarihle uğraşan arkadaşlar ortaya basılmış kitaplar çıkarmağa çok özenirler; uğraşmanın manası netice almak olduğuna göre bu özenmeyi de tabii görmek lâzımdır.

Fakat her ilimde olduğu gibi, en çok, tarih yazmakta ortaya çıkan büyük zorluklar vardır: Mehaz seçmek, yeni belgeler bulmak, şimdiye kadar yazılmış olanları tekrarlamaktan başka olarak yenilik göstermek güç yenilecek müşküldenendir. İnsanlar lâfa karşı çok defa kuşkulu davranırlar, çünkü lâf torbaya girmez derler; ancak lâfın torbaya girmiş şekli olan yazıya karşı bu kuşku gösterilmez, hele yazının altında tanınmış imzaların büyüleyici kıymeti vardır. Örnek olmak üzere son zamanlarda yeni bir merak ile ele aldığım bir mevzuda müracaat ettiğim bir kaç kitabı gösterebilirim: Türkiyeden bahseden ve çok tanınmış ve hürmet kazanmış bir imza taşıyan bir kitap [1] Uludağın denizden 2550 metre yüksek olan tepesinde bir manastır yıkısından bahseder. Bu kitap pek çok yanlışlarıyla beraber son yıllarda bizim memlekette aşırı derecede şöhret kazanmıştır. Halbuki söylediği yerde bir manastır yıkısı değil her hangi bir medeniyetin en küçük bir eseri bile yoktur.

Yine bizde ve medenî dünyada çok sayılan bir tarih bilgininin [2] ki-

taplarında da yukarıda söylediğimiz muharrir hak veriliyor ve aynı dava tekrarlanıyor. Bizim ünlü bir seyyahımız ve her yazımızda mehaz olarak elimize aldığımız kitabı da [1] aynı yerde (Lendihânın oğlu Süedan'ın mezarı) bulunduğunu yazar. Lendiha kimdir? Kim olursa olsun orada insan eli değmiş bir taş bile olmadıktan sonra...

İşte üç muharrir ki kitapları her tarafta sevilmiş ve tarih araştırmalarında daima mehaz olarak ellere alınmıştır. Hepsi de bu mes'ele hakkında aynı hatayı işlemişlerdir.

Uludağ tepesinde manastır veya mezar yıkısı var veya yok, iş burada değil. Mehazlar arasında birbirine aykırı fikirler yazan başka muharrirleri nakletmekte devam edelim:

Bir frenk yazıcısı büyükçe bir kitabında [2] eski insanların dağlarda yaptıkları manastırları yüksek tepelerde aramanın abes olduğunu söyler ve bu sözleriyle Şarl Teksiye ve Hamer gibi hürmet edilen muharrirlerin Uludağ hakkında söylediklerini ilmi bulmaz.

Fakat bütün bunlara karşı tanınmış bir papas çıkar, o da bir kitap yazar [3] ve dağda bir çok manastırın yerlerini ayrı ayrı gösterir; Ancak üç muharrir tarafından dağın tepesinde olduğu bil-

[1] Evliya çelebi seyahatnamesi

[2] Ruines de l'Asie mineur - Saturnine Ximenez

[3] L'Olympe de Bithynie - Bernard Menthén

[1] Küçük Asya - Şarl Teksiye

[2] Hammer

dirilen manastırların hiç birisinin niha-yet 1500 metreden daha yüksekte olmadığını da ispat eder ve üç muharririn bildirdiği yerde en ufak bir iz dahi bulunmadığı halde bu son muharririn gösterdiği yerlerde yıkılar görülür.

Bu bir örnektir, araştırılırsa bu örnekler çoğaltılabilir ve görülüyor ki tarih yazmak isteyenler en önce me haz seçmek güçlüğü karşısında bulunurlar. Son zamanlarda bir kaç Halkevi, bu arada Konyadaki Halkevi vakıfnamelerden, evkaf kayıtlarından, mahkemei şer'îye sicillerinden faydalanmak gibi yeni bir yol bulmuşlardır. Zaman hadiselerini günü gününe ve olduğu gibi tesbit eden belgelerin büyük değerleri olduğu saklanamaz; ve en ziyade Osmanlılar devrinin medenî tarihini yazarken bunlar büyük hizmetler görür. Ancak bunlarla uğraşanlar da büyük müşküllerle karşılaşır.

En önce dört beşyüz yıllık eski yazıları okumak büyük bir iştir. Hele evkaf belgelerinin bazılarında rastlanan Siyakat adlı yazıyı okumak adeta bir hünerdir. Divanî, talik gibi yazılar kolay okunabilirse de bazan bunlarda da öyle şekillere tesadüf olunur ki yıllardanberi bunları okumakla ihtisas kazananlar dahi bunların karşısında âciz kalırlar. Peki, tarih yazmıyalım mı? Kitaplara karşı inançsızlık, vesikalar için imkânsızlık duyulunca meraklılar tarih araştırmalarında bulun-

masınlar mı? Ortaya bu dava ile çıkmak delilik olur. Kendimizi, memleketimizi daha iyi bilmek ve bilgilerimizi kitap halinde ortaya çıkararak bunları gelecek nesillere devretmek nihayet şimdiye kadar bir çok kitaplarda aleyhimize yazılmış olan yazıların doğrularını meydana koymak bizim ulusal vazifemizdir. O halde?...

O halde tarih yazarken bu mahzur-ları ve imkânsızlıkları düşünerek kale-mimizi ona göre kullanmalıyız. Bir mevzu hakkında tarih yazmadan önce rastgele ele geçen bir kaç vesikanın kâfi olduğuna hükmetmemelidir. Aynı mevzu a ait muhtelif dillerle yazılmış olan bütün neşriyatı toplamak ilk iş olmalı ve bu kitapları birbiriyle mutlaka karşılaştırmalıdır. Mevzu yerli ve yabancı vesikalarla tekemmül ettikten sonra yazı kuvvetli bir renk ile meydana çıkar.

Konya tarihi yazmak isteyenlerin aynı düşüncede bulunduklarını görüyoruz ve muhtelif dillerde olarak Konya hakkında neşredilmiş olan kitapların bir listesini tedarik etmek üzere bulunduğunu biliyoruz. Liste elimize geçtikten sonra bunları yerli vesikalarla karıştırarak yeni bir Konya tarihi yazılacaktır.

Bu uzun iş bir taraftan hazırlana dursun, şimdilik Konya tarihi hakkında ancak ufak tefek monoğrafiler yazmakla iktifa edebiliriz.